

Ján Danek

PRIŤAŽLIVOSŤ HVIEZD
A RODNÉHO KRAJA

SPOLOČNOSŤ M. R. ŠTEFÁNKA

1991

Úvodné slová

Vážení členovia a spolupracovníci Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika (SMRŠ), kniha „Príťažlivosť hviezd a rodného kraja“ ktorú vám ponúkame na našej webovej stránke, je výnimočná z niekoľkých pohľadov.

Hlavne tým, že to bola prvá kniha vydaná po ustanovení SMRŠ a taktiež bola prvou publikáciou, napísanou na základe požiadavky vedenia SMRŠ. Je dielom „štefánikovca“, zakladajúceho člena nášho občianskeho združenia, a potom vedúceho sekcie pre mládež Jána Daneka. Pre potreby základných škôl i vzdelávania mládeže ju človek najpovolanejší, pochádzajúci zo Štefánikovho rodného kraja. Profesiou bol učiteľ histórie, dnes sa odborne venuje filozofii vzdelávania.

Otcom myšlienky vydania knihy bol prvý predseda Spoločnosti M.R. Štefánika Mgr. Peter Pavol Uhlík, ktorý o jej napísanie požiadal svojho bývalého žiaka a kolegu. Dielo sa vydarilo a v roku 1991 bolo vydaných 1500 exemplárov knihy. Väčšina z nich putovala do základných škôl po celom Slovensku.

V tomto roku si pripomíname 30.výročie tohto editorského činu. Je to pomerne dlhá doba a tak členovia i sympatizanti našej SMRŠ majú problém sa ku knihe dostať. Preto sa jej súčasné vedenie dohodlo sa autorom Prof. Dr. Jánom Danekom, CSc., zverejniť jeho prácu na webovej stránke SMRŠ.

Takýmto spôsobom sa so životom a dielom najvýznamnejšej osobnosti slovenských dejín – Generála PhDr. Milana Rastislava Štefánika môže oboznámiť široká verejnosť, no hlavne pedagogickí pracovníci získajú jednoduchší prístup k podkladom pre svoju výchovne-vzdelávaciu činnosť.

Prepis knihy neprešiel jazykovou korekciou. Za prípadne chyby sa ospravedlňujeme.

Dr. Jozef Buffa

PR manažér spoločnosti M. R. Štefánika

Ján Danek

Príťažlivosť hviezd a rodného kraja

(O živote a diele M. R. Štefánika)

SPOLOČNOSŤ M. R. ŠTEFÁNKA

1991

Obsah

O Milanovi	5
Podmienky a súvislosti života	6
Pevné slovenské korene a prvé krôčiky chlapca	6
Škola, pán učiteľa kamaráti	8
Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem	10
Praha alebo Budapešť?	14
Praha a vysokoškolský život	16
Prázdniny roku 1900 – Slovák a Čech v Košariskách	22
Gravitácia sveta hviezd	26
Detvan, Zürich, Praha a iné	27
O novej hviezde a Meudon	33
Rozlety a návraty	38
Smutné Vianoce v Košariskách a nové cesty	43
Ďaleké cesty – Tahiti, južná Amerika	50
Veľká vojna a Štefánik na správnom mieste	53
Česko – Slovenská národná rada v činnosti	58
Kruh sa uzatvára: generál, veľký syn slovenského národa sa vracia	66

O Milanovi

Ján Danek

Z bežných, ľudových vrstiev vzišiel,
no miesto v prostredí sveta, hľadania
i spoločnosti hviezd si našiel.

Vďaka štúdiu, poznávaniu,
k vedomostiam veľkým prišiel,
by zúročil ich v prospech národa života.

Ale v chlade hviezd vesmírnych
predsa aj teplo ľudské rozvinul
a v prospech ľudí silu ducha svojho
uplatnil.

V ďaleké kraje za Slnkom i hviezd poznania odchádzal,
ale vždy na rodnú hrudu sa rád vracal,
s novými poznatkami, vedomosťami a podnetmi
prichádzal.

Bojom, rokovaním, argumentáciou, šarmom i diplomaciou
svojmu národu, ľudu slúžil,
až nakoniec slobodu vo veľkom zápase,
spolu s inými, mu vydobyl.

Žil pre vedu, žil pre ľudí, žil pre česť a spravodlivosť
v ľudskom prostredí,
v období mieru, hľadania,
ale aj v dobe vojny, strádania.

A keď už cieľ svoj naplnil,
s hviezdami generála domov sa hotovil,
chcel sa vidieť, zvítať,
po čase dlhom s rodnými.

No osud ináč chcel
bo život krátky, ale činný
ukončený mal na poli mokrom,
pri páde s lietadlom.

Podmienky a súvislosti života

Tichý a pokojný kraj, kde dediny a osady striedajú sa s väčšími či menšími poľami, lúkami a lesmi, žil pokojným a prácou naplneným životom. Ľudia tu spoločne orali, siali i žali pod blankytným nebom – na zemi uprostred miernych vrchov Myjavskej pahorkatiny. Tu vystupuje Ostriez a na pozdrav mu kýva Klenová, Bradlo, Kamenec. Z diaľky im všetkým šum svojich lesov posielala majestátna Javorina. Z opačnej strany zasa, v týchto horách, najvyššie Záruby. Kraj krásnych, pracovitých ľudí. Oni tu majú hlboko zapustené korene, ich život je spojený s touto zemou, skropenou ich potom, znojom. Tiež sa nevyhli nadvláde cudzích pánov, od čias pradávnych. Boli i predpolím, hradbou nepriateľom. Žili a pracovali v tieni starých slávnych hradov – Trenčína, Beckova, Čachtíc, Korlátka a ďalej, smerom na juh, Plaveckého hradu, Bratislavského hradu a majestátneho, starobylého Devína. Na tento symbol národnej hrdosti slovenského ľudu z druhej strany Dunaja žmurká hrad Hainburg. Aj jeho skaly poznajú, pamätajú starých Rimanov. Tak, ako aj skaly Trenčína.

A tento ľud, v tieni hradov, žil a tvoril, bojoval i mrel prácou o svoju budúcnosť. Zachoval si svoju tvár a vždy, keď bolo treba dvíhať hlavu, by uzrel svetlo slobody, alebo vypustil sokola, syna svojho, získať svet. Svet, v ktorom sa dialo toľko zmien a do ktorého odchádzali mnohí za skyvou chleba i poznaním. Nie každý mal toľko optimizmu, v tvrdom živote, ako sváko Ragan. Ale aj tak žili títo ľudia všedným životom, radosťami života i smútkom, vierou v krajšiu budúcnosť a s vierou v Najvyššieho. Týmto krajom sa prehnala búrka bojov Slovákov za slobodu národa. Tu, v rokoch meruôsmych spísali a vyhlásili Žiadosti slovenského národa v stolici Nitrianskej o zlepšenie národného i sociálneho života slovenského ľudu. Mladý brezovský kaplán Jozef Miloslav Hurban bol pri tom spolu s Ľudovítom Štúrom a Michalom Miloslavom Hodžom, ktorí v dome pani Koleničky na Myjave vyhlásili prvú Slovenskú národnú radu a potom sa postavili proti maďarským hulánom, krvácali, víťazili i ustupovali. Až tam, po miesto nad Starou Myjavou, na poliach U Klasovitých, kde získali mená martýrov a mučeníkov. Boli s nimi všetci, činom či myšlienkou, ale v čase, spomienkou.

V tomto prostredí žila svojím životom i malá dedinka Košariská ako súčasť väčšej Brezovej, neskôr Brezovej pod Bradlom. Pod úpäťm mohutného a dôstojného Bradla. Statoční a pracovití ľudia potrebovali denne útechu slova, ktoré prinášala mu viera a vytvoril si vlastnú farnosť ako symbol svojej sily a sebadôvery. Písal sa rok 1876 a ľudia tejto obce povolali k sebe slova Božieho kazateľa Pavla Štefánika, ktorý im svoje služby venoval až do posledného dňa, keď s prebúdžajúcou sa jarou roku 1913 tíško opustil tento svet. Nevedel, že priezvisko, ktoré nosí, a dal ho i svojim deťom, sa stane natrvalo známe a uctievané slovenskými ľuďmi i celým svetom – vďaka svojmu synovi.

Pevné slovenské korene a prvé krôčiky chlapca

Štefánikovci boli dávno známi ako roduverní Slováci, ktorým neboli cudzie obeť za národ, za pracovitý, múdry a skromný ľud pod slovenskými končiarimi. Zúčastňovali sa každej udalosti, ktorá mala priniesť voľnosť a národnú slobodu slovenskému národu. A za svoje postoje a činy získavali od maďarských úradov i patričné ocenenie – prenasledovania, perzekúcie, problémy. A teda za jedného z nich – Pavla – sa vydala i mladá deva Albertína Jurenková z Turej Lúky, ktorá taktiež nebola bokom od slovenských otázok. Bytostne bola spojená s revolúciou v rokoch 1848 / 1849, keď viazala ju krv jej strýka – Vilka Šuleka – ktorý skončili svoj mladý život na maďarskej šibenici pri Hlohovci. A jeho brata Ľudovíta s koncom v komárňanskej pevnosti. Osudy ľudí sú rozličné, spleť a pre budúcnosť neznáme, čo možno znamená jednu z výhod, ale aj záhad a krás života. Mladý kňaz Pavol Štefánik a jeho manželka Albertína získali pevné miesto v novovzniknutom evanjelickom cirkevnom zbore priepasňansko-košarišskom. Tu, medzi prostými, ale úprimnými a pracovitými ľuďmi žili v kresťanskej láske a porozumení. I keď často pri ťažkostiach hmotných. Ale taký bol život tej doby. Ľudia po tvrdej, každodennej práci potrebovali aj duchovnú útechu a pomoc, potrebovali poznať silu vyjadrenia úcty k sebe a kus viery v krajšiu budúcnosť. Všetky tieto potreby im poskytoval ich slova božieho kazateľa Pavol Štefánik. Tu, v Košariskách, na svojom pôsobisku prišla i nová radostná udalosť. 21. júla 1880 sa im narodil syn. Šieste dieťa. Nová radosť i starosť rodičov, ale zároveň i záruka ich budúcnosti. Pani farárke všemožne pomáhali prosté dedinské ženičky, v dňoch čakania nového člena rodiny, prípravy podmienok i dni príchodu dieťaťa na tento svet. A ten deň prišiel. Bol teplý júl, leto vrcholilo, poľnohospodári, drobní roľníci, žali plody svojej práce –

obilie na chlieb každodenný, pokrm, ktorého sa žiaden človek na tejto Zemi ešte neprejedol. Prečo? Ako daru zeme, výsledku tvrdej práce alebo z akých dôvodov? V deň, keď končila vláda nebeského znamenia Raka, prišiel na tento svet v Košariskách nový človečik. Chlapec. Jeden z tisícov vo svete, ale na tomto kúsku Slovenska jeden. Pavol Štefánik plnil svoje cirkevné povinnosti, keď mu priniesli radostnú správu.

„Pán farár, máte syna. Zdravého ako buk ... a krásneho. Kiež by mu Pán Boh dal dlhý a šťastný život.“ Pavol Štefánik vstal a zamyslel sa. Nad čím? nad budúcnosťou svojho syna i všetkých detí. Nemohol poznať jeho osud, ale jedno už v tejto chvíli vedel. Urobí všetko pre to, aby dieťa bolo šťastné, aby z chlapca vyrástol dobrý a statočný, obetavý človek. Otvoril cirkevnú matričnú knihu a úhladným písmom napísal: 21. júl 1880 – narodil sa nový občan obce a člen cirkvi. Chlapec. Syn Pavla Štefánika a Albertíny Štefánikovej, rodenej Jurenkovej. Bude sa volať Milan Štefánik. Ale ruka otca sa po napísaní mena svojho syna zastavila. Zamyslel sa. Hlavou mu prebehli mnohé udalosti minulých rokov a tie akoby chcel zachytiť i v mene syna. Usmial sa a ďalej napísal. Milan Rastislav Štefánik. Akoby v malom dieťati chcel vzdať úctu veľkému veľkomoravskému kniežaťu – Rastislavovi. Vládcovi ríše, ktorá pre storočiami ukázala svetu veľkosť slovanského kmeňa a slovenského rodu. On – knieža Rastislav – vedený múdrosťou a úctou k svojmu ľudu povolal, prostredníctvom byzantského cisára Michala III. učených mužov. Aby jeho roľníkom, remeselníkom a vojakom dali kultúru, písmo i učenosť. Prišli. Oni – dvaja solúnski bratia Konštantín a Metod. Písal sa rok 863 a po dlhej ceste začala ich ťažká práca. Najskôr riešenie rozporov s franskými kňazmi, neskôr vnútorné problémy v ríši, cesta do Ríma, schválenie staroslovienskeho jazyka ako liturgického jazyka pápežom Hadriánom II., potom smrť Konštantína – Cyrila v roku 869 a po šestnástich rokoch i Metoda, ako biskupa veľkomoravského. Aj predkovia Slovákov v tejto ríši dokázali, že v jednote je sila, prostriedok blahobytu i rozvoja všetkých.

Otec Štefánik videl žirne polia, husté lesy plné zveriny, pevné hradiská s dymiacimi komínmi remeselníckych dielní, kostoly. A neskoršie rozbitie jednoty, nedodržanie podobenstva o zväzku prútov kniežaťa Svätopluka znamenalo koniec veľkej ríše, ktorá zaberala Tatru, Fatru i Matru pod symbolom kresťanského kríža. I stratu národnej svojbytnosti. V dejinách stále platí, že v jednote je sila, budúcnosť, úspech. A v jednote sa treba brániť nájazdom dravcov a ich krutému heslu i činu – divide et impera. Rozdeľuj a panuj. A znovu sa vrátil k Rastislavovi. Meno vládcu mal napísané v mene svojho syna. Spokojný zatvoril knihu a kráčal domov. Tam, v izbe, mu vložili do rúk živý batôžtek a on bol láskou plný hrejivej bezmocnosti a pýchy. Krehké stvorenie položil vedľa matky, pohladil ju a povedal: „Ďakujem.“ O týždeň, po krste znovu otvoril matričnú knihu a dopísal. Milan Rastislav Štefánik, krstený 28. júla 1880, vierovyznanie evanjelické, augsburské.

Starší súrodenci sa tešili z malého bračeka a snažili sa pomáhať. Pri každom náznaku plaču tíšili malé dieťa svojimi prejavmi lásky. Až pestúnka a pomocníčka pani farárky, pani Kuterková, mala obavy z toľkej starostlivosti. Všetné dni letného času ubiehali a ľudia volali do ďalšej práce za chlieb. Najbližšia rodina farára Pavla Štefánika, spoločne s pestúnkou, pomáhala Albertíne okolo detí, ktoré im boli najväčším požehnaním a bohatstvom. Prešlo leto, jeseň, zima a na jar začal malý Milanko robiť krôčiky života. Najskôr len tak, aby si neublížil, po štyroch, za živého sprievodu súrodencov a láskavého dohľadu matky. Vyriekol prvé slová – mama, tata, dedo, baba a svetlé očka mu žiarili šťastím po uznaní celého okolia. Postupne vychádzal do okolitého sveta, držiac sa ruky matky, otca či súrodencov a poznával prostredie rodného domu, zašiel do kostola, kde otec tak často pracoval, prešiel vedľa na cintorín a stráne pod lesmi neďaleko fary. Tešil sa kvietkom, rastlinkám, vtáčkom i hrejivému slniečku, ktoré ho tak príjemne štekľilo na nošteku a hrialo. Až prúd času mu neskôr umožnil poznávať a poznať tajomstvá tohto veľkého kotúča nad zemou i svetom, ktorý ráno v sýtej červenej farbe vystupuje spoza hôr, postupne sa rozohrieva do žltej a bielej, jeho svetlo a teplo sála na Zem, budí k životu a večer zasa v červenej farbe klesá za obzor na západe. Všetkým pracovitým ľuďom, všetkým ľuďom, dáva možnosť nabrat' sily, dopriať si voľnosti i pokoja unaveným ľuďom a potom, v tichu noci, nabrat' nové sily do ďalšieho dňa a práce. Lebo tá je zriedlom, z ktorého kypí hojnosť a zmysel ľudského života.

Zatiaľ však chlapča vníma len jeho pohľadania a spolu so všetkými sa teší zo života. So všetkými, ktorí sú okolo neho. Postupne sa stáva partnerom v hrách svojich súrodencov, sám začína pracovať a usilovne sa starať o kus svojej hriadky, ktorý mu matka uvoľnila. Prekopával, čistil, sadiť a čas mu bežal. Rástol. Rád chodieval aj do širšieho sveta, keď sa na voze hrdo viezol do neďalekej Brezovej, Priepasného, k starému otcovi do Turej Lúky alebo Krajného. Nechať sa nosiť dedovi a potom sa oddať láskavým rukám a slovám jednej či druhej starej mamy. Tak to už v živote chodí. V minulosti, v súčasnosti i v budúcnosti. Človek vstupuje do etapy, keď

najžiarivejšou hviezdou stáva sa mu vnučka alebo vnuk, malé, roztomilé, nevinné dieťa v myslení i činoch. Takí boli i starí rodičia malého Milanka a jeho súrodencov. Držiac na rukách vnučku alebo vnuka cítili sa akoby mali to najkrajšie a najmilšie na tejto zemi. A Milanko vedel si získať, vlastnou prostorekosťou, ich priazeň. Krásny to uchodil život, tam, v nádhernom kraji pod Bradlom i Javorinou. Ale o zážitky nemal život chudobnejší ani v rodičovskom dome v Košariskách. So svojimi súrodencami bol vítaný v každom dome, lebo deti pána farára boli vždy vzácnymi hosťami. Vždy. Tu sa dozvedel to a tam zasa ono. Otázok a detských úvah nebolo konca. „Strýko, prečo musí byť kravička uviazaná, ako to teliatko papá, bude z malého žltučkého kuriatka sliepka, ako sliepka vyrobí vajíčko?“ .. atď., atď. Často ich pani farárka musela brať domov, aby neprekážali ľuďom v práci.

„Ved to ništ pani farárka, to sú len deti,“ vraveli susedky a možno boli i rady keď sa nemuseli obzerat' po deťoch pri nohách v obave, aby sa im nič nestalo. „Ej, pán farár, ten Váš Milanko bude bystrý človek, v ničom nezaostáva za ostatnými,“ vraveli gazdovia, keď stretli otca so synom. A otec, akože inak, pyšne počúval a veril, že deti mu vynahradia všetky starosti a ťažkosti života. Lenže to už Milanko dávno nebol najmladší, pribudli ďalší súrodenci. A zasa len otázky. „Prečo má mamička také veľké bruško, odkiaľ prišiel braček, sestrička?“ ... a pomáhal všetkou svojou detskou silou a dušou. Rodina sa rozrastala, na svet prišlo postupne dvanásť detí Štefánikovcov. A s nimi i radosti aj bolesti. Deti i ochoreli, občas čosi aj vyviedli, všetko dokola. Milanko si vytvoril zvlášť silný vzťah k Fedorkovi, mladšiemu bratovi. V detskej prostote bol tým prvým a úprimným bratským vzťahom, v zdraví i chorobe. Stále hry, behanie, bojovanie, napodobňovanie. Raz boli vojaci, potom zasa pútnici, roľníci, záhradníci. Až raz Milanko vážne ochorel, ovčie kiahne napadli jeho malé, útle teličko a Fedorko sa k nemu, do izby, nemohol dostať. Nevpustili ho. Len úchytkom zbadal ho cez privreté dvere a opatroval pre neho lienku, pánbožkovu kravičku. Až sa raz uzdraví. Ale o deti sa človek stará, ale i tak ich celkom neuchráni. Keď sa už Milanko zviechal z choroby, na tvári poznačený, zaľahol Fedorko. Mal o neho veľké starosti, chystal mu prekvapenia i nové hry. I tú lienku starostlivo opatroval len aby Fedorka privítala a potešila, až vyzdravie. Horkýže. Preto aj nechápal smútok v očiach matky, otca, súrodencov i susedov. Chcel k Fedorkovi, ale nemohol. Možno až neskôr pochopil, vtedy, keď videl svojho milovaného bratčeka v rakvičke a okolo neho plačúcu matku, tety, staré mamy a zachmúrené, smutné tváre ujom okolo. Až keď ho preniesli na cintorín a malá truhlička vkĺzla do otvorenej zeme a pokryla ju hlina, vykrikoval: „Fedorko môj, zbohom.“ A rozbehol sa preč. Tam, do záhrady, na miesto ich spoločných hier, tam ho v slzách našli rodičia. Ťažko sa vyrovnával so skutočnosťou, že Fedorko už nepríde a s pohnutím vždy s kyticou kvietkov v ruke cupital k hrobčeku uctiť si bratovu pamiatku. V takýchto trápeniach, bolestiach, ale i radoostiach žili Štefánikovci. A čas plynul. Prišla doba, keď Milanko dovŕšil šiesty rok a hotoval sa do školy. Do školy, do školy, tej studnice poznania, miesta prípravy pre život.

Škola, pán učiteľ a kamaráti

Leto roku 1886 bolo pre Milanka zvlášť rušné. Chystal sa do školy. Skutočnej školy. Od starších súrodencov vyzvedal všetky informácie. Čo a ako sa učia, čo potrebujú, aký sú pán učiteľ ... atď. Pavol Štefánik mal zo svojich detí radosť. Usilovne a dobre sa učili, bystré boli a vedel, že Milanko nebude slabší. Často sa zamýšľal nad chlapcom a v tých chvíľach prichádzali zvláštne pocity. Aký bude osud chlapca, čo ho v živote čaká? Pozoroval jeho zvedavosť – ako obracia detskú hlávku k hviezdnej oblohe a trpezlivo pozoruje blikajúce body na čiernom nebičku. Nevedel otec, že to už opisuje sa hviezdny dial'avám a stane sa hviezdárom, astronómom. Ale všetko bolo potrebné získať systematickou prácou, trpezlivosťou v štúdiu v škole i mimo školských lavíc. K tomu je nutný pevný základ, v ktorom sa do seba zapierajú skaly tmelené pevným spojivom. Vo vzdelávaní je to poznanie sveta v jeho jednotlivých javoch, pochodoch, zákonitostiach i zákonoch. Tmel žiakom tvorí vlastná snaživosť, premýšľanie, poznávanie súvislostí a logika nadväzností jednotlivých odborov. I pre nášho Milanka nadišiel významný deň – nástup do školy. Mama ho pekne vyobliekala, vraj ako princa, dala rady a potom, spolu s otcom a súrodencami kráčali k budove so slamenou strechou. K tomu domu, čo bol predtým taký tajomný a pútavý. Cítil sa ako princ z rozprávky, ktorý ide objavovať nepoznané a oslobodzovať spútané. Naučí sa písať, čítať, počítať, poznávať veľa tajomných vecí, ktoré sú človeku užitočné. Bez nich by nebolo zmien ani pohybu. Predstaviteľom týchto nových vecí mu bol pán učiteľ Kostelný, usmievavý a láskavý. Absolvent Evanjelického patronátneho gymnázia v Revúcej. Svoje deti vítal pred školou a uvádzal ich do školských lavíc

tak, aby pri sebe sedeli prváci, druháci, tretiaci ... V záujme ich spoločnej, úspešnej práce. A vzdelávania. Prišli už všetci, z dediny i prilahlých kopaníc, deti, ktorým otcovia i matky želali lepši, radostnejši život.

Začala práca a vyučovanie. Pán učiteľ všetkých usadil a pozorne sa na nich zadíval. Na celú triedu a potom na každého zvlášť. A na neho sa upierali pohľady mnohých párov očí, v plnej dôvere a oddanosti. Pán učiteľ zdvihol ruku a trieda vstala. Zopäl ruky a po ňom i žiaci. Nadišiel čas spoločnej modlitby. Budovou školy sa zborovo rozoznalo: Otče náš, ktorý si na nebesiach, posväť sa meno Tvoje, príď kráľovstvo Tvoje, ako v nebi, tak i na Zemi... Chlieb náš každodenný daj nám dnes a odpusť nám naše viny ako i my odpúšťame vinníkom svojim. A neuveď nás v pokušenie, ale zbav nás zlého, lebo tvoje je kráľovstvo, i moc i sláva na veky veko. Amen.“

Detské hlásky stíchli a deti v napätí čakali, čo bude ďalej. Pán učiteľ prechádzal medzi nimi a hovoril. „Milé deti, všetci sa v láske a úcte k Bohu najvyššiemu budeme zmocňovať časti všetkého, čo na tejto Zemi existuje a ako to všetko z vôle Pána postupuje. Budeme spolu riešiť rozličné problémy a spolu sa tešiť z dosiahnutých výsledkov. Vaše matky a otcovia pracujú na poli, v lese, doma a my budeme pracovať tu, v škole. Lebo i učenie, aj učenie sa, je ťažká, veľmi ťažká a náročná práca. A každá a každý z vás raz skúsi, že pri dobrom učení sa a poznaní je i život ľahší. Pomáhajme si navzájom, starší mladším, rovesníci rovesníkom, dievčatá chlapcom, chlapci dievčatám. Ľudský cit a láska medzi nami bola tým najlepším povzbudením na našej spoločnej ceste za vzdelaním.“

„A teraz si navzájom povieme, ako sa voláme. Ja som váš učiteľ a volám sa Kostelný. Martin Kostelný.“ Pomaly potom malí žiačikovia vstávali a predstavovali sa – Jano Gabriš, Martin Plačko, Štefan Kopas, Milan Hodúl ... Milan Štefánik, Anna Petruchová, Viera Závodná ...

Predstavovanie skončilo a pre prvákov sa začala prvá vážna činnosť. Najskôr čiarky, čiary, postavičky, kreslenie a napokon pán učiteľ čítal rozprávky pre všetkých. O smelom rytierovi, čo sa presekal cez trnie a vyslobodil spiacu princeznú. „Táto rozprávka sa volá ako – kto z vás, deti, to vie?“ Nezdvihla sa ani jedna rúčka aj napriek tomu, že hlávky usilovne premýšľali. „O šípkovkej Ruženke“ uviedol pán učiteľ na správnu mieru. „Zapamätajte si ju – aby ste vždy vedeli o čom v rozprávkach ide. A skúste ich rozprávať doma rodičom alebo súrodencom.“

Ešte veľa zaujímavých informácií sa deti sa v škole deti dozvedali, písali po tabuľkách, zmazávali, zotierali. Malému Milankovi žiarili očka, ústočka otvorené, lebo priam hltal všetko, čo pán učiteľ povedali. A prišiel koniec vyučovacieho dňa. Deti sa rozbehli domov a plné vzrušenia doma rozprávali svoje prvé školské zážitky. Milanko pribehol domov a už pri dverách volá: „Poďte všetci sem, ja vám veľa vecí poviem.“ A rozprával a rozprával. Až mama musela deti pritiahnúť k stolu, aby sa najedli a potom v začatom rozprávaní pokračovali. Deň za dňom, týždeň za týždňom, mesiac za mesiacom ubiehali školské dni. Pán učiteľ, práve tak, ako aj všetci ľudia v dedine, vravel matke i otcovi Štefánikovcom – „bude z Milanka súci a múdry šuhaj“ – a rodičom to znelo ako hlahol zvonov, príjemná melódia, balzam. Veď kto by nechcel mať dieťa tak dobre hodnotené. Napokon, u Štefánikovcov poznanie a vedomosti mali dvere vždy otvorené.

Usilovný Milanko bol v škole obľúbený. Jednak ho vysoko oceňoval pán učiteľ a jednak aj spolužiaci. Ale ani po vyučovaní jeho zápal nezhasol. „Chlapci, čo budeme dnes robiť?“

„Nevieme.“ „Učiť sa.“

„Budeme a hrať na vojakov.“

„Dobre,“ odpovedali chlapci. Ale v tom malý Paľko Plačko zosmutnel. „Ja nemôžem.“

„Prečo?“

„Musím ísť pásť kravy – tam, hore pod Bradlom.“

„Nevadí,“ rozhodol Milan, „my pôjdeme s tebou.“

A tak v to popoludnie za kravkami pochodoval celý regiment. V jeho čele rózne, so šablou z dreva, kráčal veliteľ – prsia ako vrabec, vypnuté, smelo pozerajúce modrobelaé oči - Milan Štefánik. Na stráni sa kravky rozišli za šťavnatými sústami trávy a vojsko dostávalo povely. „Vy traja vľavo, vy dvaja na kopec a my ostatní budeme útočiť.“

„Do toho.“

Pri hre sa minul deň a začalo sa stmievať. Domov sa vracali všetci spokojní, ale najšťastnejší bol Paľko. Uvedomil si, že kamaráti ho nenechali samotného, ale ostali s ním. A večer doma Paľko radostne rozprával o kamarátstve, kamarátoch, i o tom, ako krásne tak bolo – pod bradlianskym vrchom. Spokojne zaspával a unavené očká stále premietali si to krásne popoludnie a ústočká šeptali – „ďakujem vám chlapci, ďakujem ti Milanko.“ A matka hladila šťastné, usínajúce chlapča tvrdou upracovanou rukou a tíško vravela: „Milý je ten farárov Milanko. Kiež by nám Pán Boh zoslal veľa takých ľudí ako je on. Takého, ktorý spolucíti s iným človekom. Dopraj mu, Bože, dlhý a šťastný život.“

Nemyslela vtedy na druhú stranu lásky – koho Boh miluje, toho krížom navštevuje. Ten zomiera mladý. Ale to nikto nevedel, žiaden človek, ktorý sa denne stretával so živým, zvláštnym chlapcom, ktorý túžil po vedomostiach, ale pritom nezabúdala na všetkým okolo seba. Bolo skutočne symbolické, že chlapec Milankovho charakteru sa narodil práve v Košariskách. V kraji, kde človek bol voči inému človeku človekom. Ich spriaznila príroda, viera, život a práca. Spoločne sa tešili z úspechov, spoločne smútili, bili sa so životom. V tomto ľude je nesmierne bohatstvo, ktoré neprekoná ani zlato, ani diamanty. Láska, úcta, vernosť, česnosť, pracovitosť. Veď človek je tu, na Zemi, preto, aby robil radosť iným, žil životom čestného, statočného, občana. Ale svet, to neboli len malebné zákutia podbradlianskeho kraja. Rad iných krajov, mnohých ľudí, morálky, záujmov i charakterov.

Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem

Otec Štefánik vedel o synovej láske k poznaniu a poznal i podmienky jeho získavania a ovládania. On, slovenský vlastenec, musel v synovom záujme rozhodnúť o zdokonaľovaní sa v maďarskom jazyku – úradnom jazyku v tejto časti Rakúsko-Uhorskej ríše cisára pána Františka Jozefa I. V súlade s dohovorom so šamorínskym priateľom, pánom notárom, odchádza Milan, ako deväťročný, do jeho rodiny, aby sa v maďarskom prostredí priučil maďarskému jazyku. I keď, ťažko, preťažko, odchádzal od starostlivej matky, rozvážneho otca, súrodencov, milých kamarátov, prítážlivého kraja. Išiel.

I tam na dolnej zemi, ukázal svoju šikovnosť a schopnosti a úspešne dokončil školu, by mohol v ďalšom vzdelávaní pokračovať na Evanjelickom lýceu v Bratislave, kam prišiel na jeseň roku 1890. Desaťročný. Tak vlastne začali dlhé odlúčenia od rodných a zápas s vedomosťami, ktoré musel ovládnuť na svojej ceste za hviezdami. Možno si i v ťažkých časoch opakoval: Per aspera, ad astra. Cez prekážky ku hviezdám, na ktoré sa ako malý chlapec pozeral s noštikom prilepeným na sklo okna, alebo už väčší, keď z Bradla pozeral na oblohu posiatu zlatými hviezdčkami a hlavou mu vírili rozličné myšlienky.

„Tam, v klenbe oblohy existuje iný svet? Alebo sú tie hviezdčky ozaj povešané ako sú tie naše na vianočnom stromčeku? Ako rád by som sa tam pozrel a zistil všetko, čo ovplyvňuje ich svit, ktorý vidíme zo Zeme.“ Všetko sa postupne dozvedel, systematickým a usilovným štúdiom.

Začal sa školský rok 1890/1891. Prvý ročník primána Milana Rastislava Štefánika v lýceu. Ako vždy, začínal slávnostným zhromaždením študentov a profesorov školy, s príhovorom rektora školy, ktorý sa im prihovril láskavým slovom pedagóga a kňaza. Láska k vedomostiam i mladým ľuďom mu bola darom. Po slávnostnom spoločnom speve Gaudeamus igitur predstúpil pred žiakov i učiteľský zbor so slovami: „Milí študenti, páni profesori, bratia v Pánu. Znovu nám dal Pán Boh možnosť zísť sa spolu pri otváraaní nového školského roka. Pred prázdninami sme sa rozlúčili s našimi oktávami – maturantami a teraz vítame zasa nových našich primánov a veríme, že láska k poznaniu im bude vzpruhou na neľahkej ceste študenta. Odkedy je človek človekom poznáva s pomocou Božou tento svet svojím hľadaním a prácou. Prácou, ktorá je zdrojom našej pozemskej existencie i života. Vy, mladí ľudia, ste tu, aby ste si osvojili nové poznatky a rozšírili vlastné

vedomosti a svojou usilovnou prácou a snahou v štúdiu sa odvd'ačili vašim rodičom, ktorí svojou tvrdou prácou získavajú prostriedky i na vaše štúdium. Vážte si to šťastie, byť študentami a budúcimi nositeľmi poznania, svetla národa, viery i života. Vaša spolupráca s pedagogickým zborom bude základom i ich úspešnej činnosti k spokojnosti nás všetkých. Spoločne začnime od prvej chvíle a neustávajme v úsilí za poznáním. Boh vám pomáha.“

Tak sa to všetko začalo. Najskôr zoznámenie sa s vyučovacimi predmetmi a ich vyučujúcimi. Maďarčina, nemčina, slovenčina, zemepis, latinčina, dejepis, matematika, fyzika, náboženstvo .... Koľko nových informácií je v ich obsahu. Neznámych a priťahujúcich. Učiť sa – získavať nové vedomosti, to je cesta do sveta, cesta, ako pomôcť všetkým. Nachádzať a zapalovať svetlo v tmách. Svetlo vedomostí v tmách nezájmu, nemožností a problémov. Čo je to vlastne škola? Najskôr je škola, pre každého, neznámy prít'azlivý objekt a neskôr snáď aj nenávidený, mnohými. Ale predovšetkým je škola chrám, ktorému vd'ačíme za veľa. Za radosť z poznania písma, počtov, prehľadu o svete, správaní, úcte, láske i nenávisti. Pokloňme sa vždy človeku, ktorý pre naše dobro obetuje všetko – učiteľovi lebo až pri kontakte s ním zistíme aký krásny a zaujímavý svet nám približuje a sprístupňuje.

Svet, ktorý má byť naplnený úctou človeka k človeku, k prírode, ku knihe a k všetkému čo nás obklopuje. Milan Rastislav Štefánik sa ramena vedomostí pevne zachytil od prvých chvíľ. Študoval, premýšľal, poznával. V každom voľnom čase prechádzal ulicami Pressporuku či Poszonyi, ale po slovensky Bratislavy, podľa slovanského veľmoža Breslava a vnímal ho otvorenými očami. Toto je to slávne mesto, ktoré bolo kedysi i korunovačným mestom. Dóm svätého Martina mal vo svojich útrobach toľko vznešeného panstva, cisárov i kráľovien, ale aj bežných ľudí – remeselníkov, roľníkov, rybárov, učencov. Socha cisárovnjej Márie Terézie, Rolanda, cechové erby, rieka Dunaj – to všetko nabádalo poznávať, poznávať, poznávať, študovať. Koľkokrát sa zastavil pred zrúcaninami hradu a dumal o jeho minulosti. Ale najviac ho fascinovalo večerné, jasné nebo. Už vedel viac o tajomnom žiarení hviezd a o to viac chcel byť v ich blízkosti. Podarí sa to? Možno práve preto mu boli stále bližšie matematika, fyzika, geometria... Popri tom zaleteli jeho myšlienky aj tam pod Bradlo, pod hory, do Košarísk – medzi jeho najbližších.

„Mamička drahá, apenko, myslím na vás a teším sa na nové stretnutie s vami. Učím sa, robím všetko, aby páni profesori boli so mnou spokojní. I pre vašu radosť a vlastnú spokojnosť. Ja to dokážem, akože sa Štefánik volám – Váš Milan Rastislav.“

A čas bežal. Míňal sa deň za dňom, týždeň za týždňom, ušiel rok a boli prázdniny. Študent Milan Rastislav Štefánik – premiant. Už sa tešil na milé pohladkanie matky a prívetivú pochvalu otca. Veď, čo mohlo byť krajšie? A po krásnych prázdninách zasa v škole, nové problémy, prvé lásky, ale v prvom rade štúdium. Potom odchod. Kvartán Milan Štefánik odchádza do Šopronu. „Milan, je to pravda, že odchádzaš? Prečo? Veď maturovať môžeš aj tu. Ešte budeš mať veľa možností na prebíjanie sa a riešenie ďalších problémov. Ale bude to tam aj lacnejšie. Budem tam s bratmi.“

„Chlapci, kamaráti, človek sa nesmie zastaviť pred prekážkami. Musí stále viac poznávať a k tomu je potrebné i nové prostredie. A ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem.“

„Dobre, tak sa drž, nebude to ľahké.“

„Viem, a dovidenia chlapci.“

Do Šopronu nie je z Bratislavy cesta až taká ďaleká. Prišiel, pozdravil a nič. Málo si uvedomil, kde je. Vstupuje do školy a zdraví : „Dobrý deň.“ Nič. „Aha.“

„Jónapot kivánok.“

„Jónapot.“

Chlapci, nebude to tu jednoduché, ale zvyknem si. Sám človek, keď je dobrý a na dobré myslí, má ideály a pekné predstavy musí prekážky prekonávať. Je potrebné veriť v dobro, v človeka, v lásku, úctu a úprimnosť. Každý má svoju zvedavosť, sny a nádeje. Aj cez prekážky a zakopnutia.

„Študent Štefánik,“ oslovil ho triedny profesor. „Povedz nám o kraji, z ktorého prichádzaš.“

„Veľmi rád,“ myslí si v duchu Milan, „aspoň na chvíľu sa dostanem do toho krásneho kraja, môjho rodného kraja, i keď len slovami.“

„Pochádzam z Košarísk na Slovensku.“

„Odkiaľ?“

„Z Košarísk na Slovensku, Nitrianska župa.“

„Chlapci, kto vie, kde je Slovensko?“ Nikto sa nehlási.

„Och, akí hlúpi títo spolužiaci, alebo sa o Slovensku neučili? uvažuje Milan. Obzerá sa. Úškrny spolužiakov a prísny pohľad profesora.“

„Tak, teda? My tu, v Uhorskej krajine nepoznáme žiadne Slovensko, ale horné Uhorsko, Nagy Hungarie, Félvidék.“

„Myslel som, že si lepší žiak. Aspoň podľa doterajších vysvedčení.“

Zaťal zuby. To teda má byť tak? Prečo potom zahynuli babkiny bratia? Predsa za slobodu Slovákov. A krv, preliata za slobodu sa nesmie zabúdať, ani za cenu pohodlia a pokoja.

„Sme národ, ktorý v slovenskej zemi hlboko zapustené korene. Kedysi sa naša ríša tu rozprestierala dávno pred príchodom Maďarov na tieto územia. Samova ríša sa dávno ubránila proti Frankov v bitke u Wogastisburgu, výrazne sa rozmáhala, kultúrne, vo viere, vojensky i hospodársky, veľkomoravská ríša. Veď ja sám mám meno jedného z jej slávnych a chrabrych kniežat – Rastislava, ktorého len zrada zlomila. A vy mi tu chcete hanobiť ľud môj a moju rodnú zem vydávať za niečo, čím nie je. Nehaňte ľud môj – napísal náš veľký básnik Pavol Országh Hviezdoslav a pred ním ešte baťko Samo Chalupka zdôraznil – veď príde a i prísť musí, ten veľký deň súdu a za stôl zasadne pravda môjho ľudu.“

Milan v triede ukázal, všetkým, slovenského hrdého ducha. A boli problémy. Ale na hodine matematiky sa usmieval zasa on. Ale v núdzi pomohol každému, vysvetlil, opakoval. Preto mal priateľov i nepriateľov. Ale správal sa čestne. Až sa nakoniec rozhodol.

„Pôjdem do tolerantnejšieho prostredia a posledné štyri ročníky ukončím v Sarvaši, v meste, ktoré je spojené so slovenským učencom, kňazom a učiteľom Samuelom Tešedíkom. On tu založil hospodársku školu, aby prispieval ľuďom aj v odbornom vzdelávaní, písal články, vydával časopisy i knihy organizoval, pomáhal. S jeho odkazom bude i mne ľahšie, i môjmu bratovi. Život je boj a nezmätá ten, kto zbrane skladá pred ním. Ako príklad si berme slová kráľa nášho bratského českého národa Jána Luxemburského, otca Karola IV. – „Ešte tak nebylo a nebude, aby český kráľ z boje utíkal.“

Kvintu teda začína na Evanjelickom lýceu v Sarvaši. V tolerantnejšom prostredí vďaka jej riaditeľovi Júliusovi Benkovi i potomkom predkov, ktorí sem prišli zo Slovenska niekedy okolo roku 1722. V škole už vedeli, že prišiel nový študent, i keď trochu rebel. Sarvaš – mesto, z ktorého sa chcel odraziť do sveta. Preto neatáľal, nazaháľal, ale svedomito študoval, učil sa. Vedel, že ani tu mu zadarmo nič nedajú. Lebo neskrýval, že je zo Slovenska a nie z horného Uhorska. Postupne kládol poznatok k poznatku, vedomosť k vedomosti, porovnával, odvodzoval, opakoval, uvažoval. Len práca, poctivá a svedomitá práca ho posúvala dopredu. Preto sa ani maturity neobával – skúšky dospelosti. Všetci profesori s napätím očakávali odpovede a výsledky spurného tóta, ale hodnotili objektívne a zodpovedne. Milan odpovedal uvoľnene, priamo, presvedčivo. Viedol dišputu s učiteľmi ako rovný s rovným. Vyplatilo sa.

„Ďakujem Vám, študent Štefánik, môžete ísť,“ povedal nakoniec predseda skúšobnej komisie. „Výsledky sa dozviete neskôr, ale aj tak Vám blahoželá k maturite.“

„Ďakujem“ – odpovedal Milan.

Na druhý deň boli oktávania všetci v triede. Očakávali svojho triedneho učiteľa a maturitné vysvedčenia. Prišiel. Všetko, čo priniesol položil na katedru, poprechádzal sa popred lavice a nakoniec zastal pred abiturientami a začal.

„Milí páni absolventi, čas vášho štúdia i skúšok dosiahol vrchol. Ste v celi. Predviedli ste svoje vedomosti, jedni lepšie, iní slabšie, tak, ako ste študovali a štúdiu venovali svoj čas i talent. Teraz vás čaká nová cesta. Rozbehnete sa po širokom svete, otvoria sa vám brány univerzít mnohých miest, začnete ďalšiu životnú dráhu. Tieto vysvedčenia budú vám „glejtom“ do sveta. Všetko dobré, milí priatelia.“

Potom pekne, jeden po druhom, predstupovali pred váženého pána profesora, prevzali vysvedčenie, uklonili sa a vrátili na svoje miesto. Naposledy. Sú to zmiešané pocity. Na jednej strane radosť z ukončenia školy a na druhej akási clivota za tým, čo už odišlo a úvahy o budúcnosti. Ale tak to už v živote chodí.

„Štefánik Milan Rastislav“ – zaznelo triedou.

Postavil sa a pomaly kráča ku katedre, usmieva sa.

„Sme na Vás hrdí, Milan. Stali ste sa premiantom maturitnej triedy. Blahoželám.“

„Ďakujem.“

Berie do rúk vysvedčenie, ukloní sa pánovi profesorovi, spolužiakom a za potlesku priateľov sa vracia na svoje miesto. Naposledy. Pozerá na čerstvo popísaný úradný papier a číta hodnotenia. Všade je emines a dvakrát bonus. Výborne a chválitebne. Vydýchol si. Cestu do sveta, do ďalšieho štúdia mal otvorenú. Teraz už len radosť – cesta domov, medzi svojich a milá povinnosť napísať Márii Chovanovej, priateľke v Bratislave.

Rozbúchalo sa mu srdce a príjemné chvenie prebehlo mu telom. Všetko po poriadku. I radosť, i zaľúbenosť majú svoje pravidlá.

„Milá Mária. Dokončil som to, čo dokončiť som chcel a musel. Absolvoval som skúšku dospelosti a vykročil na cestu nových poznání, štúdia a činov. Vďaka podpore mojich milých rodičov otvorila sa predou mnou cesta, ktorou možno dosiahnuť hviezdy. A tam, medzi nimi mi svieti jedna, ktorá sa volá Mária. Lebo ona ma sprevádzala a pomáhala v trudných chvíľach. Spomienka na Teba, milá moja, bola mi vždy vzpruhou a balzomom na otvorené rany. Život je pred nami a musíme sa rozhodnúť, po ktorej ceste vydáme sa k svojmu cieľu. Ja videl som hviezdy pri pohľade do Tvojich jasných očí, videl šíre a hlboké priestory vesmíru, ale aj kvietky, ružové púčiky, zurčiacie potôčky. Dnes stojím pred rozhodnutím – kam ďalej? Spojiť moje túžby a ciele so želaním rodičov je veľmi ťažké, preťažké. Otec chce, by som v Budapešti študoval, ja však chcem do Prahy. Do Prahy stovežatej a krásnej. V nej snúbi sa história s dnešnou dobou. A veď to je aj mesto slovanské, mesto našich bratov, aj keď s patinou germanizmu. Tam ja získavať chcem nové poznanie a naplňovať ducha vedomostí. Nikto nevie, ako ubiehať a ako sa uberať budú naše cesty. Možno sa viazať jeden na druhého? Nech to všetko akokoľvek skončí, vždy budeš mať Ty, pevné miesto v srdci mojom. Nezabudni ani Ty moja milovaná. A buď vždy taká, aká si. By si nemusela so smútkom raz hodnotiť život svoj prežitý. Tvoj Milan.“

Nastali chvíle prípravy na cestu domov. Čo všetko vziať, aby zbytočne veľa vecí neniesol. Pekne poukladať, vyrovnáť, stlačiť. Oblečenie, knihy, zošity. Rozlúčiť sa s priateľmi.

„Zbohom, kamaráti, prežili sme dni rozporov, súperenia i spolupráce. Netvorili sme ideály, ale konali sme priamo, každý podľa svojho. To všetko zide sa nám v ďalšom živote. Tak teda, na zdravie a na úspešnú cestu životom.“

A teraz na cestu domov. Do Piešťan a potom ďalej, do Košarísk.

Vlak sa pomaly šinul po maďarskej rovine, prešiel na slovenskú stranu, oficiálne ešte stále horné Uhorsko – Lučenec, Zvolen, Nitra, Piešťany. Vystupovať.

„Som blízko domova, ešte do Vrbového a tam ma už budú čakať s povozom.“ Dočkal sa.

„Sváčko, dobrý deň.“

„Dobrý deň, Milanko – vitaj doma. Vaši Ťa už túžobne očakávajú. Daj sem veci a nasadaj. Ideme. Hijó, vraníci.“

Voz sa pohol. Prechádzali cez polia, lesy i lúky pri ceste okolo Prašníka a blížili sa k domovu. Až bolo vidieť to, čo Milan vidieť chcel. Kostol a vežu zvonice, nižšie svoj rodný dom, nad nimi, z opačnej strany, Bradlo.

„Sváko, toto je najkrajší kus sveta. Nič nemôže človeku byť drahšie ako chvíľa, keď sa blížite, alebo ste opäť na tom kuse zeme, kde cítite a prežívate pokoj, uvoľnenie, istotu.“

„Vieš, Milanko, prečo to tak je? Lebo je to náš domov. Zem, do ktorej sme zachytení hlbokými koreňmi, zarytí hlbokými brázdami. Tu, pod touto zemou, odpočívajú vo večnosti spánku naši otcovia, dedovia a všetci tí, ktorí zúrodňovali a kráslili tento kraj. To je domovina, ktorú nemôže nič nahradiť. I keď by sa ktokoľvek priečil osudu a vo svete dosiahol najvyššie počty, uspokojenie svojich túžob vždy bude tu, tu bude každého ťahať rodná zem, zem otcov, by precítil úľavu domova, istotu svojich blízkych s priamym prístupom. To nezískaš nikde na svete.“

„Veru, pravdu máte, sváčko.“

Boli doma. Na priedomí fary čakajú najbližší. Sestry, bratia, mama, otec, náhodne prechádzajúci susedia.

„Dobrý deň, mamička“ a vrúcne objal osobu, ktorá mu na diaľku posielala tisíce povzbudení, nehu, dobrotu a lásku. Pritlačil sa k nej a cítil príjemný dotyk domova a istoty.

„Vitaj nám, synček, už Ťa dávno čakáme a tešíme sa spoločne.“

Hlas sa jej zlomil a oči sa zarosili. Zotrval v matkinom objatí a potom podišiel k otcovi.

„Dobrý deň, apenko.“

„Vitaj, syn môj, s pomocou Božou si zasa doma. Veľa si musíme povedať.“

„Ďakujem Vám, otec, za všetko. Moje štúdiá Vás stáli mnohé odriekanie a sporenie. Všetky svoje sily ste venovali a obetovali nám, nášmu životu, vzdelávaniu a vzdelaniu. Ale ťažko bude Vám to vracať. Ale ja musím dokázať, všetkým vám, dobrým ľuďom, že ste neinvestovali zbytočne. Prebijem sa čo najďalej, lebo sa prebiť chcem.“

A pevne stisli ruky, pričom si otec uvedomil, že už nevíta nesamostatného malého chlapca, ale mládenca, dospelého muža, aj keď nie rokmi.

„Tak, poďme dnu, Milanko, porozprávať sa, popremýšľať.“

Ešte sa zvítal so súrodencami, pozdravil susedov a vošli do dvora. Aby mohli, v rodinnom kruhu, skromne osláviť zvládnutie skúšky dospelosti ďalšieho syna. Rozhovory a rozprávania boli dlhé, až napokon ostali spolu len otec, matka a Milan. Vo vzduchu visela otázka, ktorú cítili všetci.

Praha alebo Budapešť ?

Kam, akou cestou sa Milan v ďalšom štúdiu vyberie? Budapešťiansku univerzitu odmietol už dávnejšie a pozornosť obracal k Prahe.

„Tak, Milanko, ako si sa rozhodol?“ – kladie otec jasnú otázku.

„Viete, apko, ja by som chcel niečo nevšedné, neznáma. Čo by skutočne uspokojilo môj záujem, celú moju dušu. Najradšej by som študoval hvezdárstvo, ale nepoznám podmienky a pomery štúdia. Tak neviem.“

„Hľadaj si riadne a pozemské povolanie, povolanie, ktoré prinesie úžitok nielen tebe, rodine, tvojmu národu i krajine. Tu treba budovať, stavať ... mohol by si na stavebné inžinierstvo. Hvezdárstvu, astronómii daj pokoj. Človek nemá čo zasahovať tam, kde sídlia božie sily riadiace naše osudy, naše životy. Ver mi a s Božou pomocou nájdeš pevné miesto na tejto Zemi.“

„Milanko“ – ozvala sa matka. „Rada by som, keby si sa usadil potom niekde tu, blízko nás, aby sme si spoločne pomáhali a tešili sa z blízkosti tvojej i tvojej rodiny.“

„Ach, mamička, to všetko ešte stále ukáže čas, lebo v behu sveta človek často ani nevie, ktorým smerom sa vychytiť.“

Už predchádzajúce rozhovory a dnešné stretnutia ich nakoniec zjednotili. Milan bude študentom pražskej techniky s orientáciou na stavebné inžinierstvo. Veď technika, matematika, fyzika – mu boli už na lýceu blízke. Ale užít' treba prázdnin. Ako?

V takomto kraji, v akom sa nachádzali jeho rodné Košariská, nebol problém pre plnohodnotné oddychovanie. Prechádzal miestnymi lesmi, úbočiami, dolinami. Zašiel do Krajného k dedovi, do Brezovej, kde dedo Jurenka kedysi pôsobil ako notár, stretával sa ľuďmi. Pomáhal a obracal sa, s plnou úctou, ku každému. Preto ne jeden rozhovor medzi gazdami alebo ženami v Košariskách bol za teplých večerov na priedomiach zameraný na farárovho syna Milana.

„Milý chlapec, úctivý, neštíti sa robotného človeka i keď veľa škôl pochodil. Dobrý to človek, budeme raz na neho pyšní.“

Mnohé sa dozvedel i otec a bol veľmi hrdý na svojho syna. Priam rástol od hrdosti keď počúval referencie o synovi. A Milan mnohé dni i večery presedel, či prestál, na vrchole Bradla, tam, kde sa kedysi hrával s kamarátmi a pozeral do hlbín oblohy. Jeho túžba za hviezdami rástla a vnútorný nepokoj búril. Uspokojenie našiel pri pohľade na kvety, stromy v lese, pri počúvaní spevu vtáčkov, pri pohľade na krajinu. Dolu, pod ním bol kraj, ktorý mal tak veľmi rád. Videl rodné Košariská, neďaleko Brezovú, blízko boli Končiny, kúsok ďalej Priepasné, za kopcom bola Myjava, Krajné a za Kamencom sa skrýval Bukovec. To všetko si vrýval do pamäti. Tak blízky mu bol tento bradliansky kopec. Keby človek poznal svoju budúcnosť a osudy, nebol by život tak nádherne zložitý a komplikovaný. Ľudia však každý deň vstávajú a pristupujú k práci, k svojim povinnostiam bez toho, aby vedeli, čo ich čaká. Ktorý krok bude úspešný a ktorý posledný. Ktorá hodina prinesie radosť, veselosť a ktorá smútok či bolesť. Sám ľudský rod si píše svoje osudy vlastným konaním, správaním i činmi.

Šťastného robí človeka iný človek, tak isto, ako aj smutného. Tá vzájomná závislosť – to je život a z neho sa ujde jednému viac, inému menej. Ale pokiaľ človek ostane voči inému človeku človekom – potom základnou hudbou ostane láska, úcta, radosť a viera.

„Miluj svojho blížneho ako seba samého“ alebo “nezáviď inému, čo želaš sebe samému“ ...napísané je už dávno v knihe kníh ... ale predsa?

Dni ubiehali a ani si neuvedomil, že dosiahol plnoletosť. Bol 21. júl 1898 a až blahoželaniami najbližších mu pripomenuli tento deň - jeho deň. Ale aj list, ktorý prišiel z Bratislavy. Áno, z Bratislavy, ale vtedy z Prešporku či Poszsonyi. Nebola ešte doba nazvať ho – to pekné historické mesto po vladkovi Braslavovi a spojenie prejaviť ešte do krajších slov, pre život národa – brat a sláva. Byť blízki k sebe ako rodní bratia, v každej chvíli a smerovať k rozvoju a šíreniu slávy – i to je ten kus ľudského a mámivého šťastia človeka. Ale bol tu ten list. Vedel, kto píše a opatrne otváral obálku. Aby náhodou nevypadlo ani slovíčko. Písala Mária Chovanová. Lebo mladých neoddelia ani vzdialenosti pri vrúcnom a priamom cite a nerozdelia ani najpevnejšie dvere. To je láska, láska nevyspytateľná a krásna, búriaca, obšťastňujúca i zraňujúca. Dvíhajúca sa ako vír za silného vetra alebo ťažko padajúca ako podťatý strom. Vzrušene čítal a s láskou vpijal každé slovo.

„Milý môj Milanko, čas a priestor oddeľuje nás od seba, upevňuje alebo oslabuje naše priateľstvo. Necháva o sebe premýšľať, i o tom druhom. Ja som spomienkami často pri Tebe. Spomenieš si niekedy na Máriu Chovanovú? Naše stretnutia, prechádzky, plány? Áno, každý máme svoj život a musíme ho naplniť podľa svojich predstáv a schopností. Ale zabúdať na seba nemôžeme. Prosto sa to nedá. Človek človeku vpiše do pamäti svoju časť seba a tá sa nedá vymazať ani pri dobrej, či zlej vôli. Ja často spomínam na Tvoje milé, belasé oči, príjemný hlas, čítam verše, ktoré si mi napísal. Teraz, keď čítaš moje riadky, dovŕšil si osemnásť rokov. Ja Ti želám, Milanko, všetko najlepšie, hodne šťastia, zdravia, pohody i úspechov v štúdiu v ďalekom svete. Nech sa vyplnia všetky Tvoje túžby a sny. A ja si želám, aby si vo svojom srdci nechal aspoň kúsok miesta pre mňa. Pre mňa – Máriu Chovanovú – Tvoju Marienku ... a napíš.“

Nemohol neodpovedať.

„Ach, Mária, Ty si nezabudla a ja v tomto raji domova som tak málo spomienok Tebe venoval. Ale ja Ti písať nebudem. Všetky svoje city a myšlienky chcem vyliat' pri Tebe. Zájdem za Tebou.“

Otec i mama síce protestovali, ale nakoniec pochopili. Veď spomienka na mladosť tak rýchlo nevybledne. Na stretnutia pod lipami v Turej Lúke, keď mladý myjavský kaplán nahováral si mladučkú dcéru turoľuckého notára a bývalého hurbanovského kapitána – Albertínu Jurenkovú. A o pár dní mohli bratislavskí mešťania, remeselníci, obchodníci, obyvatelia vidieť prechádzať sa ulicami, či v parku sedieť mladú dvojicu. Mládenca s belasými očami, redším ježkom na hlave, vášnivo komunikujúceho a vľúdnou dievčinu, ktorá decentne prikyvuje rozrečenému mládencovi. Nemožno hovoriť o dialógu, veď všetky podobné javy, všetkých ľúbiacich sa dvojíc zhrnuli mnohí básnici – Andrej Sládkovič v Maríne, Vítězslav Nezval v Manon Lescaut, Karel Hynek Mácha v poéme Máj a mnohí ďalší. Lebo nevyčerpatelná je téma lásky a nie vždy sa nájdu slová, pravé slová, slová na jej poctenie. Ona je vždy krásna preto, lebo je vecou len dvoch ľudí, v plnej kráse a rozpuku. Predsa len Milan, zrejme, vyrieknuť mal tieto slová: „Milá Mária, Marienka, Marienočka – cesty ľudí určuje osud, spája ich a rozdeľuje. City a vzťahy ostávajú v takej miere, do akej ich ľudia rozvinuli. Mnohí zabudnú na sena zakrátko, iní nemôžu ani za dlhé roky. Kam vedú naše cesty? Ja koncom leta odchádzam do Prahy a Ty ostaneš tu. Mňa čakajú trudné roky študentské, malý majetok a závislosť na rodine. Ty, predsa, s pomocou rodičov a pod ich ochranou nájdeš svoje šťastie. Sľúbme si, že spomínať budeme na seba – v dobrom. Dúfajme, že čas dopraje nám znovu priateľské stretnutie.“

Priamy, nefalšovaný prejav zodpovedného mladého chlapa. Mária prijala jeho slová a v tej chvíli narástla vzájomná úcta ešte viac. Na diaľku a na dlhé roky.

Praha a vysokoškolský život

Čas beží, letí, uháňa. Leto 1898 sa chýlilo ku koncu a školáci sa začali pripravovať do školských lavíc. Študenti baliť veci a chystať sa na cestu. Prišiel september a u Štefánikovcov sa opakovala udalosť zo začiatku leta. Lenže v opačnom postupe. Milan sa chystal odísť – tentokrát do Prahy. Nastal čas rozlúčky.

„Zbohom, Milanko, a šťastnú cestu. Budeme na Teba myslieť a tešiť sa na Tvoj návrat“ – povedala mu matka cez slzy.

„Zbohom, mamička, vlastne dovidenia.“

„Milan, želám Ti všetko najlepšie a tam, v Prahe, nezabudni, kto si. Nezabudni, že si Slováč. Rodný Tvoj jazyk je slovenský jazyk a minulosť nás, Slovákov, zaväzuje k aktivitám, aby sme rozvíjali jeho silu, odkaz a udržiavali svoju národnú hrdosť. Študuj tak, aby si mohol tomuto pracovitému ľudu odovzdať čo najviac ... a odpusť mi, že Ťa nejdem vyprevadiť, ale mám pozvaných konfirmandov a pred povinnosťami sa nedá uhnúť. Boh Ti pomáhaj.“

„Dovidenia otec ... a ďakujem.“

Pevné stisky rúk, pohľad do očí, ešte objatie prítomných súrodencov a rušali. Tento krát smerom do Brezovej lebo železničná trať už fungovala, aj keď budova železničnej stanice bola vo výstavbe. Dlhší čas mohol z voza sledovať svoje obľúbené Bradlo, pozorovať postupné strácanie sa domov Košarísk a vynárajúcu sa vežu brezovského kostola. Z Brezovej cestoval do Jablonice, potom prišli Kúty, Brno, Čásla, Kolín a ďalej smerom do Prahy. Dlhý čas cesty si krátil čítaním, premýšľal, obzeral si kraj. Najskôr kraj moravský a potom kraj český. Až sa konečne ukázala Praha. Praha – matka miest. Stovežatá Praha, mesto opradené legendami, od Přemysla oráča, prorocstvo Libuše, slávnú históriu husitov, bitkou na Bielej hore a mnohými ďalšími historickými zmenami. Tam, nad Vltavou, sa vypína legendárny Vyšehrad, sídlo kňažnej Libuše, ďalej vidieť veže Svätovítskej katedrály i majestátne Hradčany. Tu, v tomto meste, bol život od najstarších čias. Tu rukou vraha zahynul knieža Václav, prostému ľudu svoj život zasvätila Anežka Přemyslovna, cisár a kráľ Karol IV., otec vlasti, ktorý dal vybudovať kamenný most cez Vltavu, založil Nové mesto pražské, ale aj slávnú univerzitu, prvú v strednej Európe. Tu, v Betlehemskej kaplnke, kázal Majster Ján Hus, Na Vítkove Pražanov chránil Ján Žižka, tu začal odboj českých stavov proti Habsburskej dynastii a tiež na pražskom Staromestskom námestí bolo začiatkom leta roku Pána 1621, 21. júna, popravených 27 českých šľachticov, pánov a mešťanov, ktorí preliali svoju krv za slobodu českého národa. Medzi nimi aj rektor pražskej univerzity, doktor Ján Jesenius, rodom zo Slovenska. Na Hradčanoch býval i vede oddaný cisár a kráľ Rudolf II., na filozofickej fakulte dekanoval i slovak Vavrínek Benedikt z Nedožier, pôsobili tu aj Jozef Jungman, František Palacký i slovenský Pavol Jozef Šafárik. Pri Vltave sa hrdo vypína aj nová budova Národného divadla, stánok kultúry českého národa, na ktorú sa skladal celý český ľud, zlatka ku zlatke, šesták k šestáku. Zápal a dobrodenie ľudu nezatienilo ani blahovoľne darovaných 1000 zlatých cisára Františka Jozefa I., lebo v ľuďoch je sila, právo i moc. Len potrebujú dobré vedenie.

„Aj náš slovenský národ potrebuje povznesenie. A od bratského českého národa možno si brať príklad a vzor. Mali sme svoje významné osobnosti, udalosti. Veľkú Moravu, pred ňou Samovu ríšu, slávu a silu stredovekých bankských miest, hlavy sme dvíhali v rokoch meruôsmych, založili Maticu slovenskú, mali svoje tri slovenské patronátne gymnáziá, ale všetko nám zobrali cudzí. Ani za národ nás už nechcú považovať. Treba sa nám boriť s prekážkami, za národ, za slobodu, za šťastie ľudí. Preto nemožno i tu zabudnúť, kde človek patrí“ – uvažoval Milan.

Ale teraz je už tam, kde má bývať. Na poznávanie a ďalšie úvahy bude ešte času dost'. Smer – Vávrova ulica – pán František Hron.

„Dobrý deň, vážená pani, ja som Milan Štefánik zo Slovenska, mám Vašu adresu na poskytovanie ubytovania študentom.“

„Dobrý den, vítejte mladý muži, pokoj je pro Vás již připraven. Doufám, že se Vám bude u nás líbit. Prosím, vstupte a uložte si svá zavazadla.“

„Viete, všetko čo mám je v tomto jednom kufri. Takže sa celkom ľahko vybalím.“

„Prosím, mladý pane, přeji Vám úspěšné působení v naší Praze.“

Milan mal svoje sídlo. Začali vysokoškolské dni. Najskôr zápis, program štúdia, zapísanie predmetov, poznávanie Prahy a kontakty s inými študentami či krajanmi. Index, preukaz vysokoškolského študenta - České vysoké učení technické. Stavební fakulta v Praze. Milan študuje pozemné stavebníctvo. Na začiatku štúdia imatrikulácia, prijatie do stavu študentského. Znie slávnostné Gaudeamus igitur a noví študenti nastupujú. Sledujú ich mnohé páry starších študentov a najmä dôstojných pánov – predstaviteľov fakulty.

„Studiosus, poznání a moudrost jsou velikým darem pro člověka a každý, kdo vstoupí do těchto prostor má povinnost věnovat se studiu, knihám, přijímat informace a účelně využívat volný čas. Ale nejen chlebem a studiem je student živ. Proto naslochejte poučením a radám starších a řiďte se nimi. ... Jako znak přijetí do stavu studentského dávám vám na čelo pečeť i nástroj práce stavbaře – kelnu.“

A na konci procedúry imatrikulácie vážny akt. Prevzatie imatrikulačného listu a indexu. Nimi sa potvrdzuje, že Milan Rastislav Štefánik bol v roku 1898 na Českom vysokom učení technickom slávnostne imatrikulovaný. Zimný semester sa naplno rozbehol. Prednášky, semináre, cvičenia. Matematika, fyzika, geometria, technické

kreslenie, zememeračstvo ... Štúdium ubieha, Milan nemá problémy, ale jeho dušu, myseľ, čosi nahlodáva. Nepokoj. Cíti, že to nie je to, čo vlastne chce robiť. Sníva o vesmírnych dial'avách, často pozerá na oblohu posiatu tisíckami hviezd. „Nuž, čo“, povzdychne si a vráti sa k svojmu stavitel'skému odboru. Zlé a pokúšajúce myšlienky zaháňa v kruhu kamarátov a rodákov. Vie, že osamelo žiť nie je dobré a v kruhu iných ľudí získa veľa nových a potrebných informácií. V kruhu študentov sa dozvedel aj o krúžku slovenských študentov v Prahe – Detvane. Bol to kus domova. Spojil sa s ním a získal aj nových priateľov. Žigmund Zigmundík, Vavro Šrobár, Jozef Gregor, Matej Bencúr, Karol Lehocký, Ján Fajnor, Emil Petrikovich a mnohí ďalší. Dušou Detvana je Pavol Blaho, medik. Čo mal za úlohu krúžok Detvan? Vznikol z iniciatívy a za podpory slovakofil'ských kruhov v roku 1882, keď sa slovenskej mládeži, bez nebezpečenstva odnárodňovania, poskytovalo štúdium v Prahe. Úlohou krúžku bolo vzdelávanie vo vlastnej slovenskej histórii a tým aj upevňovanie národného povedomia, zdokonaľovania sa v rodnom jazyku, v prehľade slovenskej i českej literatúry, vzájomne sa podporovať a organizovať zábavy a kultúrne vystúpenia svojich členov. Teda spojenie dobrého s užitočným. Žiadne pasívne čakanie, ale aktívna činnosť v mnohých oblastiach. Slovenský študent tento krúžok ignorovať nemohol. A Milan, samozrejme, nemohol stáť bokom.

„Ty, Milan,“ prihovoral sa mu jedného dňa Vavro Šrobár „musíme pripraviť seriózny slovenský folklór. Čo vieš tancovať?“

„No, odzemok, čardáš a niektoré ďalšie.“

„Výborne.“

„Kroje už zoženieme a dáme sa do toho. Ale Ty máš aj iné schopnosti. Vieš písať i recitovať. Tak sa uplatníš vo veľkej miere. Slovák sa vo svete nestratí.“

Študentský život a svet mal a má svoje výrazné znaky za ktorými sú ľudia. Predovšetkým mnohostranná činnosť ženie mladých vpred v poznávaní i v zábave. Žiadne len starobylé knižnice, ale život plnokrvný, dynamický a krásny. Radosť ho žiť. Vavro Šrobár úspešne riadil činnosť Detvana v línii, aby sa slovenský život a jeho verejná činnosť v Prahe stále viac demokratizovali a prezentovali. V prednáškach a diskusiách často zneli požiadavky zbavenia sa mesiášskeho rusofil'stva a seriózneho postavenia reálneho programu. Keďže Vavro bol pod vplyvom profesora Tomáša Garriguea Masaryka, obracal stále viac pozornosť na čechofil'stvo ako reálny smer slovenskej politiky. Milan do tejto klímy postupne zapadol, lebo mu ponúkala i poskytovala mnohé – nové priateľstvá a činnosti, ktoré mu pomáhali zaháňať smútok po rodičovskom dome, po blízkych. Literatúra, politické diskusie, vychádzky. Neboli to len stretnutia v kaviarňach, ale aj výlety po okolí Prahy. Spory, zmierovania, nové spory, študijné problémy.

Čas letel. Letel i mladým študentom. Boli i finančné problémy, ťažkosti s platením nájomného, so získavaním stravy. Nebol často ani čas myslieť na literárne spory s Jozefom Gregorom.

„Milan, Ty si luterán?“ – oslovil ho raz medik Ján Kraicz „a mohol by si prispieť do nášho spolku Jeroným?“

„Čo je to?“ – spýtal sa Milan. „To je predsa Spolok evanjelických akademikov v Prahe. Vieš, v dnešnej dobe musí človek myslieť na všetko – na národné otázky, otázky i problémy štúdia i konfesie. Viera je krásna skutočnosť, ale je v nej príliš veľa politiky. Luteráni, teda evanjelici, existujú ako potomkovia Majstra Martina Luthera, ale stále sú chápaní ako niečo cudzie na tele katolíckej cirkvi. Bolo by dobré, keby si prišiel medzi nás. Aj ako syn evanjelického farára.“

„Dobre teda, prídem a uvidím.“

V spolku Jeroným si členovia pripomínali cesty česko-slovenskej minulosti a s tým aj slávny odkaz husitského revolučného hnutia, aj bratříkov na Slovensku. Lenže to nebolo všetko. Nielen škola a ďalšie súvislosti s ňou, ale aj bývanie a stravovanie.

„Pane Štefániku,“ oslovila ho v jeden novembrový večer pani Hronová, „já Vám nechci dětat těžkosti, ale i my máme své náklady a byla bych ráda, kdyby jste vyrovnal své podlužnosti. Byt a strava něco stojí.“

„Dobre, pani domáca, ja Vám to vyplatím. Nedávajte mi stravu a o ostatné sa postarám.“

„Dobře.“

Lenže ľahko sa povie, ale oveľa ťažšie sa slovo plní.

„Och, aké neuveriteľné potrestanie človeka je tento hlad. Kedy som naposledy jedol? Hrozne mi bruchom krúti a škvírka v žalúdku. Ešteže táto voda je zadarmo.“

A tak striedanie najedenia a pôstu podryvalo Milanov naštrbený zdravotný stav, čo znamenalo začiatok jeho problémov so zdravím v nasledujúcich rokoch.

„Chlapci,“ dobehol raz za kamarátmi Žigo Zigmundík, „jeden pán chce darovať zimník. Tak ideme preň.“

„Ideme.“

Vybrali sa, zazvonili, získali kabát a podňho za kamarátmi. Ale chyba lávky bola však v tom, že bolo práve sparné leto a akosi čas nevhodný na nosenie zimného kabáta.

„Predáme ho.“

Zašli za starinárom.

„Dobrý deň, chceme predať tento zimník, dobre zachovalý, futrovaný.“

Starinár prezerá kabát, kalkuluje, vidno, páči sa mu.

„Dám dvě a půl zlatky.“

„Trochu málo“ – hovorí Jozef Gregor a obrátil sa na Milana o radu.

„Daj mu ho za tri a ideme – treba sa trochu i najesť.“ Jozef sa obrátil na starinára a hovorí: „Dajte tri zlatky a zimník je Váš.“

„Jenomže, kluci, je léto a zimní kabát mi netřeba. Měli jste prodat hned. Nasledanou.“

Z krámu vyšli s dlhým nosom a veľkým zimníkom. Milan sa obzerá. Čo teraz?

„Aha, tam stojí nejaký človek, možno kúpi.“ Pozdravil.

„Dobrý deň. Nechcete kúpiť zimný kabát? Leto sa raz skončí. Dáme lacno, tri zlatky.“

„Ale, drahý příteli, nač by mně byl zimní kabát, teď, v horoucím létě? A zima je daleko.“

„Ale, viete, nám všetkým je veľký, aj tak ho musíme predať, vezmite. Koľko dáte?“

„Ukáž, pěkný, zachovalý, futrovaný. I sedí na mně celkem dobře. Víš co, studente, tady máš devadesát krejcarů a rozejdeme se.“

„Platí.“

Jozef a Milan zobrali svoje drobné a podňho za kamarátmi do reštaurácie. Tam ich už s nepokojom čakali.

„Vitajte,“ zaznelo reštauráciou a čašník mohol nosiť.

„Konečne som zasa dobre najedený,“ odfúkol si Milan a zahľadel sa do neznámej dialky, potemnenými očami.

„Hádám bude raz i lepšie na tomto svete a nebude ťažké pretľkať sa človeku, ktorý čosi chce vedieť a poznať“, možno si myslel.

Ale finančné, a žiaľ, ani zdravotné problémy a ťažkosti neustupovali.

„Nevzdám sa, neustúpim ani o piad'. Vytrvám.“

A v tomto odhodlaní blahodarne zapôsobila pomoc prof. Ing. Antonína Vávru, ktorý Milana poznal a učil. Zoznámil sa s jeho rodinou a najmä so synom Jaroslavom. Často spolu rozprávali, plánovali, predstavovali túžby i ideály.

„Víš, Milane, mně to všechno tahá k technice. Zřejmě půjdu ve šlépějích svého otce. Život ve městě, zajímavá práce, pohoda.“

Milan ale techniku až tak nepreferoval.

„Ono je to ťažké. Každý člověk by mal robiť to, čo musí, ale zvlášť by mal robiť to, čo ho skutočne láka. Mňa technika až tak moc nebaví, ale lákajú ma hlbiny vesmíru. Hviezdy, Mesiac, Slnko.“

„Ale vždyť jsi studentem techniky.“

„To je pravda, aj by som ju ukončil, ale oplatí sa znásilňovať vlastné túžby? Nie, ja budem musieť zmeniť odbor štúdia.“

Po chvíli mlčania pokračoval – „aj keď to budú otec aj mama ťažko znášať ... nemajú možnosti mi pomáhať ... ale ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem.“

Návštevy v rodine profesora Vávru mali svoje čaro a Milan k nim rád chodil a k stretnutiam prikladal svoj veľký podiel. Často opisoval, s výrazným zaujatím, svoj rodný kraj i ľudí v ňom. A z očí mu sršala úprimná láska k zemi i kraju z ktorých vzišiel.

„Najkrajšie u nás doma sú vychádzky do prírody. Popod šumiaci les, alebo na vrchol Bradla, odkiaľ sa môžeme rozhliaďnúť na všetky strany. Dolu, pod nami, sa krčia domce Košarísk s majestátnym kostolom, na druhej strane sú Priepasné, Polianka, Myjava a ďalšie dediny. Nad hlavou vám poletujú vtáčky, pofukuje jemný vánok a polia voňajú čerstvou oranickou, obilím, zemiakmi, kukuricou či inými plodinami. Niet krajšieho pohľadu či zážitku. Tieto spomienky mi vždy znásobovali sily v maďarskom prostredí. A pomáhajú aj v súčasnosti. Prekonával som posmešky, nepriazeň. Vedel som, že všetky rany zahojí moja rodná zem, zem mojich blízkych, rodičov – a preto ju mám rád.“

„Dobře, Milane, svůj domov je třeba si ctít v jakémkoli koutě světa. Neboť to jest ten kousek světa, který pomůže pookřát, rozveselit a nabrat síly.“

Nostalgiu za domovom Milan zaháňal stretnutiami s priateľmi a najmä dlhými prechádzkami po Prahe. Tu chodil a pripomínal si slávne obdobia pražských miest. Už spomínané Hradčany mu pripomínali slávu českého kráľovstva, Karla IV., otca vlasti, slávne husitské ťaženia, kázne Majstra Jána Husa. V Betlehemskej kaplnke, staré legendy osviežoval starobylý Vyšehrad, Staromestské námestie zasa krutú zúčtovanie víťazov s porazenými po bitke na Bielej Hore. Bolo to mesto, mesto miest, ktoré burcovalo a podnecovalo nové myšlienky. Všetko to Milan vyjadroval v časopise Studentské směry. Prahu spájal s rodným domom a vždy svoje myšlienky posielal tam, kde nebol, domov. V Prahe túžil za domovom v Košariskách a v Košariskách, počas prázdnin, za Prahou. Tou príčinou nepokoja doma bola mladá deva - Mařenka Hronová, ktorú pred sebou videl ako rozvíjajúcu sa ružu dievčenskej krásy.

Aj list jej naplnil slovami nehy a úcty, mladíckeho nepokoja.

„Milá Marienka,

vždy túžim byť tam, kde práve nie som. Keď som v Prahe, chcem byť doma, keď som doma, ako práve teraz, myšlienky svoje vysielam do Prahy. A zvlášť k Tebe. Vidím Ťa krásnu a roztomilú, so šťastným a nevinným úsmevom na perách. Zachvieva sa mi srdce, keď myšlienka moja k Tebe zalieta. Zamýšľam sa nad tým, čo je

vlastne šťastie človeka. Majetok, pohoda, znalosti, láska? Vo víre mnohých neprávostí tohto svete je potrebné pocítiť tlkot nevinného srdiečka, takého, aké máš Ty. Pociť šťastia ma zalieva vo chvíli, keď môžem byť v Tvojej blízkosti a mať, tu, na zemi, druhé slniečko, jeho jasný svit a teplý žiar. Mám Ťa rád a bojím sa o Teba. Láska je ten jav, čo spaľuje, robí človeka bezmocným, ale aj silným. Mňa upevňuje, lebo viem, že krehká kvetinka potrebuje pevný strom, aby sa chránila v jeho závetrí. Teším sa na stretnutie v Prahe ... dovidenia. Milan.“

Mysel' mladého človeka je rozbúrená a hľadájúca. Pokoj nachádza v činnosti. Vlastne nie pokoj, ale odpútanie.

Milan je stále vo víre udalostí. Stále viac ho priťahuje profesor Masaryk, hlavný predstaviteľ realistov. Ako mohol Tomáš Garrigue Masaryk tak významne ovplyvniť študentské myslenie? Predovšetkým svojou humanistickou filozofiou, sociálnou argumentáciou a presvedčivým nastoľovaním svetonázorovej problematiky. Odvaha a argumentácia tohto profesora pražskej univerzity motivovala u študentov nové túžby po poznaní a do ich mysli vnášala nepokoj. Milan Štefánik sa plno oddal Masarykovým myšlienkam a plno, vehementne ich aj obhajoval. Predovšetkým chápal, že náboženské dogmy nie sú tým prvoradým a neomylným učením. Masarykove prednášky nabádali vyrovnávať sa so svetom, svetonázorom, do popredia dvíhať človeka, jeho mravnosť, lásku, medziľudské chápanie. Do mysle mladého študenta sa takto vkrádali mnohé nové a nové myšlienky, pohľady. Bolo potrebné nájsť duševnú rovnováhu a vysporiadať so všetkým. Čo spoznal a prežil v rodičovskom dome, čo prežil počas stredoškolských štúdií a čo vníma v dobe vysokoškolského vzdelávania.

„Aké miesto má vlastne človek na tejto Zemi? Je vedený a riadený inou silou ako vlastnou, alebo to všetko, zmeny a pohyby okolo nás, ovplyvňuje spoločenský kontakt, aktivita ľudí? Dobro, to predsa pochádza od človeka a človek ho musí i rozvíjať. Ak by tento svet riadila iná sila než sila prírody a spoločenského vývoja, nemohla by predsa dopustiť tie mnohé krivdy a neprávosti, ťažkosti a žiale. Ved' každý človek musí byť Bohu rovnako blízky, bez rozdielu, ako syn, či dcéra jeho syna. Prečo teda tie ohromné rozdiely? Koľkí učitelia vniesli mnoho nového do poznania sveta a predsa sa nemohli presadiť voči zaužívaným dogmám. Na druhej strane je zasa konkrétny cit, čo učí byť dobrým. Ako môj apko. Koľkokrát nám pripomínal Desatoro Božích prikázaní, Vyznanie viery, Otčenáš i poučenia z Biblie? Ved', podľa nich, by mal byť každý človek dobrý a úctivý k tomu druhému. Je to skutočne tak? “ – uvažoval a myšlienky ďalej spájal.

„Pri pozorovaní a zahľadnutí sa do hlbín vesmíru človeka napadajú rozličné myšlienky. Tam, niekde medzi bezpečnými hviezdami má sídliť náš najvyšší? V ktorých končinách asi? Alebo je všade? A možno tam, na niektorej bližšej hviezdičke existuje iný život a ten má ktorého vládcu a usmerovateľa? Ktorého boha? Ako vznikol tento svet? Ved' tie hviezdičky predsa nie sú žeravé uhlíky na temnom nebi, ale sú vesmírne telesá, ktoré odrážajú slnečný svit. Ved' človek, ktorý mal byť stvorený nemusel poznávať diaľky, kontinenty, hlbiny. Jemu to všetko mal priblížiť jeho stvoriteľ: Ale predsa, Písmo sväté učí, že Boh stvoril človeka k obrazu svojmu. Koľko má teda obrazov? keď poznáme ľudí svetlých, či bielych, čiernych, žltých, červených, s rozličnými tvarmi hláv, postavenia očí atď. Všetko to musel priniesť vývoj. Podľa Charlesa Darwina. Možno teda pripustiť teizmus, ktorý učí, že svet bol stvorený, stvorený bol človek, ale potom sa už svet vyvíjal sám vplyvom samotných prírodných zákonov? Je to zložitá hľadanie. Ale na druhej strane umožňuje zasa priestor na nové úvahy, hľadanie či nachádzanie. V kombinácii mnohých javov. A realita človeka – to je realita života. Zrejme tým najvyšším na tejto Zemi je človek, ktorý vlastnou činnosťou, poznávaním, vzťahmi a vytváranými podmienkami života vytvára raj i peklo vo svojom prostredí. Tak je to i s národmi, rasami, skupinami. Ich formuje život v konkrétnom prostredí a oni formujú život – v dobrom i v zlom. A tu, ešte stále v habsburskej monarchii, aj keď duálnej, vedľa seba žijú dva príbuzné národy – český a slovenský. S príbuznými jazykmi. Milan bol na pochybách, ale veril, v zmysle názoru profesora Masaryka, faktu že československý národ má budúcnosť. Z hľadiska geografického, humanistického, historického i náboženského. Jasný a presvedčivý argumenty. Povedal si:

„Profesorovi Masarykovi verím, ale podiskutujem o všetkom s otcom. On vie pochopiť, poradiť, uviesť na správnu cestu i k objektívnemu názoru. Ved' sa blížia prázdniny a skúšky mám hotové. Vlastne, doma musím povedať, že ... s technikou končím a idem na hviezdárstvo, astronómiu. Bude to ťažké. Ešteže Jaroslav Vávra ide so mnou.“

Prázdniny roku 1900 – Slovák a Čech v Košariskách

A prázdniny. Bol rok 1900 a dvaja mladí študenti – Slovák a Čech – viezli sa na Slovensko, do rodných Košarísk. Nabrat' nové sily. Vlak jachá. Praha, Kolín, Pardubice, Čáslav, Moravská Třebová, Brno, Břeclav, Kúty a treba presadať smerom na Šaštín, Stráže, Senicu. V Senici sa zastavujú u Milanovho krstného otca Štefana Fajnora – pravotára.

Zvítali sa a, samozrejme, z dôvodu dlhého nevidenia sa, bolo veľa otázok i odpovedí, priateľských škriepok, námetov dosť a dosť. Krstný otec mal prehľad o činnosti slovenskej mládeže v Prahe, jej práci v spolku Detvan, schvaľoval ich postupy i keď mal určité výhrady. Hovoril a argumentoval.

„Milanko, vaša činnosť, ako činnosť pražských študentov zo Slovenska v krúžku Detvan, vytvára veľa dobrého v záujme našej jednoty, kultúrnej činnosti i šírenia slovenského povedomia v pražskom prostredí. Pražské prostredie je výrazne naklonené našej slovenskej veci svojím spôsobom, ba musím povedať, že z významných metropol univerzitného štúdia najviac. Ale v istom smere príliš prijímate politiku čechoslovakizmu. Nezabúdajme, že sme predsa len národ slovenský. Pozriete sa na našich martinských národniarov. Tvrdo presadzujú svojbytnosť slovenského národa v oveľa ťažších podmienkach. Sú vystavení prenasledovaniu, osočovaní z panslavizmu, pokutovaní, urážaní. Ale nevzdávajú sa. Pozri na osudy Svetozára Hurbana Vajanského, Ivana Branislava Zocha, Jozefa Škultétyho, Matúša Dulu, Andreja Halaša, Ambra Pietra alebo tých, ktorí po Slovensku pracujú – Štefana Daxnera, Andreja Kmeťa, Jozefa Ľudovíta Holubyho či Jozefa Klempa. Vy ste aktívni, snaživí, presadzujete sa, ale váš vzťah k Slovensku je – nehnevaj sa – akýsi vlažný. V čom to je? Možno v problémoch plne nedoceňujete svoje národné korene, možno tak široko o problémoch národných nehovoríte, ale mali by ste o všetkých národných súvislostiach a ťažkostiach premýšľať. Lebo vy budete, perspektívne, súčasťou slovenskej inteligencie a keď Boh dá, tej inteligencie, ktorá bude slovenský národ reprezentovať – slobodný slovenský národ.“

„Možno máte pravdu, krstný otec, odpovedá Milan. „Ale celý problém je vo fakte, že my hlbšie pociťujeme spätosť s českým národom. Žijeme v jeho prostredí, poznávame a prežívame jeho súčasnosť i dejiny. Českí kolegovia, študenti i ďalší vlastenci, sa prejavujú ako prívrženci nášho slovenského národa, nášho ľudu, poukazujú na mnohé spoločné hodnoty našej existencie. Filozofia pána profesora Tomáša Masaryka vychádza v národnej oblasti zo slovanstva, nielen z národa a na tomto základe šíri pán profesor, cez argumenty, i svoje názory. Ved' už aj Ján Kollár sa v ťažkých národných časoch obracal na veľké slovanské dubisko, ako mocný kmeň pre ochranu jeho jednotlivých vetiev – národov. My k Slovensku nemáme vlažný vzťah, slovenskému národu chceme a budeme venovať všetky svoje sily a schopnosti. Ved', ako aj by sme ho taký mohli mať. Je snáď možné odvrátiť sa od takých javov a cenností, ako sú naši ľudia v Košariskách, pán učiteľ Kostelný alebo krstný otec môjho apka – Jozef Miloslav Hurban? My so slovenským národom žijeme, ale je potrebné vedieť, že sme o tých 500 kilometrov ďalej na západ a prijímame všetko, čo robí svet krajší, zrozumiteľnejší, lepší pre každého pracovitého človeka. Ved' ani štúrovci sa od krajín českých neodtrhali, chceli len vyjadriť túžbu po našej národnej slobode. To chceme aj my. Dá raz Boh, dožijeme sa i my časov, keď Slovák, spolu s Čechom a Moravanom, smelo zdvihnú hlavy a povedia, spoločne zvolajú – Sloboda naša – vitaj.“

Krstný otec Štefan Fajnor sa pousmial nad šikovnou argumentáciou mladého študenta, ale dal mu za pravdu. Ved' sú to všetko mladí chlapi. Chlapci, ktorí poznávajú, zapalujú sa a nemôžeme od nich žiadať také postoje a činy, ako od skúsených národniarov. Ved' beh života ich naučí odlišovať pravé od nepravého, pravdivé od nepravdivého, ideálne od reálneho. Kiež by im vydržal elán, sila i energia, oni pre národ ešte veľa dobrého urobia. Milanovi dal za pravdu, lebo aj v národnom hnutí je veľa prúdov, názorov i stanovísk. Je možné o niektorom s istotou povedať, že je absolútne dobrý či zlý? Nedá sa. Podstatná je snaha, život, zápas a prístupnosť k smerovaniu. A títo mladí kypia životom, ideálmi, plánmi a chcú. Ich spájajú mnohé putá s Čechmi, spomedzi nich majú spolužiakov, priateľov i učiteľov. Jaroslav Vrchlický je dôkazom javu, že priateľstvo sa nedá ohraničovať národnou príslušnosťou.

Rozhovor sa, samozrejme, preniesol aj na mnohé iné problémy a otázky života – na štúdium, zdravie, peniaze, dievčatá, politickú situáciu, kultúru. Až nakoniec bolo potrebné poskytnúť unaveným údom i viečkam oddych a oddať sa sladkosti sna. Aby nový deň zažili opäť krajší a radostnejší. V svojej mladosti, túžbach i želaniach.

K spánku sa pobral i krstný otec Fajnor. V hlave si premietal všetky myšlienky a výroky mladých chlapcov, uznával i pochyboval. Len nad jedným stále rozmýšľal.

„Prečo ten Milan chce zmeniť odbor štúdia? Po dvoch rokoch? Dvoch rokoch odriekania, nákladov a ťažkého štúdia. Astronómia. To je pre nášho človeka nezvyčajné. Ale i vábivé a neisté. Ako túto správu prijme kmotor, kmotra? Milan, ale ja ti verím. Veď či som ho práve ja pred rokmi nenačal tým darovaným ďalekohľadom? Človek je dovtedy človekom, kým si stavia ciele, má zvedavosť, sny a nádeje. Väčšie, či menšie. Ciele, sny a činy hýbu týmto svetom a životom. A budúcnosť je v mládeži, v našej, slovenskej mládeži. Veď, ako píše Pavol Országh Hviezdoslav: „Hoj mládež naša, tys' držiteľkou rána, vladárkou mája, tys' jara pokladníkom ...“

Oči mu pomaly zhasínali, zatvárali sa a ... zaspal. Až ostré slnečné lúče ich ráno, všetkých, vzbudili k novému dňu a bolo potrebné uberať sa ďalej. Domov – k matke, k otcovi, k súrodencom, blízkym. Veď prázdniny sú tu v plnej sile. Lúčili sa.

„Dovidenia, krstný otec.“

„Na shledanou pane, děkuji pěkně za příjemné střetnutí.“

„Dovidenia chlapi. A šťastne prídte. Pozdravujte.“

Vlak ich odviezol do Jablonice a potom smer Brezová. O pár minút bolo vidieť Ostriez a ... vystupovať.

„Tak, Jaroslav, a teraz už len po svojich. Ale uvidíš krásnu krajinu, neofutuješ.“

Pomaly kráčali hore Brezovou a obzerali si útulné brezovské domy remeselníkov i roľníkov, kde tam prerušené meštiackymi. Mestečko, vlastne dedina, žilo v tejto dobe svojim zaužívaným životom. Ľudia obrábali polia, pripravovali sa na žatvu, zväžali otavu, hotovili náradia, stroje, pracovali okolo dobytky. Garbiari poctivo lúhovali surové kože, napínali ich, aby boli čo najkvalitnejšie a úspešne sa míňali na konkurenčnom trhu. Hore Fortňou chlapi pomaly kráčali a obzerali si nový evanjelický kostol, ktorý tam, ako stánok Boží stojí cez 25 rokov. Ďalej cesta medzi polia a oči im prechádzali po lánoch obilia, či ešte zeleňajúcou sa vňatou zemiakov. Nad nimi sa v pozadí vypínal Baranec, opodiaľ Klenová a na druhej strane Bradlo. Bradlo, ktorého temeno pokrývali kríky, stromy a kvety. Milan hosťa zvlášť upozorňoval na tento kopec, lebo s ním má spojené svoje detské roky i sny.

„To je moja úboč, Jaroslav. Tiché miesto našej krásnej prírody. Tu môže človek nerušene premýšľať, načúvať spevu vtákov, bzučaniu včiel, na zemi pozorovať pracovité mravce. Alebo, za súmraku, či neskorého večera, hľadiť do tmavých hlbín vesmíru a predstavovať si tú obrovskú hĺbku, vidieť majestátne svetlo hviezd pri uvažovaní o jeho rýchlosti. Zároveň si aj uvedomovať krehkosť človeka. Krehkosť pred tou obrovskou prázdnotou. Ale zároveň si uvedomovať aj všetko, čo vo vesmíre existuje, podnecuje. A ako človek dokáže všetky tie vesmírne javy pozorovať, hľadať a poznávať. Zároveň, odtiaľto vidieť už aj moje rodné Košariská. Tam sa pozeraj, už vykukujú domce našich ľudí. Nad nimi sa čnie kostol, výsledok náboženského snaženia veriacich dediny a môjho otca. Kúsok pod ním je dom môjmu srdcu najbližší. Mój rodný dom. Tam bývajú moji milí rodičia i súrodenci. Už som dlhšie vo svete, ale sem sa vždy rád vraciam. Ako ten vták, ktorému keď krídla zosilnejú a zbystrí sa mu zrak, vyletí zo svojho hniezda do výšok. Ale aj tá sila a sloboda sa mu raz nabaží a unavený v rodné hniezdo rád sa zasa vráti. Tak je to aj so mnou. A verím, že vždy to tak bolo i bude. Lebo od týchto ľudí sa odvrátiť je neprípustné, to možno len zradou nazvať, či podlosťou priam neospravedlniteľnou.“

Milanov monológ občas Jaroslav Vávra prerušoval hlasným súhlasom alebo otázkou. Cesta sa minula a už boli medzi prvými chalupami.

„Dobrý deň, sváčko, dobrý deň teta, ako sa máte?“

„Dobrý deň, Milanko. Dobre. Vitaj doma.“

Tam, zasa, pri práci zdraví ďalšieho suseda: „Pán Boh pomáhaj“. Vzápätí počuje odpoveď: „Pán Boh daj.“ A deti zvedavo poškľoľovali po panský oblečených chlapcoch a dohadovali sa.

„Veď to je Milan od Štefánikov, od pána farára, ktorý kdesi vo svete do školy chodí, v Prahe či inde ... tuším ...“

A už otvárajú bránu fary, vchádzajú na dvor a tam stretávajú otca.

„Dobrý deň, apko.“

Domáci pán sa otočí, vidí syna a v prvej chvíli zavolá: „Chlapče. Po chvíli znovu, keď merajú kroky k sebe, tíško vyriekne: „Vitaj nám.“

To už obaja Štefánikovci, otec a syn, sú jeden druhému v náručí, objímu sa a potriasajú si rukami. V sprievode prúdu slov. Z každej strany.

„Sme radi, Milanko, že si medzi nami. A šťastné to budú dni, keď spoločne budeme pod jednou strechou. Pod Tvojou rodnou strechou.“

„Som rád, že som opäť medzi vami, tu cítim a prežívam pevnú zem pod nohami, keď vás vidím okolo seba, dobrých, milých a úprimných.“

A tu, hľa, mamička prichádza.

„Dobrý deň mamička. Ako som rád, že Vás znovu vidím. A ešte raz ďakujem za všetky listy, ktoré ste mi do Prahy posielali. Znamenajú pre mňa veľa – podporu, povzbudenie, útechu i nádej. Ďakujem ešte raz ... A ako som Vám písal, mám tu aj kamaráta. Je to Jaroslav Vávra z Prahy, syn pána profesora Vávru.“

Jaroslav sa uklonil a pozdravil: „Dobrý den“. Jemne pobozkal ruku pani Štefánikovej a pri ďalšom podaní ruky priamo pozrel do očí Štefánika - seniora.

„Vitajte v našom skromnom dome. Dúfam, že tu prežijete príjemné prázdniny. I s naším Milankom.“

A potom už rozhovory uberali sa cez mnohé témy, otázky i odpovede. Začiatok prázdnin bol príjemný, ale postupne plynuli v meniacich sa dňoch. Mnohé otázky prediskutovali vo dvojici alebo v trojici. Pokiaľ sa Jaroslav nevenoval aj mladším súrodencom. Občas sa k dišputám pripojila aj matka a obdivovala výmenu názorov, aj argumentáciu svojich chlapcov. Reč obracali na všeličo, na otázky národné, svetonázorové, rodinné a mnohé ďalšie. Mnohokrát sa okolo nich rozliehali zvýšené hlasy diskutujúcich, ktorými jedna alebo druhá strana podopierala vlastné argumenty. Pavol Štefánik, farár, zamýšľajúc sa hodnotil svojho syna a často ani svojim ušiam neveril. Neveril, že to, čo počuje, vyslovil jeho syn. Až večer si mnohé informácie dával do súvislostí a začínal si u Milana uvedomovať jeho osobnostné zmeny.

„Veď to už nie je ten chlapec, poslušný a bohabojný, ale svetský búrlivák, ktorý prijíma názory a stanoviská iných a od Boha a viery kresťanskej sa odtŕha. Prečo vlastne? Urobili sme chybu my, rodičia, alebo je to skutočný vplyv sveta, či štúdia? Lebo aj na národné otázky sa inak pozerá ako v časoch gymnaziálnych štúdií, či v prvých mesiacoch vysokoškolských štúdií. On chce, so svojimi priateľmi, miešať Slovákov a Čechmi, vytvárať akýsi národ československý. To by snáď môj krstný otec, keby žil, ani neuniesol. Pokora, pokora a ešte raz pokora chýba týmto mladým. Mravné poučenia berú na ľahkú váhu. Kam takto dospejeme, keď mladí sa od Boha odvracajú a národ vlastný chcú s národom iným miešať. Och, ťažko, preťažko to nesiem. Ja, farár, služobník Hospodina a syn bohorúhač. Tie hviezdy, vesmír a bohorúhačské myšlienky a reči mnohých filozofov mu hlavu mocú. A chlapec potom nevie kam, ktorým smerom sa vydať a ktorým je správne na svet nazeráť. Veď snáď sa i podarí priviesť ho, počas prázdnin, na správnu cestu. Pobyť mu v našom kraji výrazne prospeje, naberie a osvojí si nové myšlienky i názory, služby Božie ho môžu k Bohu navrátiť. Vzdor, vzdor, vzdor, to je to mladícke, ale pokora im skutočne chýba. Čo chcú vložiť, zasiať do tejto slovenskej zeme? Och, mamka, urobili sme niekde chybu, ktorá sa ťažko napráva? Ale keď vtáča z rodného hniezda vyletí, nachytá pach okolitého sveta, potom sa s inými skúsenosťami späť navráti. Ak sa navráti. Naš Milan si cestu vybral. A je mojou povinnosťou mu pomôcť, aby nezišiel z dobrej cesty na cestu zlú, kľukatú. Aby našiel skutočné šťastie a mier. A ešte jeden problém. On chce meniť odbor svojho štúdia. Na astronómiu. A koľko peňazí vyšlo nazmar. Myslel som, že na to už zabudol. Ale veď už prekonal mnohé ťažkosti, určite aj tento zvládne. V ceste mu stáť nebude. Všetko je v rukách Božích.“

A po otčenáši Pavol Štefánik zaspal.

Chlapci trávili prázdniny v zmysle svojej mladosti. Chodili do lesa, na vychádzky. Milan s hrdosťou Jaroslavovi predstavoval svoj kraj. Vyšli si aj ďalej. Do Piešťan, ale i do Modry. Na modranskom evanjelickom cintoríne sa poklonili pamiatke veľkého Slováka a rodoľuba Ľudovíta Štúra. Milan si s pohnutím mysle pripomenul jeho krátky život v prospech národa. Nevedel, ale ani vedieť nemohol, že prejdú roky a k výzvam Štúra a jeho významu sa pripojí aj meno Štefánik. Ako výsledok tvrdej činnosti a zápasov. Kúpili pár kúskov modranskej keramiky a potom domov. Doma zasa vychádzky, poľovačky, oddych. Ale nápravy sa otec, v smere viery, nedočkal. Syn bol presvedčený o svojej pravde, aj keď otca chápal. Ale ustúpiť nemohol. Dlhé rozhovory, argumentácie a stále bez zmeny. Až raz.

„Milan, prečo sa nechystáš do kostola? Veď je sviatok, nedeľa a všetci pobožní ľudia pokorne predstupujú pre Pána a prosia o nové sily a pomoc. A Ty nič.“

„Ale, apko, veď ja sa nepotrebujem modliť. Hriechov nemám, nerobím nič zlé a vzťah k viere kresťanskej takisto nikomu neberiem. Koľkokrát pozerám na hviezdy a nikde som nevidel palác boží.“

„Nerúhaj sa, synu. Pán Boh nie je náhlivý, ale pamätlivý. A všetky bohorúhačské reči budú raz súdené.“

„Dobre. Ja potom budem na lavici súdených. A zodpoviem si všetko. Ako som konal, ako som niekomu ublížil. Veď ja viem svoje, mám svoje poznatky, názory, vedomosti a tie sa nerozhádzajú s tým, čo sa píše v Písme svätom. Človek, človek, človek, to je tá sila, ktorá hýbe mnohými udalosťami a činmi a mení svet. A v človeku je dobro i zlo, on vytvára pekle i raj na Zemi. Vari to môže a bude ináč? A kde by sa pomestili všetci? Ak raz vstanú z mŕtvych?“

„Tak, už toho bolo dosť“ – srdnato riekol pán farár a pokračoval: „Dlho som toleroval a trpel všetky Tvoje odklony i názory. Ale teraz už mám toho dosť. Pokiaľ nemieniš tolerovať vieru, bohabojnosť a chceš svoje hriechne reči vnášať pod našu strechu cirkevnú, tak sa ber a choď tam, kde Ti Tvoje názory budú obchádzať a tolerovať. S podporou mojou a matky tiež nepočítaj. Vypočítaj si však, ako ťažko a hrobu zraňuješ naše srdcia. Zbohom.“

„Ale, otec, veď ja chcem iba povedať, že názory ľudí treba rešpektovať a porovnávať v širokom spektre poznania. Moje názory predsa nič zlé do vzťahu k Vám nevnašajú. Nechcete ma, nuž teda pôjdem. Ale domov a spomienku naň si navždy zachovám. A až pominie Váš hnev, veľmi rád sa k Vám príviniem“ – snažil sa Milan uchlácholiť rozhnevaného otca. Ale nepodarilo sa.

Nuž, s ťažkým srdcom si zobral svoje veci a odchádzal. Bol aj tak už koniec prázdnin a niekoľko jesenných dní chcel ešte stráviť v priateľstve v Ružomberku – doktora Vavra Šrobára. Poprechodiť Tatry naše malebné, získať istotu, zmiest ťažobu otcovej krivdy. Odchádzal, a ani nevedel, kedy sa sem vráti.

Pobyť u Vavra mu prospel. Robili, spolu s Jaroslavom, výlety do tatranských dolín, zdolával vrcholy tatranských veľkánov. On, chlapec z kraja Myjavskej pahorkatiny, obľúbil si i výšiny a doliny iného kraja. Tam, vo výškach, sa pozeral do hĺbky mesačnej noci a precíťoval svoju malosť, opustenosť, ale aj veľkosť, silu a nádej. Veril, lebo veriť chcel, sebe i budúcnosti. Nechcel padať do hĺbín, ale vracieť sa vždy tam, odkiaľ vychádzal. Do reality sveta a jeho peripetií. Spájal, kombinoval, hľadal pravdu a podstatu vecí na každom kúsku tejto Zeme. Hľadal pravdu a toto rozpoloženie ťažko zraňovalo jeho dušu, dušu poetickú, dušu človeka na prahu života, ale aj dušu sebedovier a sebadôvery. Vracal sa k otcovým slovám, ktoré nikdy nezavrhol. Možno, bez tohto rozpoloženia, by ani neodznegli jeho slová : „Bože nebies, Bože Zemi, cítim, že si i že si neni.“

Gravitácia sveta hviezd

Stále u neho pretrvávajú pochybnosti o vhodnosti štúdia stavebného inžinierstva. Predstavuje sa ako usadlého úradníka, alebo stavbyvedúceho, s rodinným zázemím a pohodou. Ale môže to byť pre nepokojnú dušu všetko? Nakoniec sa rozhodol a vyriešil problém, ktorý nadhodil už v lete otcovi a chce sa zveriť aj svojmu profesorovi Vávrovi. Vybral sa k nemu ako mnohokrát predtým, prediskutovali súvislosti študentského života, plynúcej doby, klubovej činnosti, zážitky z prázdnin. Medzitým ale Milan spustí :

„Pán profesor, musím sa Vám zdôveriť so závažnou skutočnosťou. Už dávnejšie o tomto probléme uvažujem, kombinujem, hodnotím a hľadám správne riešenie. Viete, že mám celkom dobré výsledky v štúdiu techniky, nerobí mi problémy matematika, fyzika, geometria či zememeračstvo. Ale desím sa budúcnosti v takej činnosti. Ráno odidem, odrobím si, splním povinnosti a opäť sa vrátim pod strechu svojho domu. Ja však chcem niečo vzrušujúcejšie, nezávislejšie, pútavejšie, dobrodružnejšie. Spájam sa s myšlienkou, že zmením školu i odbor štúdia. Chcem presedlať na astronómiu. Hvezdárstvo by malo byť tým pravým odborom, v ktorom sa chcem nájsť, v ktorom si môžem overiť, kto skutočne som a čo dokážem.“

Profesor Vávra neskrýval svoje prekvapenie, lebo bol až do tejto chvíle presvedčený o dobrej budúcnosti Milana Štefánika ako stavebného inžiniera. Ako odborníka, ktorý môže pre stavebnú činnosť, zaujímavú a tvorivú aktivitu, veľa urobiť. Z jeho výsledkov v štúdiu vidieť pracovitosť, cieľavedomosť a odvahu riešiť zložité úlohy, ale pritom ho však nikdy nenapadla takáto alternatíva. Stretol sa s mnohými typmi vysokoškolských študentov. Jedni boli usilovní, druhí menej, tí zasa bystrejší, oní pomalší. V Milanovi sa však videl a preto mu venoval toľkú priazeň a pomoc. Nakoniec sústredil myšlienky a prehovoril:

„Pohľad, Milane. Máš ešte málo skúseností a mnoho mladíckeho elánu. Stavbárska činnosť se ti zdá více-méne usedlá. Sníváš o cestách, dobrodružstvách, hĺbinách vesmíru. No, ale i stavby se nebudou stavět jenom ve městech a lehce přístupných místech. I v odlehlých koutech naší země bude třeba regulovat kanály, řeky, stavět přehradu. Kolik úsilí museli vynaložit inženýři, dělníci i technici na stavbě Suezského kanálu, kolik sil a elánu musel vynaložit Ferdinand de Lesseps pokud tuhle myšlenku jen prosadil. Tak isto i v současnosti, když začínají první práce při kopání Panamské šije. Veliké a zázračné činnosti může člověk udělat i na zemi v prospěch všech lidí i kvality života. Nebo i samotná výstavba domů, kostelů, i jiných staveb vyžaduje mnoho moudrosti a snažení. Mnoho vědomostí i sil lidských vyžaduje taková činnost. Máš přece za sebou už dva roky studia, můžeš být úspěšným inženýrem a astronomii se věnovat ve volném čase. Nakonec, i rodinný život není jenom pro pohodlí, no znamená, či představuje pevné rozvíjení vztahu partera k partnerce, chápání problémů, bolesti i radosti toho druhého. Pomáhat si a kráčet spolu v dobrém i ve zlém. To všechno závisí od situace, jak si život zabezpečíme. Budou i děti, a je to snád těžkost pro člověka, pomáhat malému dítěti překonávat bouřky světa? Nakonec, jako stavební inženýr se uplatníš, najdeš své místo, jsi schopný a usilovný, na nudu nebude u Tebe čas. Ale v astronomii ... V našich krajinách není observatoř a ani tak brzo nebude. A jestli by jsi tento odbor úspěšně skončil, čeká Tě nerovný boj o umístění se a uchycení v některé observatoři ve Francii, Anglii, Americe či Uhrách. No proniknout mezi ně je těžké. Co Ti říkají jména Janssen či Flammarion? To jsou pojmy v astronomickém světě a Ty se budeš muset vtěsnat mezi ně. Dokážeš to?“

Milan zadumane počúval, ale v očiach mu bolo vidieť jasný oheň, rozhodnutie i vzdor. Akoby mal jeho cieľ už naplnený, dosiahnutý. Možno videl pred sebou hĺbku vesmíru, ďaleké krajiny kde bolo možné pozorovať hviezdy. Zároveň tu bola aj úcta a rešpekt, ktoré boli obrátené k profesorovi Vávrovi. Uvedomoval si, za čo všetko tomuto človeku, i jeho rodine, vďačí. Rozvinul teda, a vyjadril svoju osobnú úvahu:

„Pán profesor, máte pravdu. Lenže človek má život iba jeden. A ten by mal naplniť tak, ako ho má skutočne v predstavách. Ja som si zvolil stavebníctvo, lebo sa mi zdalo pútavé a znamenalo naplnenie pohľadov mojich rodičov. Ale časom som zmenil názor a dospel k stanovisku, že to nie je pre mňa. Snád prebudila sa vo mne duša rojka, dobrodruha, či snád domýšľavca. Nevie. Ale myšlienka na hviezdy ma hľodá ako zlé svedomie. Budú problémy, ťažkosti, i finančné obete, najmä moje. S otcom som sa nepohodol. Som sám. Ale človek, pokiaľ chce niečo dosiahnuť, nesmie snívať o teplej posteli, či kúte na suchom mieste. Musí sa prebíjať búrkami, znášať ťažkosti, bolesti, prekonávať zúfalstvo, ale nikdy nesmie prestať veriť. Veriť sebe i ľuďom okolo seba. A žiť tak, aby medzi ľuďmi nebol sám. Mňa lákajú tie vesmírne diaľavy, temné a tajomné hĺbky, ktorých

tajomstvo bude raz ľudstvom vyriešené. Čo je cesta a osudy jedného človeka v tom veľkom hmýrení sa ľudí, národov a skupín? Všetci sme súčasťou vesmíru a v jeho priestore vznikáme i zanikáme. Človek je tu k tomu, aby nejakým spôsobom prispel k životu. Aby za sebou zanechal kúsok toho ľudského, lebo celkom zaniknúť nemôže. A ak prekoná ťažkosti, problémy, a v mene ľudí dosiahne cieľ, prebije sa, zvíťazí: A ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem.“

Nakoniec sa dohodli a Milan robil prípravy na nový študentský život. V novom odbore štúdia. Miesto techniky nahrádza univerzita. Tej neskorej jesene roku 1900 začína byť študentom slávnej Universitas Carolina, školu, ktorú obdivoval hneď po príchode do Prahy. Aj keď teraz s názvom Karlo-Ferdinandova univerzita. Univerzita, ktorá v originálnom názve nesie meno panovníka, cisára a kráľa, ktorý od otca neprevzal meč po jeho poslednom výdychu na poliach pri Kreščaku. Nenadväzoval na jeho silu a odvahu na bojiskách a dlane zvierajúce meč. Ale uplatňoval zbrane mocnejšie ako meče – um, vedomosti, múdrosť, poznanie, vzdelanie, výchova. Bez neho by sa snáď zdržalo založenie pražskej univerzity a vzdelanosť, i kultúra ducha, by tu dlhšie hľadali svoj stánok. On, vychovaný na francúzskom kráľovskom dvore, ľúbiaci krásne Francúzsko, dva roky po príchode do Čiech založil, s povolením pápežského stolca, univerzitu. V roku 1348. Prvú v strednej Európe. Lebo vedel, že učiť sa treba. Od chvíle, odkedy musel poznávať a učiť sa reč svojho ľudu, ktorému mal vládnuť, chcel vytvárať podmienky pre jeho rozvoj. On, otec vlasti, svoje predsavzatia naplnil. Mohol ich teda naplniť aj Milan Rastislav Štefánik. Nie síce kráľovského rodu, z chudobných rodičov, ale s odvahou, cieľom a plným záujmom. Takisto mal veľmi pozitívny vzťah k svojmu národu. A je snáď sila úspechy človeka len v pevnom rodovom zázemí? Len život ukáže, čo človek na pozemskej ceste dokáže. Milan začal novú cestu a prenikal do tajov vedy, vedy, ktorá bola tak tajomná a príťažlivá. S vervou a plným zápalom študuje. Vie, že je na ceste, ktorú si sám zvolil a chce po nej rázne a úspešne kráčať. Spoznáva astronomické prístroje, zoznamuje sa s ich funkciami a ináč si zariaďuje aj svoju izbu. Nie ako budúci stavebný inžinier, ale ako pozorovateľ hviezd, astronóm, poznávateľ vesmírnych tajov. Zaujímavá životná etapa začala.

Detvan, Zürich, Praha a iné

Odvážny, cieľavedomý a zásadový Milan ale nebol úplne spokojný. Doliehali na neho mnohé problémy a otázky. Roztržky medzi členmi krúžku Detvan viedli k jeho znižujúcej sa aktivite. Bolo potrebné riešiť rozpory, vlastné problémy i záujmy jednotlivcov, realizovať vydavateľskú činnosť, študovať. Predovšetkým študovať. Na túto skutočnosť Milan nikdy nezabúdal. Ale ani na literatúru, lebo po knihách vždy siahal. Vo chvíľach nepokoja, vzrušenia i pokoja. Ako po studnici života a jeho riešení. Vyjasňoval si postoje i vzťahy, názory i realie. Zamýšľal sa nad prednáškami profesora Masaryka a ich obsah konfrontoval s realitou sveta. Preto i mnohé prístupy a tvrdenia nabral ako samozrejmosť. Ale premýšľal. Nepomáhalo. Červ nepokoja a neuspokojenia stále hlodal jeho myseľ. Myšlienkami zabiehal tam, kde sa vždy cítil najlepšie a odkiaľ nedobrovoľne naposledy odišiel. Domov. Domov, medzi rodných a poprosiť – otec, matka, odpustite. Spojivom boli listy a v nich sa vyznával zo svojich ťažkostí, až nakoniec nemohol nenapísať.

„Obraciam sa na Vás, drahý môj otec. Odpusťte mi moje horlivé vystúpenie. Odpusťte mi, že som neuznal Váš názor, ako sa patrí v úcte syna voči otcovi. Zmierme sa a rešpektujme sa. Nepatrí sa, aby si syn a otec ako cudzí k sebe boli. Veď ja Vás rád všetkých a nechcel by som byť príčinou ronenia slz matky, ktorej srdce je predsa mäkšie ako Vaše, či moje. Budem čakať na odpoveď a ešte viac sa tešiť na návrat tam – k vám – medzi vás všetkých.“

Áno, svet je krásny, pokiaľ sa má z neho človek kam navrátiť a precítiť blízkosť všetkých, ktorí mu podávajú pomocnú ruku. S týmto pocitom a myšlienkami Milan pracoval, študoval, snažil sa. V rámci činností krúžku Detvan sa rozhodol vydávať beletriu ako prílohu časopisu Hlas. Nazval ju Mladý sokol. On, budúci hviezdár, študent astronómie so skúsenosťami aj z technického štúdia. Začínali dvaja, pokračovali traja, hľadali a nachádzali nových spolupracovníkov. Milana ale napadlo. „Obrátim sa na majstra Hviezdoslava. On predsa vysoko dvíha slovenskú kultúru a reč, slovenského ducha. On – človek, ktorého prvej básni ani vlastná matka nerozumela. Lebo bola v maďarčine. A silný duch lásky k rodnej reči vtedy zvíťazil. Potom už i tá prostá vidiecka žena synovi rozumela, rozumela jeho veršom i textom, lebo už boli v ľubozvučnej slovenčine.“ A ďalej

uvažoval. „Snáď nás majster Hviezdoslav neodmietne, veď vie, čo slovenskí ľudia chcú, po čom túžia a čo potrebujú. Slovenské pohľady zahŕňa svojimi prácami a tak snáď nepohrdne ani Mladým sokolom. Aj keď neznámy študent Milan Štefánik sa ťažko vyrovná Augustovi Horislavovi Škultétymu alebo Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému. Ale skúsím to.“

Našiel ho a požiadal o prijatie. Ich vzájomná výmena názorov a prístupov začala.

„Majstre,“ hovoril Milan, „my chceme šíriť dobré a kvalitné slovo, slovo či slová, ktoré rozbúšia každé srdce a rozohrejú myseľ. Slová, ktoré majú čo povedať každému človeku. Hľadať musíme všade a zrejme budeme odkázaní, hlavne, na dobré preklady vynikajúcich cudzojazyčných literárnych diel, zvlášť slovanských. Lebo domáce nám nevyhovujú. Preto chceme žiť a rozvíjať s Mladým sokolom.“

Majster odpovedal: „Ano, my Slováci potrebujeme Mladého sokola, ale ešte lepšie tisíce mladých sokolov, ktorí jasne pozerajú a vidia každý pohyb na zemi, aby naň pružne reagovali.“ Ale na druhej strane, mladý muž, nemožno kritizovať domáce zdroje a výsledky. Vy hovoríte, že domáce plody vám nevyhovujú. Ale pozrite sa lepšie, poobzerajte sa a uvidíte. Vy sa nemôžete upínať na iných, ale musíte ísť vlastnou cestou. Aj keď ste všetci mladí. Veď mladosť je k tomu, aby hľadala a nachádzala. Premýšľajte.“

„Prepáčte ctený majstre, to som tak nemyslel. My sa chceme s plnou vervou venovať našej národnej veci a z hĺbky duše si prajeme, by sme mohli zo všetkých síl pracovať na skvalitňovaní života a kultúry nášho národa. Len, aby sa vôľa stala skutkom. Ale k tomu je potrebná výrazná vytrvalosť, oduševnenie, úsilie a súčinnosť zo strany všetkých. Preto chceme a budeme hľadať aj naše domáce zdroje a učiť sa od tých, ktorí už cestu, svetlo na národnú cestu už zapálili.“

A slovenská študentská mládež hľadala. Samozrejme, že jej prvou úlohou bolo študovať, čo aj zvládali. Ale bol tu stále rozpor medzi Vavrom Šrobárom a Pavlom Blahom. Bolo ho potrebné vyriešiť. Dlhé diskusie, hádky, argumenty, rozchody a nové stretnutia i súhlasy. Veď Hlas mal byť hlasom celej slovenskej reprezentácie a k tomu je potrebná jednota. Keď sa napokon zišli v Blahovom rodnom meste – Skalici – našli spoločný jazyk, spoločnú reč. Šrobár i Blaho sa stávajú spoluredaktormi s úlohou hľadať všetko, čo môže slovenskému záujmu a potrebám pomôcť. Nielen politickými článkami, ale aj kultúrnou rubrikou, ktorou sa utvára i zdokonaľuje študentský obzor. Jedna kríza bola zažehnaná. Ale práce i ťažkosti neubúdalo. Na schôdzi spolku Detvan koncom roka 1902 bol Milan Štefánik za jeho predsedu. Lenže ozval sa aj organizmus a práca musela na čas bokom. Ozvalo sa slepé črevo a k slovu sa dostal skalpel. Na nemocničnom lôžku Milan veľa premýšľal, veď sa nemusel nikde náhliť. No výsledkom jeho úvah bolo nakoniec vystúpenie z Detvana, i keď priamo z predsedníckeho postu. Čo ho k tomuto rozhodnutiu viedlo?

„Čo sme vlastne v tomto spolku dosiahli? Prešli sme radom mnohých kultúrnych vystúpení, diskusií, besied, rozporov i hádok. Veľa bolo otázok politických i národných, mnoho problémov sme prediskutovali. Jedni chcú tvrdo presadzovať národný život, iní zasa sa bližšie prikláňať k českým spolkom. Rozdielne sú to filozofie. A sú tu aj individuálne záujmy, záujmy kolektívov a skupín. Nie, to ja už nevládzem spájať. Hľadať treba v nových, iných podmienkach. U nás vládne akýsi spiatočnícky duch. A ten sa dá len ťažko odstrániť. Nuž čo, skúsím to v Československej jednote.“

Československá jednota bola voľné združenie študentov z Čiech, Moravy a Slovenska bez nejakých výrazných pravidiel, ale zasa dovoľovala bližšie sa poznať, chápať sa a pomáhať si. Predsa len, študentom patrí ich študentský život, problémy i nádeje. A Milan nechcel stáť bokom. Ale čosi ho hrýzlo ako zlé svedomie, ako hrdza čisté železo. Jeho pokoj stále, naďalej, nahľodával rozpor s otcom a mnohé ďalšie nezodpovedané otázky. Preto uspokojenie nachádzal v sústredenom štúdiu. V štúdiu, s obsahom ktorého žil. Lebo sa mohol, v plnej miere, venovať astronómii. A súvislosťami svojho odboru aj žil. V teórii i v praxi. Oporu našiel v profesorovi Karolovi Zengerovi. Pomáhal mu pri astronomických pozorovaniach či pozorovaniach Slnka a pri týchto aktivitách strávili spolu veľa času. Boli to chvíle výrazného odborného i svetonázorového formovania mladého Milana. Čím asi žil vo svojom vnútornom svete, aké myšlienky mu vírili hlavou?

„Pozerám do hĺbín vesmíru a nevidím nič, čo by nasvedčovalo o existencii sily, ktorá riadi tento svet. Zákony prírody, zákony vesmíru – to sú tie sily, ktoré hýbu svetom. Slnko, ako sa mení, ako sa mení jeho žiarenie a sila,

ktorá hýbe týmto svetom. Jeho svetlo a teplo daruje tomuto svetu život a ovplyvňuje celú Zem. Zem a ľudia na nej, ich život, starosti, radosti i žiaľ. Ako to všetko do seba zapadá. A je to tak ľahko pochopiteľné. Hviezdy sú ako živé uhlíky kdesi v hĺbke vesmíru a môže ich niekto riadiť? Okrem gravitácie? Ťažko. Ťažko, ako ťažký je život a poznanie. Koľkokrát to možno konštatovať a teda ešte raz a naposledy. Počuješ – ty správca sveta? Kedy sa pravdy dopátram?“

Bol to vnútorný zápas myšlienok, ale vedeli o ňom aj priatelia a hľadali východisko z krízy priateľa. A cesty pomoci. Žigo Zigmundík, Jaroslav Vávra a Ján Kraicz sa o ňom veľa rozprávali a chceli mu podať pomocnú ruku.

„Počúvaj, Žigo, Ty si s Milanom najbližší kamarát. Mal by si si s ním pohovoriť, vážne pohovoriť a nájsť voľajakú cestu. Ved' on je v tom jeho stálom zadumaní. Ja som sa s ním už rozprával a priamo som mu povedal, že je romantik, rojko a človek, ktorý nevie ľúbiť nič iné okrem seba. A predsa, koľko krásneho je na tomto svete. Stačí v nedel'u prejsť Stromovkou, alebo zablúdiť na Slovanský ostrov. Tá krása, tá nádhera, tie dámy. Človeku sa až hlava zatočí“, rozrečnil sa Honzo.

„Ale, ale, Honzičku, my víme, že se rád ohlížiš za mladými slečnami, vždyť i já, aj Žigo, ale tady jde o něco jiné. Vrať se do reality a skus hledat východisko z krize našeho Milana“, do řeči mu zapadol Jaroslav.

„On sám nie je so sebou spokojný, ale nevie kam. Z Detvana vystúpil a vytvára si chiméry. Príliš často sa utieka k rozličným osobnostiam. Tu vidí profesora Masaryka, potom zasa Zengera, následne sa vráti k Hurbanovi a potom k ďalšiemu“ - mudruje Jano.

„To je pravda“, pridáva sa Žigo, „ale upadá aj do romantických lások a predstáv. Pomaly sa z neho stáva Don Quijote s vymyslenou dámou v srdci. Ešte pre ňu urobí nejakú hlúposť. Keby to bola aspoň realita. Snáď by pomohla nejaká priateľka, spriaznená duša, ktorá by ho vedela pochopiť a pomôcť mu. Často spomína na Milku Chovanovú, tak sa nejakto volá dievčina z Bratislavy, alebo aj dcéru jeho domácich, Mařenku Hronovú. On to s tými dievčatami nevie. Alebo, zdá sa mi, že poškuľuje i po Evičke Vrchlickej. Ale nevie sa rozkývať. A tak všetko v sebe dusí a dusí, až sa, snáď aj sám udusí. Stane sa z neho samotár.“

Kamaráti premýšľali a navrhovali. Raz jeden, potom zasa druhý sa pokúšal vytrhnúť Milana z jeho vnútorných dŕm. Ale on len veda, veda, štúdium a to siahodlhé mlčanie. Nevedeli, že i on hľadá východisko a príliš výrazne si uvedomuje svoje postavenie a hľadá cestu von. Dostal sa až tak ďaleko, že aj samotné pražské prostredie mu vadilo. Preto sa rozhodol, že odíde. Ale ako a kde vziať peniaze? Ako áno, ako nie, bol tu staviteľ Antonín Dvořák, ktorého Milan poznal ešte z techniky. Ten mu pomocnú ruku neodmietol a sľúbil mu podporu pre jeho cestu do Švajčiarska.

„Víš, Milane, já jsem sice zarmoucen, že nebudeš stavař, ale chápu Tě. Člověk musí hledat. Hledat a nalézat nové věci i činnosti, které ho uspokojí. Ale ne každý to může a dokáže. Ty to dokážeš a proto Ti pomůžu“, nahlas uvažoval Antonín pri rozhovore s Milanom.

„Ďakujem Vám, pán staviteľ a dúfam, že Vám to všetko bude môcť raz vrátiť. Ešte raz ďakujem“, vďačne a úprimne povedal Milan.

Samozrejme, že správa o Milanovom odchode sa medzi priateľmi rýchlo rozšírila. A boli tomu aj radi. Ale pred odchodom si Milan našiel čas na rozhovor s nimi, najmä s Jánom Kraiczom, skoro už doktorom medicíny. Dlho sa rozprávali, o osudoch, o živote, o láskach, o nádeji i o viere. Dodávali si odvahy a navzájom vlievali silu jeden do druhého. Silu, ktorú človek potrebuje v mnohých situáciách. Keď ho spaľuje láska, keď ho máta ťažoba problémov, keď nevidí východisko zo situácie. Alebo keď je prosto smutný. Obaja - Štefánik i Kraicz – si veľa povedali, ale zrejme ani to nestačilo. Milan sa musel hľadať aj naďalej. Aj vtedy, keď v jeden jarný deň roku 1902 opúšťa Prahu a smeruje do Zürichu. Do nových podmienok, do nového prostredia, do nového života. Ako mu tam bude? To nevedel, ale hľadal a hľadal východisko z krízy. Hľadal svetlo nádeje i svetlo riešenia. Až neskorší list, ktorý prišiel Jánovi Kraiczovi, objasnil kamarátom mnohé, čo si predtým nevedeli vysvetliť.

Milan z Zürichu písal:

„Milý Honzo,

nepamätám si, že by som bol niekedy taký zronený a nešťastný ako vtedy, keď som odchádzal z Tvojho bytu. Cítil som sa opustený a bol som opustený. Zostať v Prahe pre mňa znamenalo morálnu a vari aj intelektuálnu smrť. Všetko ma tam dusilo a pôda horela pod nohami. Opustil som vás, neopustili ma ale chmúrme myšlienky. Naopak. Tým intenzívnejšie krúžili a ostal som sám. Vlak včelal do údolia, v ktorom sa ženie divoký Inn. Brehy sú pokryté sviežou zeleňou a posiate sú miliónmi kvetov, ktoré seabavedome vypínajú svoje hlávky. Háje kvitnúcich stromov rednú so stúpajúcou výškou a postupne ustupujú cestu ihličňanom. Na strmých svahoch, i vo výškach, ešte oko pozorovateľa zbadá malú chalúčku, posledný to znak vlády človeka. Tam ďalej, vyššie, panuje už iba sneh, ľad a lavíny. Aký kontrast. Tu, dolu, sa usmieávajú romanticky rozložené dedinky so štíhlymi vežami kostolov, vzduch je presýtený omamnou vôňou a spevom vtáčkov. A všetko sa spája do rozkošnej a nežnej harmónie. Putá môjho ducha ale praskajú. Vymanený z kráčov temna vletel som v ústrety svojej budúcnosti. Ovláda ma sladký, ľúbezny pocit. Ja som splynul s prírodou. Vo Švajčiarsku som našiel to, čo som hľadal – mier, posilu, prácu, nádej. A keď tu všetko dokončím, budem sa tešiť na návrat. Na návrat medzi vás. Pozdrav všetkých priateľov. S pozdravom Milan.“

Tá jar a leto roku 1902 mu osožili. Zoznánil sa s krajinou, možnosťami pozorovania hviezd z vysokých vrchov a Alpy preputoval krížom krážom. Ale najväčší priestor venoval štúdiu na univerzite v Zürichu. S plným nasadením vsával nové a nové poznatky z astronómie, ale nevynechával ani ďalšie disciplíny. Uvedomoval si potrebu matematiky i fyziky a tak prichádza na prednášky i semináre z týchto predmetov. Teóriu zodpovedne spájal s praxou a s profesorom Alfrédom Wolferom strávili dlhé hodiny za ďalekohľadmi, zápiskami i analýzami zistených javov. Profesor Milanovu činnosť hodnotil vysoko pozitívne a predpovedal mu úspešnú vedeckú perspektívu. Za predpokladu ďalšej výdrže a elánu. Po nemecky hovoril Milan celkom dobre, ale pociťoval, že potrebuje aj ďalší jazyk. Začal sa učiť po francúzsky. Len tak, sám od seba. Nijako sa netajil svojím vzťahom a obdivom k Francúzsku a Parížu zvlášť. Uprostred alpských hôr dumal o svete, ktorý poznal len z počutia či napísaných slov.

„Paríž, Paríž, mesto, ktoré ľudia skloňujú v mnohých súvislostiach i pádoch. Ako mesto módy, politického, spoločenského, kultúrneho i vedeckého života. Mesto, nad ktorým sa vypína Eiffelova veža, mesto lesku histórie a výrazných dejinných zmien. Tu sa prehnali boje veľkých revolúcií, temno ustúpilo svetlu pokroku. Skutočnosti, ktoré je potrebné poznať a ja verím, že raz sa i tam dostanem.“

A tak prišlo leto a nastúpil koniec semestra. Univerzita v Zürichu vystavila potvrdenie o študijnom pobyte študenta Milana Rastislava Štefánika, ale on sa domov ešte nezberal. Začínali prázdniny, lenže nebol čas na oddychovanie. Po krátkom pobyte v Taliansku zamieril znovu do Švajčiarska, do Ženevy, mesta Jána Kalvína a mesta smrti úbohého Serveta. Išiel k astronómovi Emilovi Schaerovi a poctivo u neho brúsil šošovky, dôležitú súčasť každého ďalekohľadu. Cítil, že našiel sám seba. Rozšíril si odborný obzor, spoznal kus sveta a získal mnohé praktické skúsenosti. Zasa to bol on – aktívny a o všetko sa zaujímajúci mladý človek, ktorému nesvedčí zádumčivosť a skepsa, ale činnosť, radosť z poznávania a tvorivej činnosti. Navrhol i vylepšenie osláv výročí Majstra Jána Husa v Kostnici s vedomím, že národy sa musia sami propagovať. Prostredníctvom vlastných predkov. V prostredí Álp sa zapozeral i na výšiny Mont Blancu, kde od roku 1893 sídli observatórium profesora Janssena. Je sebaistý a vyrovnaný a koncom leta sa vracia do Prahy. Žiadne úlohy nie sú pre neho ťažké či náročné. Kamarátov prekvapuje optimizmom a činorodosťou. Opäť sa rozhodol vstúpiť do spolku Detvan. Odišiel z funkcie predsedu a predsedom sa znovu stal. Nevyhovárал sa. Chcel byť opäť osožný, chcel pracovať, verejne sa prezentovať a tak súhlasil.

„Dobre, súhlasím priatelia, ale zároveň vás vyzývam k zodpovednej činnosti. Musíme sa zbaviť starej nostalgie. Treba sa nám pozeráť dopredu, na potreby nášho národa, ktorý si raz bude svoje osudy sám riadiť. Nech Detvan sa znovu stane, ako predtým, kultúrnym ohniskom a východiskom pokrokových snáh. Nech sa znovu stane školou a prípravou pre náš budúci verejný život. Vráťme sa k tým, dnes zanedbaným, ale starým a osvedčeným prostriedkom. Myslím písanie vyhlásení, písanie i recitovanie veršov, referátov a prezentácie iných prejavov nášho ducha. Nimi sme sa, my starší, učili správne hovoriť, písať, cítiť, myslieť i konať. Kráčajme tak pevným krokom k poznaniu všefudských i národných práv a povinností. Snáď časom zmiznú vášne, mysle sa utíšia a nás bude spájať stará kamarátska snaha.“

Milan organizoval a presadzoval predovšetkým činy. Tu kultúrne vystúpenie, tam tanec, dišputa, či diskusia. Nie je to už len krúžok slovenských študentov v Prahe, ale aj s účasťou ich českých kolegov. Pozývajú medzi seba spisovateľov, novinárov a diskutujú – proste sa snažia urobiť čo najviac. O nič slabšie nie sú ani pravidelné spoločenské večierky, odkiaľ sa ozýva hudba a spev. Nezabúda sa ani na slovenský jazyk, poznávajú sa dejiny zápasov o jeho realizáciu a uznanie. Milan sa rozdáva na všetky strany. Nachádza čas i pre Čas, časopis, ktorý redigoval profesor Tomáš Garrigue Masaryk. V článkoch a úvahách Milan a jeho priatelia informovali a vzbudzovali záujem o Slovensko a jeho ľudí. Osobne prednášali i vysvetľovali. Uvedomovali si, že nemožno slepo veriť len tým starším, ale že vo výmene názorov treba hľadať reálne východiská a cesty riešenia aktuálnych problémov. Ale aj naďalej základným smerom ich orientácie ostáva štúdium. Milan priam hltá všetky nové poznatky z oblastí astronómie a s ňou spojených vied, nezanedbáva pozorovanie oblohy z okna svojej izby, ktorá sa stáva malým observatóriom. V tomto posune sa míňal a plynul čas.

V máji roku 1903 vysielala spolok Detvan Milana Štefánika do Palerma na zjazd Medzinárodnej študentskej organizácie. Cestu využíva nielen na propagáciu a informovanie o živote pražských študentov, ale aj na mnohé diskusie a poznávanie nových krajov. Veď Sicília je ostrov zaujímavého naturelu, tu je život odlišný od toho, ktorý poznal na pevnine. Všade mal oči otvorené, vytváral si vlastné názory a stanoviská. Po návrate do Prahy v Detvane informoval o výsledkoch svojej cesty a ďalších úlohách vo vzťahu k Medzinárodnej organizácii študentov.

„Priatelia, do Talianska som odchádzal na zjazd organizácie Corda Fratres s predstavou, že skutočné bratstvo medzi študentami je možné rozvíjať a zároveň aj hľadať možnosti pomoci a vzájomnej podpory. Samozrejme, že medzi študentami. Veď my chceme poznávať a na základe vedomostí vytvárať dobré vzťahy medzi ľuďmi. Vzťahy, ktoré by viedli k porozumeniu a vzájomnému rešpektovaniu. Ale zjazd ukázal, že študentská komunita je rozdielna. Corda Fratres ma sklamala. Namiesto študentskej družnosti a porozumenia tu vládne akási nafúkanosť a nadradenosť jedných nad druhými. Je to snáď združenie synáčikov bohatých rodičov, ktorí však nechcú rozvíjať a zúčastňovať sa na bohatom študentskom živote a všetok čas venujú len zábave. My touto cestou nepôjdeme. Áno, patrí sa nám aj zabávať, ale predovšetkým viac študovať a pracovať. Už aj preto, že v tejto študentskej organizácii vládne akési románske vyvyšovanie. Akoby Slovania boli ničím. Ale veď my tu máme bohatú históriu a pracovitých ľudí, hodnoty, s ktorými je potrebné pracovať. Tak, aby ľudia nepozerali do cudzích dvorov, ale sami dvíhali krásu vlastných dvorov. Až do výšin poznania, kultúry a poriadku. Slovania nie sú ľudia, ktorí sa dajú učiť, ale vedia zabojsť. A tomu my musíme veriť a k tomu prispievať. Ak si do vienka nič nedáme, nikto iný to neurobí.“

„Ako máme teda postupovať?“ – ozvalo sa z pléna.

„Je potrebné, aby sme našli spoločnú reč. Aby sme sa neuspokojili s dosiahnutým, aby sme sa nehašterili. V našich ľuďoch hľadáme to dobré a cez nich nachádzajme spravodlivosť, pravdu či pokrok. A to závisí od každého z nás. Či slovom, či písmom, ale prispieť. Nič sa bez pričinenia človeka nedeje.“

Možno mal preto spolok Detvan dobré výsledky. Vedeli sa dohodnúť, v Luhačoviciach získať podporu od doktora Pavla Blaha, našli cez Dušana Makovického i Vavra Šrobára. Ale zo Slovenska mal Milan aj iné skúsenosti. Netajil sa nimi a uverejnil ich v Čase. Videl, že vzdelaní a rozhladení ľudia sa hádajú, každý chce odtrhnúť pre seba, urobiť si zásluhy. Akoby na programe či ľuďoch ani nezáležalo. Tento slovenský ľud ale potrebuje viac vedcov, aktivistov, menej rečí, viac činov, uvádzal so svojich článkoch. To všetko bilo do nepriaznivej klímy a čerilo stojaté vody. A v Prahe život plynul. Plynul v starostiach i nádejach, úspechoch, problémoch i zábavách. Milan sa snažil dobre vystupovať, prejavovať takt a neviazanosť. Až raz, v plnej veselosti v sále, pre radosť študentov vstúpil prodekan Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe profesor Jaroslav Vrchlický s manželkou a dcérami. Milanove oči ostali stáť. Poznal čaro i krásu Evičky Vrchlickej, ale teraz ho načisto opantali. Pozeral ako na zázrak. Ako na skvost. Bol však činovníkom a pána profesora, s pani manželkou a dcérami úctivo privítal. Ale Eva, tá mu nedala v duši pokoj. Či chcel alebo nechcel, sústrediť sa na určité otázky, neuspel. Stále ju videl. Svoju dámu, svoju vyvolenú dušu, svoj osud.

„To je dievča, to je priam víla, víla, čo šíri okolo seba krásu a vzrušenie mysle. Pohľad jej blankytných očí priamo podlamuje nohy a zároveň ich necháva mocnieť, aby na pokyn tejto krásnej devy mohli skočiť a vyplniť

všetko, čo sa jej týka. Kiež by jej padla vreckovka, kiež by sa i najmenšie stalo a mohol som priskočiť. Zachytiť ju ako zranenú srnku a v rukách cítiť jej chvejúce sa tieľko a rozbúšenú silu vyľakaného srdca“ – dumal Milan a predstavy mu ubiehali ako plynúci film. Ale nestalo sa. Poklony, bozky rúk, úsmevy – to všetko Eva chápala ako spoločenskú formalitu. Usmievala sa, prehodila slovo dve a mladý, zaľúbený študent horel láskou. Láskou silnou, spaľujúcou, nenásytnou. Do jeho očí pozerala počas rozhovoru, zdvorilo odpovedala, ale ostala odmeraná. Nebol jej vyvoleným, nebol jej typ. On však stále horel a hľadal každú zámenku pre prejavenie náklonnosti voči nej. Neuspel. Kúpil kytičku a veriac v úspech pristúpil k dáme svojho srdca so slovami:

„Dovoľte, slečna Evička, aby som očarený Vaším zjavom, mohol Vás znovu pozdraviť a na dôkaz úprimnosti voči Vám odovzdal tieto kvietky. Opustili tichý kút záhradky aby mohli spočinúť vo Vašich rukách. Dávam Vám ich z vďaky za Vašu prítomnosť a viery v priateľstvo. Zoberte ich aj vy s vďakou.“

Eva vstala, spoločnosť stíchla a čakala. Zobrala kvety a vraví: „Mám svoj svet a nechcem vaše poklony. A neobťažujte ma. To, že ste predseda akéhosi spolku študentov ma nezaujíma. Tu je moja vďaka“ a kvety zahodila do kúta.

Je snáď niečo, pre mladého, zaľúbeného chlapca, strašnejšie ako ohrdnenie jeho vzťahu či prejavu úcty? A to ešte pred verejnosťou. Také poníženie, pokora a koniec nádejam. Milan skoro spadol. Najradšej by sa bol vyparil a chcel nebyť. Byť vzduchom, byť neviditeľný, len byť preč. Ale horkú pilulku prehltol. Aj keď mu bolo príliš horko. Mierne sa poklonil a v tvári celý červený, a v srdci nešťastný, sa vzdialil. Vzdialil sa zasa do svojej samoty, svojho vnútra, žiaľu, k vlastnému osudu.

„Kto som, načo som, prečo som?“ dával si otázky.

„Svet sa rúca. Stráca sa v tmách. Všetko sa prepadá do hlbokého vesmíru a som nič. Ako ďalej?“

Hrozilo snáď mladému, ohrdenému mládencovi niečo horšie? Ružena Slobodová, spisovateľka, mu dlhé večery vysvetľovala zložitost' života, chápaným hlasom argumentovala a zapalovala sviečku novej nádeje. Nádeje, ktorá bola živá a podporovaná prácou. A jedna stratená láska upevnila druhú. Tú, ktorá nesklamala, nezradila, neodmietla. A nikdy neublíži. Preto ešte viac našiel uspokojenie a zaľúbenie vo svojej astronómii, pozorovaní hviezd a systematickom štúdiu. Uchvátil ho spis Camilla Flammariona „Koniec sveta“. V ňom našiel uspokojenie, uspokojenie odborné i poetické.

Milan Rastislav hviezdy a hviezdnu oblohu poznal, orientoval sa v nej. A dokazoval to. Medzi hviezdami objektami hľadal túžbu lásky, jej silu i naplnenie. Ale neuvedomoval si, že musí prísť láska nová, láska ľudská, ktorá bude snáď opätovaná. František Xaver Šalda mal to šťastie počuť vyjadrenie mladého študenta na túto tému :

„Majstre,“ rozrečnil sa na ich spoločnej prechádzke, „vidíme nad sebou hviezdy, vesmír. Obloha samotná je zázračná. Zázračná svojím zjavom i zmenami. Večnosť pozorovaná životom. Večnosť v pohybe. Túto večnosť prenášajú meteory, blikajúce hviezdy. Ony odrážajú svet Slnka a pozerajú sa na pozemský život. Aj na začínajúce, horiace či zhasínajúce lásky. Osudy ľudí sú poznané i nepoznané. Vidieť do hlbín vesmíru, to je ako sa pozeráť do večnosti a možno vidieť aj ďalej. Vidieť nový život, nachádzať kvety nového života.“

„Tak to asi môže byť,“ pridáva sa Alois Kalvoda.

Našiel Milan svoj nový kvet? Možno v texte svojej básne – našiel som si v širom poli fialvôčku k mojej vôli: fialvôčku, frajerôčku k mojej vôli. Ale skutočne. Najskôr v činnosti. Písal články, redigoval časopis Umelecký hlas, hašteril sa i spolupracoval s priateľmi, premýšľal nad mnohými ľudskými starosťami a problémami. A občas i kreslil. Tu návrh na výhybku, aby pomohol skrehnutému, premočenému výhybkárovi, tam zasa návrh na držanie nohavíc, aby nepadali – Hosentrage – a mnoho ďalších. Ale nakoniec našiel aj novú, živú, lásku. Balzam na ubolené rany a rozjatrenú dušu. Lásku živú a opätovanú. Lidunka Bílá, dcéra riaditeľa reálky na Žižkove, sa stala jeho kométou. Najskôr to boli len priateľské návštevy, spolu s Bohdanom Pavlú, rozhovory a prejavy náklonnosti. Spoločnosť, láska, práca, vzťah – a Milan opäť nachádza sám seba.

„Poznám sa s krásnym a milým dievčaťom, ktoré mi môže svet závidieť. Ona bude mojou hviezdou, hviezdou, v celom vesmíre najjasnejšou. A najjagavejšou, s príjemným svitom ústretovosti.“

O novej hviezde a Meudon

Čas plynul. Milan akoby si nevedomoval, že treba štúdium aj ukončiť. Priatelia sa divili. Tak rád má tú svoju astronómiu a nič nerobí. Čo chce? Nepripravuje sa na záverečné skúšky, čo chce dosiahnuť? Toto je príprava na záver? Až zrazu. Na Milanových dverách sa objavil nápis „Nevstupovať“, „Neprítomný“. Nezúčastňuje sa na spolkovej činnosti. Skladá hory kníh, často odchádza z Prahy, aj do zahraničia. Najmä do Talianska a Švajčiarska. Je aktívny študent.

Prišiel rok 1904. Ubiehajú dni, týždne a mesiace a začiatkom leta Milan Rastislav predkladá plod a výsledok svojho takmer ročného zakuklenia. Je tu doktorská práca s názvom: „O novej hviezde v súhvezdí Cassiopeia z roku 1572“. A obhájil ju, spoločne s realizáciou záverečných skúšok. On, chlapec chudobných, ale vzdelaných rodičov z fary v Košariskách sa stal doktorom. Doktorom filozofie pre odbor astronómia. Ďalšia etapa života sa uzatvára. Pomaly, ale isto. Aj plány do budúcnosti sú už na svete.

„Odídem do Paríža a presadím sa medzi tamojšími astronómami. A dokážem to. Dokážem to, čo Janssen, Flammarion, Miloschoau a ďalší. Ale čo Lidunka? Chcel by som byť pri nej, ale pracovné možnosti tu nie sú. Budem sa často sem k nej vracat'. A po čase ju zoberiem so sebou. Ak bude ona chcieť“, dumal pre seba.

Ďalší život si predstavoval reálne. Ale prišla i doba, keď bolo potrebné zaceliť i hriechy minulosti. Musel sa vyrovnat' s otcom a jeho dušu nenechať zranenú. Lebo aj on má svoju pravdu. Blížil sa deň promócie. Blížil sa 18. október 1904. Rodičia, príbuzní a priatelia dostali oznámenie nasledovného znenia: „Milan Rastislav Štefánik, rodom z Košarísk na Slovensku, bude dňa 18. októbra 1904 o 12.00 hodine na českej Karlo-Ferdinandovej univerzite verejne povýšený na doktora filozofie.“

Štúdijné vypätie a obety dosiahli svoj vrchol a koniec. Blížil sa najslávnostnejší deň. Deň promočný. Predtým ale prišiel otec. Milan zbadal jeho postavu pri vystupovaní z vlaku. Podišiel k nemu, objal ho povedal:

„Vitajte, apenko. Tak, už to mám za sebou. A ... odpustite mi všetko, čo som Vám napriek urobil.“

„Milanko, syn môj,“ objali sa a slzy v očiach pána farára sprevádzali ďalšie slova, „Máš odpustené, nech Ťa Pán Boh na ďalšej ceste chráni“.

A prišiel ten očakávaný slávnostný deň. 18. október 1904. Staroslávne Karolinum sálalo slávnostným dychom. Štúdium končili mnohí študenti Filozofickej fakulty Karlo-Ferdinandovej univerzity. Milan Rastislav Štefánik, 24 ročný rodák zo slovenských Košarísk, ešte súčasťou Brezovej, bol medzi nimi. Prítomní – rodičia, známi i priatelia sa šťastne usmievajú. Slávnosť plynie. Starobyľou sálou znie Gaudeamus igitur ..., nastupujú absolventi, prichádzajú akademickí funkcionári. Promočný akt začína. Prodekan, profesor Jaroslav Vrchlický, udeľuje absolventom absolutoriium, oni skladajú sľub a potom už jeden po druhom predstupujú pred Jeho Honorabilitu a preberajú diplomy. A keď zaznie meno „doktor Milan Rastislav Štefánik“, Štefánik vykročí, povie svoje sľubujúce „spondeo ac policeor“ a miernym úklonom pozdraví všetkých v sále. Tam, medzi nimi, vidí toho človeka, ktorý mu tak veľa venoval a zároveň dokázal aj odpustiť. Svojho otca. Škoda, že mamička nemohla prísť, slávnosť by bola ešte krajšia. Vracia sa na svoje miesto v rade absolventov. A už znovu znejú fanfáry, funkcionári odchádzajú a mladí absolventi idú medzi svojich blízkych.

„Tak, Milanko, pán doktor, ešte raz blahoželám. I v mene matky. Buď úspešný a šťastný“, vraví otec. A už prichádzajú ďalší. Veď priateľov a známych má v Prahe veľa. Ďakuje za gratulácie a usmieva sa. A zrazu spustí „Ešte raz vám všetkým ďakujem. Budem slávny, musím byť slávny“.

A po slávnostnom akte odchádza Milan s otcom do rodiny Bílých, predstavuje im otca a v rozhovore vyriekne:

„Vážená pani Bílá, vážený pán Bílý, dovoľte, aby som Vás zoznámil s mojimi vážnymi úmyslami s Vašou Lidunkou. Prosím Vás o zvolenie uchádzať sa o jej ruku.“

Po dlhšom uvažovaní a následnom rozhovore nakoniec pani Bílá odpovedá:

„Víte, Milane, veľmi si ceníme Váš zájem o našu dceru. Se zasnoubením ale musíme ešte počkat. Ona je ešte mladá a Vy si musíte zaistiť budúcnosť. Počkejme tedy, pokiaľ budete mať zabezpečené živobytie pro seba i našu dceru. I na dobu, kedy bude zkušenejšia a moudrejšia. Je prece ešte veľmi mladá.“

„Ďakujem,“ odpovedá Milan s náznakom sklamaní. Čakal viac. Nuž čo. Vôľu rodičov svojej vyvolenej treba rešpektovať. Cesta do Paríža sa stala neodvratnou. Nebál sa. Nebál sa zvučných mien, nebál sa nedostatočnej znalosti francúzskeho jazyka, nebál sa možných problémov. Bol rozhodnutý. Čo to bolo? Viera v seba, či prílišná drzosť a trúfalosť? Ale on išiel. S trochou požičaných peňazí, s kusom jáchymovského uránu a s odporúčacím listom profesora Karola Zengera. A s veľkou vierou v úspech.

Bolo 28. novembra 1904 a Milanovi sa začína plniť dávny sen. Je v Paríži, v meste na Seine, v meste veľkého sveta. Veľkom meste veľkého svete, v tej dobe hlavnom meste sveta. Veľkým sa chce stať aj on a aj sa ním stane. Veľký duchom, vytrvalosťou a činmi.

„Bohumil“, vraví svojmu sprevádzajúcemu priateľovi, sochárovi Kafkovi, „je to ako sen. Nechce sa mi veriť, že som tu. Paríž – slávne mesto a ja sa tu uchytím. Musím. Tu, v meste, kadiaľ kráčali dejiny. Na mieste starej Lutuhezi, sídla starodávnych Keltov, ktorých stopy máme aj na Slovensku. Keltský kmeň Pariziov zanechal na seba pamiatku v názve Paríž. Po tomto meste sa prechádzal sám veľký Gaius Julius Caesar, bojovní Frankovia v období sťahovania národov toto územie získali a chránili si ho vďaka vláde mocných Kapetovcov, ubránilo sa Normanom. V bojoch, vo víťazstvách, v pádoch i hospodárskom rozmachu získalo mesto meno a silu. Bol pod ohrozením anglických vojsk v období storočnej vojny. Ale rozdával a šíril aj vzdelanosť. Slávna parížska Sorbona, Akademie Francaise a mnoho ďalších inštitúcií šíri a šíri kultúru a vzdelanosť nielen francúzskych ľudí, ale aj sveta. Veľa kultúry, veľa nového sa tu vytvorilo. Ale pretieklo aj veľa krvi – bartolomejská noc, boj za slobodu počas Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie pod heslom liberté, égalité, fraternité (sloboda, rovnosť, bratstvo). Jakobínsky revolučný teror, nástup Napoleona a jeho slávna cisárska korunovácia, revolučné udalosti v rokoch 1830 a 1848, parížska komúna. Koľko generácií tu žilo rozdielnym životom. Ich najvýraznejšie ležia tam, na mieste piety – cintoríne Per Lachaise a v Panhenóne. Striedali sa králi, ľudia prichádzali a odchádzali. Zašiel i lesk kráľa Slnka, Eudovíta XIV., ale Paríž ostal. Tak, ako v ňom ostali Versailles, Tuilerie, Montmartre, Notre Dame, Louvre – hmotné fakty znamenajúce život. Odovzdávanie štafiet, odovzdávanie hodnôt a ich obohacovanie. Nedám, nedám si pokoja dovtedy, kým ho podrobne celý nespoznám a svoj život nespojím s jeho pulzom. Urobím všetko a Paríž získam. Získam si ho svojou prácou, vzťahmi a celým spôsobom života. Kiež by som dostal čo najrýchlejšie možnosť zúročiť si všetko, čo som získal v školských laviciach. Tak teda, Paríž, pozdravujem Ťa. Som tu a skláňam sa pred tvojou večnosťou a mohutnosťou. Pred tvojím symbolom, čo týči sa do výšin, by pripomínal silu a um človeka. Dobrý deň, mesto mojich snov.“

Bohumil Kafka sa prizeral rečníckemu výlevu mladého doktora, plného elánu, ideálov a plánov, ale neistých základov.

„Dobre Milan“ – hovorí – „po čase spoznáš všetko a v dennom kontakte si zvykneš na všetko, čo sa Ti teraz zdá také fantastické a veľkolepé. Najskôr je potrebné sa ubytovať, porozhliadať sa a potom rázne vykročiť za svojím cieľom.“

Tak sa i stalo. Bohumil ho priviedol a ukázal mu dom, kde bude bývať, zoznámil s domácimi a podľho, spoločne, do štvrte Saint Michel a reštaurácie Amiat. Obaja vstúpili. Porozhliadali sa a prišli k veselej chase sediacej v kúte miestnosti.

„Chlapci, zoznámte sa – toto je doktor Milan Rastislav Štefánik, absolvent univerzity v Prahe. Astronóm. Tu, na vlastných nohách, začína svoje prvé vedecké kroky.“

Milan kýval hlavou na pozdrav a Bohumil mu predstavil všetkých prítomných, budúcich umelcov. Laco Strimpl – maliar, Teodor Šimon – maliar, Hugo Boettiger – maliar, Otakar Španiel – sochár. Dobrý kamarát, dobrá družina pomôže prekonať aj prvé neistoty v cudzom svete. A oni pomohli. Radou, vysvetlením, sprevádzaním či inou formou pomoci. S nimi poznával mesto svojich snov, poznával Paríž. Lenže svet astronómie sa otváral oveľa pomalšie ako parížsky svet. Prichádzali pochybnosti, neistota, ale tie všetky zaháňal. Veril si.

„Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem,“ opakoval si.

Časom bol prijatý u Camille Flammariona. Observatórium Juvisy sur Orge, majestátna budova s neodmysliteľnou kupolou. Nad masívnymi vstupnými dverami, skôr bránou, nápis: Ad veritatem per scientiam. Cez vedu k pravde. Dnu veľa prístrojov, ďalekohľadov a pracovne astronómov. Dvere s nápisom Camille Flammarion – Director de l' observatoire. Ešte po odstupe dní Milan cítil rozbúšené srdce, ale aj vieru v seba. Po uvedení stál pred ním. Sympatický starší muž, skôr poet ako vedec, hlbavý človek, osobnosť. Za sklom okuliarov pozeral pár jasných vnímavých očí, ktoré sa priamo zabodli do belasých očí Štefánikových.

„Monsieur“ – gentlemansky veľký vedec mladíka pozdravil.

„Monsieur“ – uklonil sa Milan – „som doktor Milan Rastislav Štefánik. Dovoľte, aby som Vám odovzdal úprimný pozdrav od pána profesora Karola Zengera z univerzity v Prahe a zároveň ...“

„Sadnite si, pán doktor“ – prerušil ho Flammarion – „naš rozhovor bude zrejme dlhší. Nech sa páči, nie sme v armáde, aby sme jeden pred druhým v pozore stáli.“

Sadli si do pohodlných kresiel a hostiteľ znovu začal hovoriť.

„Prečítal som si odporúčací list od kolegu Zengera a verím mu. Na jeho základe Vám pomôžem. Každý raz musíme niekde začať a ja si cením Vašu nezlomnú túžbu a vôľu po vede. Predstavím Vás pánovi profesorovi Julesovi Janssenovi, ale ... až sa vráti zo zahraničnej cesty. Odišiel do talianska a pravdepodobne sa vráti až začiatkom jari. Budete musieť počkať... nakoniec, budete mať viac možností a priestoru spoznať Paríž. Rozprávať sa s ľuďmi. A zdokonaľovať sa v jazyku. To všetko v našom prostredí skvalitníte, vydržte a nedajte sa, trpezlivosť ruže prináša.“

Pomaly vstal a prechádzajúc sa po miestnosti pokračoval „Verím, že profesor Janssen Vám poskytne príležitosť. Prihovorím sa a dám Vám vedieť. Dovoľte.“

„Dovoľte, pane“ a vyšiel z miestnosti.

Ešte dlho potom pozeral na múry observatória s odhodlaním vrhnúť sa hneď do práce. Ale zatiaľ boli pred ním dni čakania a nádeje. Čas bežal. Blížili sa posledné dni roku 1904. Roku, ktorý bol v Milanovom živote tak významný. Ale aj celého sveta. Najviac pozornosti vzbudzovala vojna na ďalekom Východe. Vojna medzi Ruskom a Japonskom. Ešte nevymizli správy o zničenom Port Arture a porážke ruských vojsk. Nikto nevie, koľkým v tej dobe prišli na um myšlienky o možnom konci ríše Romanovcov. Bol to kolos na hlinených nohách a cár Mikuláš II. už ťažko a s námahou držal pokope to obrovské impérium. Impérium, ktoré v kliešťach držalo mnohé národy. Ale pritom si dostatočne nevedomoval, že všetko je treba modernizovať a dať priestor novým myšlienkam a činom. Nielen tým chamtivcom, ktorí sa obohacujú na úkor spoločných výsledkov všetkých pracujúcich. Všetko melie život sám. A kto nie je v kole, musí von.

Milan tu, v Paríži pozoroval jeho pulz. Život, ktorého centrom je jediný tvor na Zemi. Bohatý či chudobný. Úctívý, pokorný, či nafúkaný a nadradený. Hrdý alebo priamy, ale aj taký, ktorý je schopný klesať pred inými v záujme svojho prospechu. Človek. Je to život v plnej nahote, kráse, sile, ale zároveň aj život v podlosti, úzkosti i slabostiach. Svet naplnený prostoduchou krásou, jednoduchými nástrojmi, či zložitými strojmi. To všetko je súzvuk života, v ktorom si ľudia majú vychádzať v ústrety, pomáhať si, alebo odcudzovať sa a škodiť. V tomto živote sa človek môže ocitnúť sám medzi ostatnými. A Milan v nekonkrétnej činnosti osirieval. Bol sám. A blížili sa Vianoce. Vianoce – sviatky pokoja, lásky a mieru. Každý človek hľadá cestu do kruhu svojich

najbližších, aby mohol precítiť a v plnej radosi prežiť tie šťastné chvíle opory od blízkych ľudí. Otca, matky, sestry, brata, manželky, manžela, či detí. Milan je ale sám. V svete plného ľudí. Kúpil si malý stromček, ozdobil ho, postavil na stôl a večer, štedrý večer si mohol pripomenúť. Nad mestom sa tíško niesla melodická pieseň, na počesť syna človeka, Pána Spasiteľa a Vykupiteľa. Pieseň, ktorá zvestovala správu o dávnej biblickej udalosti v ďalekom palestínskom Betleheme. Svetom znie rozlične ... tichá noc, svätá noc ... tichá noc, svätá noc...ruhige Nacht, heilige Nacht...silent night, holy night ...noche quieto, noche santo ...a v jazyku mesta Paríž .. la nuit silencieuse, la nuit sainte...

A oči miliónov sa v pokore spevu a úcte voči životu pozerajú v nádeji do lepšieho života, v nádeji pre seba, v nádeji pre svojich blízkych, v nádeji pre lepší svet. V divokom víre života. Milan si tíško hudie slová tejto krásnej piesne, pozerá do ohníčkov sviečok a oči sa mu zahmlievajú, telo prechádza chvením a rozčítaním. Narodil sa Kristus Pán, radujme sa, veselme sa ... Môžeme sa však osamotení radovať? V tichej nôte i Milan predstavuje svoj rodný dom, rozžiarený vianočný stromček, rozprestretý vianočný stôl ... a okolo neho všetci, ktorí sú mu najbližší – otec, matka, sestry, bratia. A prázdny tanier pre neho. Vďaka sviatku a jeho oslavu už v kostole bohoslužbou vzdali. Z minulých rokov sa mu vracia obraz krásy a hlbokého citu rozospievaného chóru prostých dedinských ľudí. Vidí ich pokorné a úprimné tváre, upracované ruky v úprimnom zopätí a oči upreté na oltár vo viere a splynutí s piesňou – čas radosi, veselosti, svetu nastal nyní, neb Spasiteľ, Vykupiteľ již jest narodený ... Tam, domov, sa vracal myšlienkami zalietal a chcel byť vtákom s túžbou zaletieť tam, kde by našiel radosť a uspokojenie. Domov. Uvedomil si obrovské puto domova a lásky k vlasti, k svojim rodným. V rozpoležení sa obracia k nemeniteľným objektom. K hviezdám. Pozerá na ich jagavý jas, do hlbín nekonečného vesmíru a vracia sa mu chuť do života. Prichádza nová nádej. Už nie je sám. Je s nimi. S ním, vysnívanými hviezdami. Spoločne s nimi zaháňa zúfalstvo a samotu. V temných hlbkach nekonečnosti nachádza pokoj a krásu. Tam je pokoj a krásu, korene lásky a života. Možno si a napísal: „V láske je účel, láska je šťastie, v láske je naša večnosť. Ale len v láske bezhraničnej a skutočnej.“

A o pár dní prišiel nový rok – rok 1905. Rok nádejí, že konečne začne seriózne vedecky pracovať a rok, keď zapustí, do parížskej spoločnosti, svoje korene. Získa nové kontakty, priateľstvá a kontakty. Priatelia, orientovaní na umeleckú činnosť mu pomôžu. A dni ubiehali.

V jeden januárový deň prišiel do reštaurácie Amiat neznámy mladý muž. Spoločnosti sa predstavil: „om gróf Hanuš Kolowrat a tu, v Paríže, sa pripravujem na diplomatickú činnosť. Som rád, že vás poznávam.“

A v ďalších stretnutiach sa chlapci viac spoznávali a predstavovali svoje úlohy a záujmy.

„Ty, Milan, hovorili mi, že si dobrý strelec. Ja tiež rád poľujem a strieľam. Nemohli by sme niekde na streleckú súťaž?“ spytuje sa Kolowrat.

„Môžeme,“ vraví Milan, „ale neviem kde a za čo.“

„S tým si nerob starosti. To je môj problém. Zájdeme do Monte Carla, tam bývajú preteky Tir aux pigeons a zastrielame si na holuby.“

„Dobre teda, pôjdeme.“

A zastrielali si dobre. Dokonca boli vyhlásení za najlepších strelcov. Čas ale stále nezadržateľne plynul, priam letel a Flammarion sa neozýval. A nečinnosť ubíjala. Len čítať a čítať. On však chcel byť v akcii a ukázať čo vie. Občas prišlo spestrenie v stretnutí s krajanmi, problémy s peniazmi, písal listy domov a... aj to najhoršie. Začína sa mu opäť ozývať chorý žalúdok. Ozýva sa choroba, kváriace jeho telo až do konca života. Ale nepoddáva sa. Reprezentant z kraja spod Bradla sa ľahko nevzdáva. V ňom sú skĺbené všetky klady a sila tohto ľudu, verí si a poddajne nezúfa.

„Energia moja rastie tým postupom, akým sa vyskytujú prekážky a problémy... Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem“ – upevňuje sa vo viere a presvedčení. Len to zdravie ho podlamuje. Ako nepríjemná škvrna, nepríjemný závoj tmy nad čistým miestom života ho podkopáva a oslabuje. Šíri sa ako atrament na papier, len sa šíri a šíri, rozširuje. Koľko treba čakať na príležitosť a šťastie? Vo viere, vo viere v seba to príde.

Prišla jar roku 1905 a začal apríl. V jeho prvých dňoch, keď sneh a dážď pravidelne nepravidelne striedali slnečné dni, dostal odkaz od Camille Flammariona.

„Príďte ku mne. Profesor Janssen Vás očakáva.“

Skutočne. Dlho očakávané stretnutie sa blížilo. Stretli sa a išli. Prešli Parížom a ukázal sa Meudon. Malé mestečko. Nad jeho strechami sa týčila kopula hvezdárne, observatória, ktoré vlastnil a riadil profesor Jules Janssen. Vošli. Milan akoby vstupoval do chrámu. Pociťoval veľkosť tejto chvíle. Sám veľký profesor Jules Janssen ho prijíma. Veril a dočkal sa. Vstúpili a boli uvedení do pracovne riaditeľa. Pred nimi stál starší pán s výraznou šedivou bradou a vlasmi. Dobré, príjemné a skúmané oči pozerali priamo na príchodiacich. Camille Flammarion pozdravil profesora, priekopníka astronómie vo Francúzsku a zakladateľa astrofyziky, organizátora, vedca a odvážneho človeka. Bol to on. Ktorý vybudoval na vrchole Mont Blancu hvezdárňu a v mladšom veku to bol on, ktorý v roku 1868 úspešne pozoroval zatmenie Slnka pomocou spektrálnej analýzy. A o dva roky to bol opäť on, ktorý sa na balóne niesol ponad nemecké pozície počas nešťastnej francúzsko-pruskej vojny.

„Dobrý deň, pán profesor, dovoľte mi predstaviť Vám pána doktora Milana Rastislava Štefánika z Uhorska. Má záujem pracovať v oblasti astronómie, ktorú vyštudoval v Prahe na tamjšej univerzite. Pod vedením profesora Karola Zengera. Jeho odporúčací list máte od nášho predchádzajúceho stretnutia.“

Milan sa mierne uklonil, pozdravil a zároveň znervóznel. On nebol z Uhorska, ale zo Slovenska a tieto omyly je potrebné naprávať. Ale až neskôr. Profesor Janssen poďiel k Milanovi a hovorí:

„Vitajte v Meudone, mladý muž. Moje meno je Jules Janssen. Čo Vás privádza práve do Paríža a Meudonu? “

„Slovutný pán profesor,“ odpovedá Milan, „ešte v detských rokoch som sa zahľadel do hlbín vesmíru, vtedy, keď som dostal prvý ďalekohľad. Vlastne ešte skôr. Keď som dostal rúrku a cez ňu som pozeral na hviezdy. Astronómia je veda jasná a konkrétna. Je spojená s uvažovaním. A Francúzsko som si veľmi obľúbil zo štúdia literatúry a histórie. Prosto ma uchvátila jeho veľkosť a vznešenosť. Chcem aj svojou prácou dokázať vlastné schopnosti, pripravenosť pracovať a zároveň prejavíť úctu a rešpekt voči tejto veľkej a slávnej krajine. U nás, na Slovensku, nie je observatórium, v Prahe sú problémy a preto, keď chcem pracovať vo vyštudovanom odbore, musím do vedecky vyspelej krajiny. Moja vlasť – Slovensko – je kruto skúšaná a utlačovaná iným národom.“

Rozhovor pokračoval. Milan cítil potrebu toľko veľa povedať, ale nie vždy mohol prísť na ten správny francúzsky výraz, správne slovo a rozhovor aj preto viazol. Ale dopadol dobre a profesor si utvoril o Milanovi celkom dobrý názor. Pred Flammarionom ho vyjadril vtedy, keď si Milan, spolu s asistentom, prezeral priestory observatória.

„Pán kolega, tento mladý muž zo Slovenska urobil na mňa celkom dobrý dojem. On priam žije vedou. A astronómia mu nie je povolaním, ale skôr záujmom. Ako sú pre mňa umenie a cestovanie. Myslím, že by sme mu mali dať príležitosť.“

„Ja si to tiež myslím, pán profesor.“

A Milan Rastislav medzitým prechádzal priestormi observatória, prezeral prístroje, ďalekohľady a ďalšie zariadenie hvezdárne. Kde tu sa bližšie prizerá, porovnáva a zapisuje si. Pri ďalekohľade, pri výveve, spektrografe a ďalších zariadeniach. Je vo svojom živle. V živle, ktorý ho priblížil do jeho sveta. Do sveta hviezd, do tmavých hlbín vesmíru a k Slnku. Krátka návšteva sa predĺžila a nikto si ani nevšimol a neuvedomil tú obrovskú Milanovu radosť a vnútorné vyrovnanie. Bol tu, kde túžil byť. A o niekoľko dní už predložil návrh na skvalitnenie činnosti vývevy. Ako vstupenky do týchto priestorov. Rozpracoval systém na samostatné vyčerpávanie vzduchu a to už profesorovi nadalo pokoj. Pozval ho domov na rozhovor.

„Páči sa mi Váš návrh na zlepšenie vývevy a blahoželám Vám k jeho realizácii. Ukazujete, že všetko, čo sa astronómie týka, je Vám blízke. Riešenie problémov je zrejme Vaším koníčkom a to je v našej práci veľmi potrebné.“

Rozhovor pokračoval na rozličné témy, prítomní predložili svoje problémy i ťažkosti, i radosti. Nebolo prázdno ani pre smiech a žart. Plná pohoda ... keď zrazu ...

„Georges, veď ja som Ti tohto mladého muža ani nepredstavil. Meno nášho spoločníka a možno aj spolupracovníka je Milan Rastislav Štefánik.“

Gaston Millochou vstal a podal Milanovi ruku.

„Premýšľal som nad Vami,“ pokračoval profesor, „a mám pre Vás jeden návrh. Chcem Vás do svojho observatória, ponúkam Vám prácu pod mojím vedením. Porozmýšľajte a budem rád vašej kladnej odpovedi.“

Milanovi až dych vyrazilo. Zrazu ho premkol pocit veľkého úspechu splnenia nespĺniteľného sna. To, o čom sníval, a čomu veril, sa stalo pravdou. Slávny profesor Jules Janssen mu dáva pracovnú príležitosť. Touto chvíľou sa stáva skutočným astronómom, dotýka sa hviezd a ony, tak vzdialené, sú zrazu tak blízko. Až priam počuť ich svit. Je dojatý a v odpovedi zároveň aj hrdý.

„Pán profesor, veľmi rád sa v spolupráci s Vami naučím mnohým novým poznatkom a chcem priniesť aj nové poznanie. Budem vašim usilovným spolupracovníkom a pomocníkom. Ďakujem.“

Krásna a povznášajúca bola cesta do jeho parížskeho bytu. V meudonskom observatóriu mal istú prácu . A vraj snom nemožno veriť . Treba, lebo človek stále naplňuje svoju zvedavosť, sny i nádeje. Na ďalší deň bol v observatóriu prvý. Cítil sa pevný, cítil pevnú zem pod nohami a odhodlaný plne pracovať. Dodržal sľub. Ráno bol prvý a odchádzal posledný. V práci sa realizoval, uplatňoval svoje vedomosti, predstavoval nové návrhy, skvalitňoval prístroje, ale aj ... zaháňal rozmáhajúcu sa chorľavosť. Nedopúšťal, aby ho práve choroba vyradila z rozbehutej cesty. Tu, v meudonskej hviezdárni, sa cítil najlepšie. Medzi prístrojmi, približovanými hviezdami, v tichu košatých líp a krásnej vyhliaďky na okolitý svet. Sem sa aj presťahoval a v práci bol stále. Býval v izbičke, ktorá bola vyzdobená slovenskými výšivkami ako pripomínanie domova. Pracoval neúnavne a usilovne.

Rozlety a návraty

Milanove pracovné výsledky si profesor Janssen výrazne všimal. A tak, koncom mája si ho zavolať k sebe a hovorí:

„Vaša vedecká činnosť je výrazná, prejavujete usilovnosť a máte kvalitné výsledky. Vy sa nemôžete zastaviť. Budem Vás podporovať vo Vašej vedeckej snahe, pokiaľ budem nažive. Kto ale už má 81 rokov veku, ako ja, má viac života za sebou ako pred sebou. Vy musíte pokračovať rýchlo. Ak sa chcete pripojiť k výprave na Mont Blanc s Gastonom Millochouom, môžete výrazne obohatiť svoje poznatky, ale aj astronómiu v teréne. Nebude to cesta ľahká a Vy viete, že astronóm musí sám za hviezdami. Ony za ním neprídu.“

„Samozrejme, že pôjdem,“ pohotovo odpovedal Milan, „a pomôžem všade, kde to bude potrebné.“

Nastal čas príprav. Organizácia vedeckých pozorovaní, výstroj, prístroje, potraviny a veľa, veľa ďalších veľkých drobností. Do drsnej prírody sa nechodí ako na prechádzku. Tam sa chodí príroda prekonávať. Najmä vtedy, keď je pod ochranou takých obrov, ako je Mont Blanc. Majestätny a dôstojný, ktorý od vekov stojí v tejto alpskej oblasti. Známejší od roku 1786, keď ho prvýkrát pokorila ľudská noha.

Cestovali. Cesta vlakom rýchlo ubiehala. Paríž - Lyon - Chamonix. A potom zasa prípravy do hôr. Bol začiatok júna roku 1905 a karavána sa z údolia Chamonix pohla. Každý člen bol vrchovato naložený. Ale odhodlane kráčali v ústrety nepohode a novému poznávaniu. Pomaly stúpali, krok za krokom, meter za metrom, vyššie a vyššie, po Bossonskom ľadovci do ríše večného snehu a ľadu. Do priestoru snehových víchric a krutých mrazov. Tam hore ich čaká malá hviezdáreň. Hviezdáreň profesora Janssena, ktorá sa na určitý čas stane ich domovom.

Milan kráčal medzi ostatnými. Cítil chorobu, ale nevzdával sa. Aj keď ťaž bolesti ho už vo vlaku položila. Tu ale stál a kráčal pevne vpred a vyššie. Nohy časom slabli, náklad bol ťažší a ťažší. Potraviny, prístroje a ešte aj tá šošovka. Niektorí sa museli obetovať. Kto asi? Milan Rastislav Štefánik, začínajúci pracovník v meudonskej hvezdárni. Krv v sluchách búši, srdce divoko bije, dych sa zrýchľuje. Ale to všetko vyznieva ako rytmus do kroku. Raz, dva, dopredu a nahor. Noc na ceste a potom vrchol. Takmer v 5000 metrovej výške. Víchor, mráz, sneh. Všetci lapajú po vzduchu. Milan dvojnásobne. Ale neuhýba. A už vidieť skutočný vrchol. Ešte jedno sedlo a sú hore, na mieste. Sú unavení, ale šťastní. Sú tu. Je 17. júna 1905. Chcú vstúpiť dnu, ale najskôr treba odhrnúť sneh. Ani potom ich nevíta vyhriata izba a pohostenie. Len zima a chlad. Treba zakúriť, trochu sa ohriať a do práce. Rozkladajú prístroje, prispôsobujú sa prostrediu. Čakajú na vyjasnenie oblohy. Vo vnútri je dusivý dym a stály chlad. Mraky sa nerozbiehajú a vedci márne čakajú. Sledujú rýchlosť vetra, jeho smer, zrážky. Ale to je pre astronómov málo.

„Milan,“ vraví jedného dňa Gaston Millochau, „potraviny sa nám míňajú a čo je horšie, my sme časť z nich zabudli dole. A tu sme uviaznutí.“

„Nuž, musíme šetriť, šéfe.“

A šetřili. Nakoniec bol dobrý i starý zabudnutý chlieb a syr. Ale bolo aspoň do čoho zahryznúť. Počasie sa nechcelo umúdiť. Bolo treba ísť dolu. Dolu, k životu. Medzi ľuďmi. A veriť v šťastný návrat. Nuž teda sa poberali. Nadol ľahšie, ale smutnejšie. Výsledok driny takmer žiadny. Ale vydržali a boli silní. Aj keď so sklonenými hlavami, vydali sa na zostup. Je 4. júl 1905. Ešte posledný pohľad na pustenú hvezdáreň. Ale s pozdravom z bohom, ale dovidenia. Dovidenia opäť. Práca čaká a čas plynie. Vesmírna obloha ponúka toľko príležitostí, ale nemôže byť zatiahnutá. Prichádzajú nové úlohy. Blíži sa zatmenie Slnka. Znovu príde čas prekrytia Slnka Mesiacom. Aj spoza neho bude Slnko vysielat' svoje hrejivé lúče. A to všetko je potrebné vidieť, zhodnotiť, zdokumentovať. Nejaký čas pobytu v Meudone a ďalšia cesta. Smer Španielsko. Medzi nových ľudí. Temperamentných, vážnych i smelých Španielov. Andalúzia, Baskicko, Katalánsko, britské územie Gibraltár. Slávny Madrid. Možno počuť tóny slávnej castanety a flamenga, slávnostných národných tancov. V nich vášniví Španieli vyznávajú svoje náklonnosti. Pružným a hybkým pohybom. Jasnozrivým a vábivým. Krásna a zaujímavá krajina. Krajina európskej i arabskej kultúry. Krajina, ktorá janovskému moreplavcovi Krištofovi Kolumbovi poskytla možnosť plaviť sa na západ do Indie. Krištof Kolumbus, spolu s posádkami lodí Santa Maria, Niña a Pinta doplával k novému územiu sveta. Uprostred vôd Atlantického oceánu im cestu prehradil neznámy kontinent. Amerika. A oni sa domnievali že India. Bol 31. október 1492 a pristáli na území San Salvadoru. Začiatok nových možností ľudstva, ale aj začiatok mnohých tragédií a pádu kultúr indiánskeho ľudu. Chamtivosť a túžba po bohatstve neľutovali kultúru a civilizácie. Ľudí oslepilo zlato, ktoré sa postupne topilo v potokoch krvi. Postupne padli ríša Inkov, Mayov i Aztékov. Dobyvatelia Pizarro a Cortéz získali slávu a moc. Ale za akú cenu? Zvíťazili kresťania. Skutočne kresťania? Môže dať niekto odpoveď, čo by bolo pre ľudstvo lepšie? Asi ťažko. Láska a viera ostali bokom. Vtedy i dnes ... Sú v ústraní keď ide majetok, keď sa blýska zlato, keď šušťia bankovky. Ale v tomto všetkom ľudia žijú. Na týchto základoch mohutnelo i padalo samotné Španielsko. Rástla i ustupovala viera i láska. Ale tradície ostali.

A na tomto území sa chceli hvezdári priblížiť k Slnku. Alcosébre na juhu Španielska. Bol 30. august roku 1905. Počasie im praje. Pozorujú spektrum Slnka a hľadajú argumenty a dôkazy pre ďalšie odpovede na otázky poznania záhadného vesmíru. Je na čom pracovať, je čo analyzovať a vyhodnocovať. A pero postupne kladie nové poznatky a zistené fakty na papier. Aby ich mohli posúdiť aj ďalší učenici z odboru. Milan dostal aj ďalšiu možnosť, lebo profesor Janssen dokázal oceniť schopných a pracovitých odborníkov.

„Pán kolega, tu Vám dávam pozvánku na vedecké stretnutie. Už ste realizovali viacero pozorovaní, máte výsledky a tak ich prezentujte. Pozvánka je na zjazd Medzinárodnej únie pre spoluprácu vo výskume Slnka. Pôjdete na druhý breh kanálu La Manche, do anglického Oxfordu.“

„Ďakujem, pán profesor,“ odvetil Milan a s dôslednosťou, jemu vlastnou, sa pripravil na odchod.

Cesta vlakom na sever, prestup na loď, Doverské skaly, prístav a znovu vlak. A Oxford. Starobylé univerzitné mesto. Tu od roku 1163 existuje najstaršia univerzita v Anglicku. Jej krásne a majestátne budovy vzbudzujú úctu

k histórii a poznaniu, k múdrosti. Snáď každá tehla týchto budov je výrazom učenosti. Tam uznali jeho vysvetlenie a argumenty. Svet astronomickej vedy začína vnímať doktora Milana Rastislava Štefánika a brať ho na zreteľ. A to povzbudzuje. Hneď po návrate sa s vervou púšťa do ďalších pozorovaní. Do tlače pripravuje články, píše štúdie, porovnáva získané údaje. Zasiela ich redakciám. Informuje astronomické spoločnosti. Prvé štúdiu prijímajú a uverejňujú parížske Comptes.

Ale nielen prácou je človek živý. Popri nej Milan nezabúdala ani na kamarátov a spoločnosť. Diskutuje, rozveseľuje, vysvetľuje, teší sa zo života. Umeleckí priatelia ho na oplátku zvečňujú. Na obrazoch, v sadre. Ale zájde aj do Louvru, prejde sa po Versailles, po nábřeží Seiny. Všima a spája sa so životom a s ľuďmi Paríža. Má zaujímavé povolanie, činnosť a rozprávať vie. Aj redaktori novín a vedeckých časopisov chcú príspevky a nové informácie. Milan postupne vrasť do parížskej spoločnosti. A medzitým sa pripravujú ďalšie expedície na Mont Blanc. Nové kontakty. Tentokrát s petrohradským astronómom Alexejom Ganským, pomešším mužom, ktorý astronomické pozorovania realizoval po celom Rusku. Ale aj v zahraničí. V lete roku 1906 sa Milan opäť dostal na vrchol Mont Blancu a realizoval pozorovania. A na jeseň znovu. Boli dôslednejšie vybavení a pripravení. Počasie im prialo. Snehové víchrice sa vyzúrili, obloha vyjasnila a ďalekohľady boli zamierené do vesmírneho priestoru. Technika bola v permanencii. Ani na spánok nebol čas. Až únava prikázala zaľahnúť. Získali veľa materiálu, ktorý potom v údolí analyzovali a opisovali. Po návrate z vrcholu, cestou do Paríža viedli Milan a Alexej vážny rozhovor.

„Milan, v januári budúceho roka bude zatmenie Slnka a dobre bude pozorovateľné z Turkestanu. Ura Ťjube je neďaleko Samarkandu. Mohli by sme ísť spolu, veď je to vynikajúca príležitosť na vedecké pozorovanie.“

„Hm, pokúsim sa zohnať prostriedky a uvidím, čo sa dá robiť. Dúfam v Tvoju pomoc a spoluprácu.“

„Samozrejme, že pomôžem.“

Ako sa podarilo, ako nie, prostriedky poskytla meudonská hviezdáreň a astronomická spoločnosť v dôsledku čoho mohol doktor Milan Rastislav Štefánik vycestovať. V novembri roku 1906 sa vydáva na cestu. Najskôr do Petrohradu a zastávka u Ganského. A odtiaľ smerom do Turkestanu, do Ura Ťjube. Do kraja bojovních Turkestanov, či Uzbekov, ktorí nemajú radi svojich kolonizátorov. Výprava cestovala k cieľu, ale mali jednu odbočku. Milan sa chcel stretnúť s veľkým spisovateľom, majiteľom Jasnej Poljany a autorom románov Vzkriesenie, Anna Kareninová, Vojna a mier a radu ďalších literárnych prác. Veď tam pracoval, ako osobný lekár veľkého majstra pera, Milanov priateľ z obdobia pražského štúdia Dušan Makovický. Objednali si ďalší povoz a jechali. Uprostred brezových hájov pod Moskvou sa medzi lúkami a poliami vynorila jasná Poljana. Sídlu statkára, spisovateľa i pedagóga Leva Nikolajeviča Tolstého. Najskôr sa zvitáli s Dušanom.

„Milan, vitaj v týchto končinách. Kde sa tu berieš? Ani sa mi nesnívalo, že práve Ty sa objavíš v týchto priestoroch. Kam cestuješ? Čo je Tvojím cieľom?“

„Zdravím Ťa, Dušan. Cestujem do Turkestanu pozorovať zatmenie Slnka. A nedalo mi prechádzať okolo a nezastaviť sa. Rád by som sa stretol s majstrom Tolstým. A tento pán vedľa je môj kolega Alexej Ganský, astronóm z Petrohradu.“

„Vitajte pane a musíte si najskôr odpočinúť. A zajtra Vás majster prijme.“

Dlho sa rozprávali, vymieňali skúsenosti a poznatky, zážitky. Boli pri sebe dvaja známi, dvaja priatelia. Noc rýchlo uplynula a prišlo ráno. Naraňajkovali sa, poobzerali hospodárstvo, porozprávali s pracovníkmi a prišiel Dušan.

„Milan, môžeš prísť, majster Ťa očakáva.“

Áno, bola to pravda. Milan Rastislav Štefánik sa stretol, bol prijatý majstrom Levom Nikolajevičom Tolstým. Ani sám tomu nemohol uveriť až do chvíle, keď mu v ústrety vykročil vysoký, starší, bielovlasý muž v typickej ruskej rubaške. A s dlhou bielou bradou. Ale oči mu svietili. Bol rád, že sa stretáva s krajanom a priateľom svojho lekára.

„Zdravstvujte, prítetstvujú vas - vítam Vás v ruskej zemi a v Jasnej Poljane, mladý muž. Tu, v tichu a objatí prírody nájdete chvíľu pokoja a oddýchnete si pred ďalšou cestou.“

„Majster, som veľmi rád, že Vás môžem pozdraviť a vyjadriť Vám môj veľký obdiv. S vedeckou expedíciou cestujem do Ura Ťjube v Turkestane a tak mi nedalo ....“

„Áno, áno, už doktor Makovický mi o Vás hovoril, aj o Vašej vedeckej i literárnej činnosti a kultúrnych aktivitách. Tak by to malo byť.“

„Moje literárne výsledky sú v porovnaní s vašim vo veľkom nepomere. Tak, ako kvapka vyparujúcej sa vody s oceánom. Ako keď krásny a žiarivý diamant porovnávate s bežným kameňom na ceste. Ja som len skúšal a chvíľami sa venoval literatúre ako zdroju poučení a rozhl'adu. Literatúra, sila slova povzbudzuje a ženie človeka do nových činností a úloh, aby sa naplnili a dosiahli stanovené ľudské ciele. Alebo poukázali na osudy a príklady tých, ktorí tu boli pred nami a štafetu ľudstva posúvali dopredu. Ale len málo je na svete jednotlivcov, ktorí dokážu vytvoriť také iskrivé skvosty ako Vy, majstre. Preto sa hlboko pred Vami skláňam a som Vám nesmierne vďačný za toto milé prijatie. Ostane pre mňa trvalou spomienkou a vzpruhou tak, ako vzpruhu a pomoc hľadá vo veľkom ruskom národe aj náš úbohý a utláčaný národ, národ slovenský. Náš veľký slovenský bard, Ján Kollár, túto túžbu a podporu vtetal do veršov ... opri sa o veľké dubisko ... čím mu dal vieru. A nádej. Ďakujem Vám ešte raz. A za všetko.“

„Dorogoj drug moj ... ste mladý a máte za sebou už konkrétne výsledky vedeckej práce a pred sebou rad nových i neznámych úloh. Úloh a činností, ktoré budú preverovať Vašu silu, výdrž, silu tela i ducha. Aj sa som musel vo svojej činnosti mnohým prejsť, skúsiť svet i život, preštudovať veľa materiálov a zdrojov ... a potom som písal. Pritom všetkom som chcel predstaviť objektívnu charakteristiku ruského človeka, cez všetky spracované postavy. V jeho viere, problémoch i ľudskej veľkosti. Boli to povinnosti a prejav vz'ahu k mojej krajine, k rodine, voči cti a poslaniu človeka v živote. Či to bol Andrej Bolkonskij, Anna Kareninová, maršal Kutuzov a mnohí ďalší, významní i bežní ľudia. Oni predstavovali život v jeho plnej sile a kráse, noblese, všednosti i pádoch. Takí sme my, ľudia v tejto krajine. Ale aj na tejto Zemi. Nepoznáme svoje osudy, budúcnosť, ale kráčame vpred. Vpred, do budúcnosti. Lebo bez minulosti a súčasnosti by nebolo budúcnosti. A v tomto zmysle je potrebné vychovávať a vzdelávať i mládež, deti, budúce generácie. Ukázať im cestu, smer, dať myšlienku ako základ. Takto treba postupovať. Človek sa človeku musí približovať ako prejav jeho humanizmu ...“

Rozhovor bol priateľský a vo vzájomnej úcte. Sem, tam do neho zasiahli aj Dušan či Alexej. Ale bolo potrebné končiť. Rozlúčili sa a pokračovali ďalej v ceste. Smerom na juh. Do slnečného Turkestanu, neskoršieho Uzbekistanu. V ústrety novému poznaniu, ale aj mnohým rizikám a problémom cestovateľov. Ruská správa im ponúkla vojenský sprievod s uvedomovaním si nebezpečenstva turkestanských bojovníkov, domorodcov a celého kraja. Rozhodnúť ale musel vedúci výpravy. Ganský poďakoval za ponuku vojska a zvolil neozbrojený sprievod. Vedel, že v turkestanských stepiach by akýkoľvek vojenský oddiel domáci bojovníci rozprášili. Škoda krvi i životom. Zbytočne ohrozovať perspektívu expedície. Zoznamovali sa so strednou Áziou, s jej životom a kultúrou. Prechádzali Uzbekistan, v tej dobe Turkestan a jeho skvosty – Taškent, Samarkand i Bucharu, pri ktorej Ura Ťjube leží. Unášali sa krásou tamojších stavieb s odkazom i prítomnosťou moslimského náboženstva, jeho proroka Mohameda a svätej knihy Korán. Prezerali si miesta, odkiaľ hviezdy pozoroval učený Ulug Beg. Tam, na kopci, nad Samarkandom. Videli lesk i biedu kraja, spoznávali vz'ah miestnych ľudí k životu i hodnoty, ktoré sú na piedestáli úcty týchto končín – učenosť, česť, chrabrosť a vernosť. A divokí a neľútostní kočovníci prejavovali úctu a rešpekt voči vedcom, ľuďom, ktorí sa vedeli dotýkať hviezd a Slnka. Pre nich boli bohmi, silnými subjektami. A z týchto dôvodov nemohli, vrátane Milana s boľavým žalúdkom, odmietnuť ich krvavé pohostenie, vnútornosti, oči i mäso. Ale často sa vynášiel, vraj, v tento deň nemôžem. Uznali.

Prípravy na pozorovanie pokračovali podľa plánu. Zabezpečovali ich k termínu 13. januára 1907. Vypočítaný dátum zatmenia Slnka. Ako naschvál. Počasie nerozkážeš. Prístroje pripravené, obrátené smerom k Slnku, ale mraky vytrvalo tvorili hustú clonu. Z priameho pozorovania bolo len málo údajov a faktov. Škoda. Zbalili výstroj a domov. Smer – južný, k Carihradu, Konštantinopolu či Istanbulu. Aj tadiaľto kráčali dejiny. Karavána sa pohla. Po rozlúčke v ovzduší úcty a uznania. Po čase ale výpravu zastavil dupot konských kopýt. Keď kone dobehli, jazdci im odovzdali kus povrazu. Vraj si ho zabudli a pri ďalšom pozorovaní môže byť potrebný.

V duchu sa Milan usmial a poďakoval s miernym úklonom. Jazdci splnili svoju úlohu a vracali sa do tábora. Výprava pokračovala vytýčeným smerom. Carihrad ich privítal dôstojne a hrdo, v plnej historickej i duchovnej kráse. Hagia Sofia, Modrá mešita, Top Kapi a mnohé ďalšie mešity, kultúrne a obchodné stánky, ľudia. Zastavili sa, získali nové poznatky, suveníry a pokračovali ďalej. Preplávali Bospor, Stredozemné more a pevnina. Prístav Marseille. Odtiaľto vyšla slávna Marselaise, revolučná báseň i pieseň revolúcie, ktorá zvrhla starý monarchistický režim. V súčasnosti štátna hymna Francúzskej republiky. Z prístavu smerom na Paríž. Ale kam sa vlastne Milan vracal? Veď z dlhých ciest je najkrajšou časťou návrat domov. Meudonská hviezdáreň je pre neho takmer zatvorená. Staručký profesor Janssen už nevládze a nový riaditeľ – Deslanders – nie je Milanovi naklonený. Už aj kvôli sporu o autorstvo spektroheliografu. Nuž, nič sa nedá robiť. Osud býva krutý. Je potrebné hľadať nové možnosti a priestor sebarealizácie. Treba sa obracať a neupadať do sebaľutovania. Milana táto ťažká situácia zranila, ale aj povzbudila, nezlomila. Mal za sebou už výsledky, prostredie života i vedy ho poznalo a práca sa nedá vziať. Pracuje pre astronomickú spoločnosť a pozorovania realizuje v pevnosti Corneilles, píše články a štúdie. A tie sú v odborných kruhoch uznávané. Ale boj so zabezpečením vlastnej existencie a zabezpečenia pretrvával. Ale neustupoval. Podporu mal medzi parížskou verejnosťou, medzi priateľmi, rodiny Janssenovcov. Len tá choroba sa rozširovala a zmáhala ho. Znášal ťažšie a ťažšie bolesti.

„Možno všetko vyrieši cesta domov, dávno som tam nebol“ – pomyslel si.

A v marci roku 1907 sa vybral tam, kde ho to najviac ťahalo a vábilo. Domov. Medzi svojich. Ale prišiel do rušných časov. Konali sa voľby a Maďari dávali, aj na slovenskom území, najavo svoju prevahu a spupnosť. A tak sa aj správali. Ako páni na vlastnom pozemku. Vždy a všade. Mysleli si, ba namýšľali, že na Slovensku môžu neobmedzene rozkazovať. Po maďarsky v slovenskej krajine. Milan cestoval vlakom z Trnavy do Bratislavy, Pozsonyi, Prešpork a cestovný čas trávil rozhovorom s bratom a priateľom. V Pezinku sa k nim vtlačili maďarskí poslanci, ktorí rozkazovali, nakazovali, vykrikovali.

„Musíme týmto tótom viac stúpnuť na krk. Sú stále drzejší a drzejší. Akí hlúpi, takí drzí. Šrobár, Dula, Vajanský – kto sú vlastne? Nuly, nuly v porovnaní s nami. Éljen. Éljen Magyarország.“

„Páni, správajte sa slušne. Ste medzi ostatnými ľuďmi a cestujúcimi. Tak sa aj správajte a nerušte“ – upozornil ich Milan.

„Čo si to dovoľuje tento buta tót? Poučovať nás, maďarských poslancov. Bolo by mu treba dať príučku.“ A rozháňali sa palicami, šermovali pästami, vystatovali sa aj revolverom. Ale neútočili a incident skončil. Priatelia sa od nich odvrátili s búriacou a kypiacou krvou. Tak sa voči Slovákom správali ľudia, ktorí si hovorili kultúrni a vyspelí a odvolávali sa na svoju históriu. Ale charakter človeka ľahšie spoznať po reči a správaní. Ale Milan im toto drzé správanie nedaroval. Do sociálnodemokratických novín Népszava, napísal článok ako výraz rozhorčenia a opovrhnutia.

„V Turkestane, medzi Tadžikmi, Kirgizmi a Uzbekami som bol bezpečný, ale v Uhorsku ma s revolverom a palicami v rukách napadli vo vlaku členovia uhorského zákonodarstva. Kam môže prísť táto krajina, ak o jej budúcnosti a postupe budú rozhodovať a rozhodujú takýto ľudia. Veď úcta voči človeku musí byť predsa prvoradá ...“

Pri občasných návštevách doma sa utvrdzoval v presvedčení, že v záujme slobody vlastného národa je potrebné robiť všetko pre zbavenie sa takých individuí, ktorých stretol vo vlaku a inde. Lenže, dokáže si národ zvoliť schopných politikov, svojich predstaviteľov? Oddaných a verných národu, nezištných a priamych? To musia byť výrazné osobnosti. Ale, žiaľ, do politiky vstupujú aj ľudia, jedinci, bez chrbtovej kosti, epigóni a kriklúni, kariéristi a päťlízaci, ktorí sa schovávajú za národné ideály, slobodu a demokraciu, ale v prvom rade vidia svoje vlastné záujmy a prospech. Tak sa potom, častokrát, schopní a čestní ľudia nedostanú tam, kde by ich národ a štát potreboval. Musia sa prebijať statočnou prácou, priamym a otvoreným vzťahom k ľuďom a výsledkami každodennej činnosti v súlade so zákonom. Málokto sa dostane do priestoru v prípade, ak sa neskloní pred mocnými. To je ale už život a politická realita. Vlastne politikárčenie. Čo si mnohí pletú s politikou. Lebo politika sa robí s ľuďmi a pre nich. Bez akýchkoľvek klamných úskokov a slovných hier. Ako Milan Rastislav často zdôrazňoval „národu sa nedáva, len žobrákovi, národu sa treba obetovať“.

Podobné je to aj v práci, pre ktorú sa človek obetuje, ale jeho snaha sa neopätuje. Milan Rastislav Štefánik prestal byť v meudonskej hviezdárni vítaný, ale astronomický svet svoju hviezdu nedal zapadnúť, zmiznúť v hĺbinách vesmíru. Predsa, články a štúdie v bulletine Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances l'Academie Sciences boli pozoruhodné. A po návrate do Paríža zasa prichádza mierna istota. V apríli roku 1907 získal, na základe rozhodnutia Francúzskej astronomickej spoločnosti, Janssenovu cenu a v zaťahujúcich sa chmárach neistoty a existenčných problémov zasvietilo svetlo. Áno, svetlo, svetlo nádeje, ktoré blysko len nakrátko. Lebo prišli ďalšie tmavé mraky. Chorejúci organizmus nevydržal a vypovedal službu.

Júl, mesiac horúceho leta roku 1907, bol mesiac, kedy musel zaľahnúť. Bolesti a slabosti tela. Márna bola snaha spriaznených Janssenovcov. Bolesti boli hrozné, kruté. Kfče, pichanie, horúčky, akoby v útrobach mal žeravé železo. Ťažko, preťažko mu bolo. Lekári boli zúfalí. Ale nakoniec vydržal. A sledoval aj osudy cárskeho Ruska, v ktorom sa už od krvavej nedele januára roku 1905 prejavovala vážna kríza. Pilier slovanstva prechádzal krízou. Ale aj ruskí ľudia majú mieru trpezlivosti. Aj keď hlavu na nejaký čas sklonil, ale utlmený oheň tlel. Po čiastočnom ústupe choroby Milan odišiel do Chamonix, do pokoja a horského vzduchu v tieni alpských veľikánov. Napriek všetkým problémom sa okolo seba zaujímal o všetko – písal rodičom, priateľom, články do novín a časopisov. Aj svojej milej, Márii Neumannovej, ktorej vzťah v návale práce a ciest málo opätoval. Napísal jej:

„Láska je jeden z najurčitejších a najkrajších plodov mojej duše, nesmie však byť jediným cieľom. Tým môže byť jedine úsilie byť mravným človekom a aby bola mravnosť prehĺbená intelektuálnym zdokonaľovaním musí sa riadiť zákonitosťami všehomíra. Potom je život plný radosti, bez ktorej by jeden precit'oval ľútosť. Nevyčítaj suchosť týmto vetám, lebo vrcholom poézie je pravda v celej jednoduchosti. Nemôžeme zameniť lásku vrúcnu, čistú, svätú za rozličné iné lákavé prejavy cez vášeň, záujem či blúznenie. V jednej je prejav večnosti a v druhej nedokonalý život. Terajšie naše rozlúčenie je obdobím skúšok a príprav pred zákernosťou bežného života i zdrojom radosti. Zároveň aj posilnením v usľachtilej snahe po dobrote, úcte a láske. Milá Mária, na tomto svete sme ako pútnici, v ktorom jedni majú cestu vyšliapanú a druhí musia i skaly prekračovať, či sa brodiť bahnom. Je to ťažké, zúfale, ale nepoddať sa. Bozkávam Ťa, Mária.“ Dôsledok tvrdých skúseností a nepokoja, lebo premýšľal o prirodzených i neprirodzených skutočnostiach, ranách a víťazstvách, k čomu potreboval balzam domova.

Smutné Vianoce v Košariskách a nové cesty

Pred Vianocami roku 1907 sa Milan rozhodol ísť domov. Ta, domov, kde i najkrutejšia bolesť stráca svoju silu. Kde slovo blízkych, pohladenie matky, či slovo otca sú tým najlepším liekom. A vlak, ten uháňal cez kopce i doliny, od Paríža, cez Nemecko, Prahu a domov. V Prahe sa ešte zastavil u milej Márie aby boli opäť spolu.

„Mária, milovaná, som rád, že Ťa znovu vidím. A som pri tebe. Žiadna fotografia či list nemôžu nahradiť Tvoju blízkosť. Tvoje čarovné kadere a úprimné oči. Častokrát som Ťa videl vo svojich snoch i predstavách. Ale to všetko je len tieň voči pravde.“

„Milan, vitaj zasa u nás. Som tu bez Teba tak sama. Sama medzi toľkými ľuďmi. Sama, ako bárka na mori v hroznej búrke. Chýba mi Tvoj pevný pilier, stisk ruky, istota Tvojej ruky. Príd' vždy sem, vráť sa z cudzieho sveta. Nechcem byť čakanka pri ceste a vyzeráť, či z hviezdnej oblohy nepriletí môj milý. Oh, láska, láska, si krásna, ale i krutá a sužujúca.“

„Viem, Marienka, máš to ťažké, lebo ja som stály pútnik v pohybe a nemám pevný základ. Skúšal som i tu získať pracovné miesto, ale odmietli ma. Vlastne moje podmienky. A tak mi ostáva iba svet a stále cesty, cesty sem a tam. Hľadanie nových ciest, pevných cieľov a reálneho stanoviska. Mám svoje súženia i svoju lásku. Možno budúcnosť nám naše problémy vyrieši.“

Úprimné slová vyznania dvoch mladých ľudí sa niesli nahor, až k oblohe. A zanikali na pozadí hviezdnej oblohy a ticha noci. Zanikali práve tak, ako zanikali i Milanove myšlienky pri ceste z Prahy smerom na

Slovensko. A už bol na konci cesty. Pri pohľade na vežu a kostol v Košariskách sa mu opäť uľavilo. Videl aj svoj rodný dom. Chvejúcou sa rukou otváral bránu do dvora a otec ...

„Apko, dobrý deň!“

„Milanko, vitaj u nás doma. Pod' ďalej za všetkými.“ Vstúpili do domu.

„Mamička, dobrý deň,“ a objal ju.

„Vitaj, Milanko,“ radostne hlesla. A jeho ubolené telo spočinulo v jej náručí.

Bol sviatočný čas, čas predvianočný a novoročný. A on ho prežíval opäť doma. Aj Vianoce. Medzi ľuďmi, ktorých tak dobre poznal a v prostredí, v ktorom sa tak dobre cítil. Užival si prvé dni medzi svojimi a pokoj sa mu vracal. Ale objavil sa poštár. Zarazilo ho to. Podal mu telegram, telegram z Paríža. Veď len nedávno odišiel. Čo je nové? Nádej? Ťažkosť? Otvoril ho. Oči mu skĺzli na text a začali sa zahmlievať. Zahmlievať od slz bolesti, smútku a beznádeje. V texte telegramu stálo:

„S hlbokým smútkom Vám oznamujeme, že slávny profesor Jules Janssen 23. decembra roku 1907 tíško skonal. Smútiaca manželka a dcéra Janssenové.“

Nie, to nie je možné, vírilo mu hlavou. Ten milý, otvorený, múdry šedivý starček, dobrodinec, už nie je medzi nami. Jeho duša odišla tam, kam zalietal z pozemského života. Uletel do vesmírnych diaľav, do ticha večnosti. Nakoniec si v plnom smútku aj uvedomil, že život každého človeka je konečný. Začiatok a koniec. Alfa a omega žitia. Všetko, čo sa narodí, rastie a raz odíde. Len hviezdy sú večné. A Slnko, aj Mesiac, aj ..... Prišiel medzi svojich rodných.

„Čo je Milanko? Akosi si zosmutnel. Stalo sa niečo?“

„Stalo apenko, môj profesor Jules Janssen zomrel. Zomrel človek, osobnosť, ktorý mi dal šancu a priestor. Človek, ktorý mi uveril a dal možnosť. Pokoj jeho duši šľachetnej.“

„Pán Boh mu daj odpočinok večný,“ povedal pán farár.

Milan nemohol zabudnúť na svojho dobrodínca. Ani pri svojich blízkych, ani počas sviatkov, ani v kostole kam išiel kvôli otcovi. Stále videl tie dobré, múdre oči. Stále videl tie oči. Ale už zatvorené k večnému spánku. Smútok s ním zmietať. Ešte raz sa mu zopakovali tieto hrozné pocity a prežívanie. Po rokoch, keď sa dozvedel o odchode na večnosť svojho otca. Bol skormútený.

„V týchto dňoch, keď všetci slávia narodenie Pána, ja sa vraciam k mŕtvemu. Tomu mŕtvemu, ku ktorému cítim a prežívam synovskú lásku. Ako asi tieto dni prežívajú ony, ony dve opustené, pani a slečna Janssenové. Po rokoch sú osamelé. Možno sú pri nich priatelia, ale ten, ktorý bol ich hlavnou hviezdou, bol preč. Čas radosti, veselosti svetu nastal nyní ... život je rozdielny a mne sa slzy tlačia do očí. Dobrý môj, dobrý môj. Skutočne, pokoj duši Tvojej. Zbohom, pán profesor. Zbohom.“

V tomto rozpoležení privítal aj rok 1908. Vracal sa do Paríža. Vracal sa do neistoty. Prvá cesta v Paríži viedla do bytu Janssenovcov. Zazvonil. Vošiel dnu. Boli tam dve ženy v smútočnom oblačení a on – na fotografii. Bola postavená na stole, označená čiernou páskou. Bol už iba spomienkou. Ale bol.

„Milé dámy, dovoľte mi vyjadriť Vám hlbokú a úprimnú sústrasť. Odišiel nám veľký, dobrý, človek. Oстане žiť v našich srdciach i myšliach.“ Uklonil sa jemne ich objal.

„Ďakujeme.“

Pohostili ho, uctili si pamiatku mŕtveho a dlho sa rozprávali. Často sa vracali k nebohému. Hovorili o minulosti, súčasnosti i budúcnosti. I o plánoch. A v tom rozhovore odzneli aj slová :

„Pán doktor, Milan, boli ste dobrým žiakom a spolupracovníkom nášho otca. Dokázali ste veľa, jeho dôveru ste nesklamali. On zanechal observatórium a Vy by ste mohli byť jeho spoludedičom.“

Oči doširoka roztvoril a výraz prekvapenia mu preťal tvár. Nechápal.

„Spoludedičom, ale to by bolo možné vtedy, ak by ste s našou dcérou spolu kráčali ďalším životom. Bude to cesta istoty. Vaša i naša.“

Pochopil. Tu mu ponúkajú sobáš. Slečnu Janssenovú si veľmi vážil, ctí si ju tak, ako len muž, gentleman si môže vážiť dámu. Ale láskou nezahorel. Mal ju rád pre jej rozľad, vzdelanie, mal ju rád ako priateľku. To by bola svadba z rozumu. Ale čo na to Mária? Nie, to jej nemôže urobiť. I keď ... Odpovedal:

„Milá pani a slečna, som veľmi príjemne prekvapený Vašou ponukou. Som však v rozpakoch. Samozrejme, že urobím pre vás všetko, aby ste boli spokojné, ale moje terajšie vzťahy mi nedovoľujú takýto krok. Ale vždy ostanem voči vám v úprimnom priateľstve. Život je ťažká cesta a priateľstvo, priateľstvo, k vám bude pre mňa veľkým dobrom.“

Tak z tohto nebolo nič. Milan sa nechcel až tak pevne viazať. Volil neistotu s presvedčením, že Janssenových dám sa nikdy neodtrhne. Pomôže im, lebo začínali rozpory o pozostalosť profesora. Čo s observatóriom na Mont Blancu a ďalším Vallotovým? Súperi sa dostávali do hádok a sporov. Ktoré observatórium ostane a ktoré padne? Ako ich zariadiť? Jedno bolo zamerané na astronomické účely a druhé na meteorologické. To sa nedalo teraz spojiť. Ale za ochoty oboch strán by posun mohol prísť. Východisko sa napokon našlo. Vzniklo Združenie observatórií. Zastrešilo zariadenia, ktoré boli súpermi. Teraz sú v páre a oveľa rýchlejšie môžu získavať nové poznatky a údaje. Ich prostredníctvom získavať aj prostriedky na prevádzku. Súperi sa zmierili. Dámy Janssenové i Vallot. Jeden spoločenský i vedecký problém bol vyriešený. A ďalší ostával. Ostával v duši mladého astronóma. Jeho myseľ zasiahli zúfalstvo a smútok. Opäť sa stáva samotárom, s oddaním svojej vede. Občas sa ukáže medzi priateľmi, spoločnosť zaujme svojimi historkami z pozorovaní i ekvilibristickými aktivitami a inak nič. Pracuje. Teskno mu je. Zasa je sám vo veľkom svete. Sám medzi tisíckami ľudí. Opustený. Aj pri úspechoch v parížskych salónoch sa nevie odpútať a rozveseliť. Chýba mu pevná opora, pevná opora a jemná, blízka duša. Túžil po Márii a približoval si ju listom.

„Je mi smutno bez Teba. Chodím ako fantóm. Ticho, nepozorovane. Prerušil som takmer všetky styky. Nechcem nikoho vidieť, nechcem nikoho počuť. Pracujem, pracujem a pracujem. Pravdaže, vedecky a to i na tých najabstraktnejších problémoch. Oškľiví sa mi svet, ten reálny svet pozostávajúci z akadémie, direktorov, hodnostárov, spoločenských salónov. Oškľiví sa mi i ten povrch ulice. Nechcem nikoho vidieť, ani počuť. Z času na čas sa podívam na Tvoju podobizeň a zasa pokračujem v práci. Cítim, že mám dosť síl a mohol som rozlúštiť akúkoľvek hádanku. Bádám, hľadám, lúštim, ale bez entuziazmu. Z nutnosti vyplniť život.“

A tu je možné si postaviť otázku, čo človeka privedie do takéhoto stavu? Skutočnosť samoty, či oficiálnej zdvorilosti? Človek, keď mu chýba úprimný cit, s láskou podaná ruka, neha a skutočné priateľstvo – ostáva sám. Aj Milan bol v cudzom svete, aj keď úspešný vo vede cudzieho sveta, búrlivého sveta, bol stále cudzinec. A volanie domova, to bol hlas, ktorý vábi i sťahovavého vtáka. Do rodného hniezda. V ňom ho čaká pokoj a pohoda. Ale Milana ani na rodnej hrude raj nečakal. A on to vedel. Preto musel zotrvať. Bolo potrebné hľadať nové úlohy a cesty. Dozvedel sa o expedícii na južný pól, na ktorú ho pozval jej vedúci J. Charcot. A on sa pripravoval. Napísal list akadémii a po jej súhlase bola cesta ešte reálnejšia. Pripravoval si materiál, výstroj, zamyslel sa nad svojím zdravím a tešil sa na dlhú, zaujímavú a ťažkú cestu. Zbytočne.

Formálnym záležitostiam dalo bodku ministerstvo školstva a žiadosť dostali úradníci a úradne rozhodli. Je to predsa cudzinec. Ísť nemôže. Proste zákaz, úder. Koniec nádejám. Ale čo ďalej? Je potrebné premôcť zúfalstvo a beznádej. Preto hlava ďalej neklesá. Už sa nevzdáva. Ako sa orol v lete nevzdáva náporom víchra. Bojuje s nepriazňou a postupujem bližšie k cieľu. V tom všetkom beznádejnom kolotoči nachádza novú oporu. Joseph Vallot, finančník a čestný predseda Združenia montblanských observatórií mu ponúka miesto plateného predsedu. Vlastne výkonného predsedu, lebo pán Vallot funkciu prijal len ako honor, spoločenský titul. Nuž prijal. A tak riadil, zabezpečoval, organizoval. Ale úplný pokoj mu to neprinieslo.

Začiatkom roka 1908 odchádza do hôr. Opäť pod Mont Blanc. Do Chamonix. S cieľom pozorovania z najvyššieho vrcholu Európy. Nebojí sa ťažkých výstupov a zostupov. Prekonáva sám seba. Je júl a on je znova na vrchole Mont Blancu, v auguste znovu a pod základmi hvezdárne nachádza trhlinu. Konštatoval:

„Toto je začiatok konca. Tento objekt observatória speje ku koncu. Treba ho rozobrať. Ved' aj vnútrajšok robí problémy a vrásky. Vietor zráža dym, dnu je na zadusenie, zima. Aj tvrdí horali majú všetkého dost', lebo samota na vrchole rozladuje. Boj s prírodou je tvrdý.“ A v septembri je opäť na vrchole hory. Je potrebné urobiť inventarizáciu, rozobrať cenné prístroje a znieť ich dolu. Janssenovmu observatóriu je odzvonené. Ťažko sa sním lúčil, ale čo proti sile prírody? Oстане v spomienkach a dokumentoch. A potom sa v údolí Camonix mohol zamyslieť nad ďalšími úlohami a možnosťami. Ako vtedy, keď za ním prišiel Simon Newcomb, admirál námorníctva Spojených štátov amerických. Významná osobnosť.

„Pán doktor, vaše výskumy sú pre astronómiu veľmi významné a prínosné. Ako aj pre meteorológiu. Smerujete k významný poznatkom, ktoré by mohli byť využité aj v námorníctve. Čítal so Vaše články a štúdie, poznám Vaše návrhy na zlepšenie mnohých prístrojov a zariadení. Poďte do Štátov ... a tam Vám vytvoríme vhodné pracovné podmienky.“

Áno, bol rád, že sa zaujímajú o jeho prácu a výsledky, ale uvedomil si i skutočnosť, že má slúžiť cudzím záujmom. Ako pešák na bojovom poli v predpolí generálov. Úctivo odmietol. Chcel pracovať a pôsobiť na svojom ciele, pre svoju astronómiu. Tomuto všetkému venoval sily a čas. Nezabudol ani na ženevského priateľa Emila Schaera. Kvôli heliostatu. Vlastne kvôli postriebreným šošovkám. Viackrát meral cestu v smere Chamonix – Ženeva. A dostával so do svojho vlastného živlu. Ale aj do spoločnosti. Opätovný záujem o tých, ktorí boli na vrchole alpského obra. Milan bol znovu v centre pozornosti. Častejšie ho pozývali na večeru s Vallotom, vlastne jeho predstaveným a spoločne prediskutovali mnohé súvislosti spoločného záujmu. A Vallot ho zoznámil s ďalšími osobnosťami. Ved' v horských kúpeľoch si neduhy liečili, alebo prasto oddychovali, zvlášť majetní ľudia a ich rodinní príslušníci. Spriatelil sa s pani Hillovou, manželkou amerického veľvyslanca v Berlíne, jej dcérou Catherinou, aj so slečnou McGregorovou, ktorej bol admirál Simon Newcomb strýko. Milan vedel rozprávať, mal zdroje zážitkov, príjemné vystupovanie ... a zdvorilosť. A tak salóny pohodlných ľudí potrebovali horala. On ním, v ich očiach, aj bol. Nielen aktivitami, ktoré mal za sebou, ale aj slovnými výrazmi a prístupom. Živo vedel opisovať ťažkosti výstupov a krásu pocitu pri dosiahnutí vrcholu, svišťanie snehovej víchrice, miestnosť observatória plného dymu, chuť starého zabudnutého chleba a syra. Dámy híkali, s obdivom tleskali, muži súhlasne prikyvovali. Človek, keď chce a má potenciál, dosiahne veľa. Milan síce vedel, že v Chamonix sa pohybuje, veľa vplyvných ľudí bolo v kontakte aj s miestnymi obyvateľmi. Poznávali sa, predstavovali, navrhovali a pripravovali nové plány.

Život a čas plynuli. Začiatkom októbra roku 1908 sa vrátil do Paríža, kde mu dávny Janssenov priateľ, továrnik Henry Devouassound, predstavil, počas jednej návštevy, vzácneho hosťa a tým bol Emil Chautemps. Vplyvná osobnosť francúzskeho politického života, ktorý sa zaujímal o vedu, kultúru a život národov. Potrebné a prínosné stretnutie. Milan mu vykreslil pomery na Slovensku a aj svoje plány v oblasti astronómie. A nezabudol pripomenúť ani zánik Janssenovho observatória.

„... pán poslanec, ak chce hvezdár úspešne pracovať, tak musí mať svoje observatórium. Pracovisko. Miesto pre prístroje a pozorovania. Naše postihla neodvratiteľná záhuba. Na vrchole Mont Blancu ostali z neho len trosky. Treba nám hľadať miesto pre nové observatórium. S pevnejším základom a istotou. K tomu ale potrebujeme pomoc. Snáď by ste nám mohli pomôcť.“

„Preskúmam situáciu a možnosti a keď budem niečo vedieť, ozvem sa Vám.“

„Ďakujem.“

V takýchto problémoch a snaženiach Milan Rastislav Štefánik žil a pôsobil. A prišiel rok 1909. Po predchádzajúcich zisteniach a informáciách sa rozhodol nájsť miesto pre observatórium v severnej Afrike. A tak nasledovala príprava na cestu do Alžírsku a Maroka. Krajiny, ktoré patrili Francúzsku ako kolónie. A bolo nutné skúsiť a zistiť možnosti. Lebo bez snahy nič samé nepríde. Chautemps tiež pomohol. Miestnym úradom napísal

odporúčací list, ktorý sa stal vhodným kľúčom pre otvorenie mnohých dverí. Zbavoval sa svojich otrasov a rozpoložení. Dúfal, že tam, v severoafrických priestoroch nájde pokoj a novú cestu. Uvažoval:

„V súčasnom civilizovanom svete vládne zášť a nevďak. Jeden človek chce prerásť druhého. Existujú prílišné snahy o individuálne výhody, zisky, vážnosť v spoločnosti, možnosti vplyvu. Aj na úkor kohokoľvek a čohokoľvek. V ľuďoch je zakorenený moloch hrabivosti, ctižiadostivosti, ale aj falošnej cti, skromnosti, pokory a oddanosti. Nikto nič pre nikoho neurobí. Až na výnimky. Akí krásni sú popri tomto všetkom divokí Turkeštanci, aziati, ktorí sú možno krutí, ale priami. A v našej vyspelejšej civilizácii sme takisto krutí, ale tento jav zakrývame predstieranou jemnosťou, úklonmi či úsmevmi. Dávame almužny chudobným, milodary a chceme týmito činmi presvedčiť s svojej dobročinnosti a o svojej láske k človeku. Pritom si však každý dobre spočítava, čo a koľko dal pri dostatočnej publicite. Akí sme my to ľudia? Pretváarka, faloš, klam. Ako dobrodinec sa každý tvári, ale majetok, či časť z neho, by v prospech iných nikdy nedal. To by museli urobiť všetci a len vtedy by sa niečo skutočne zmenilo. Nuž čo, hviezdáreň nám treba, odporúčanie mám a tak budem hľadať, na severe afrického kontinentu, vhodné miesto na jej vybudovanie. Afrika, aká si tajomná a lákavá, už sa chystám.“

Vydal sa na cestu. Najskôr smerom na juh do prístavu v Marseille a potom loďou k africkým brehom. Na otvorenom mori Stredozemnom mori pofukoval len mierny vetrik, ale loď sa dostatočne kolísala. Mnohí cestujúci z tohto stavu dosť blednú. Ale začína sa zaťahovať, vietor silnie, vlny sa vzdúvajú. Morské vlny sa Milanovi páčia práve tak ako aj bes morského živlu. Tu je priamy stret človeka s prírodou, ale aj výsledok práce a umu. Vlny šľahajú do bokov parníka, vietor skučí a snaží sa nadvihnúť ťažké teleso na vlnách. Márne. Človek zvíťazil. More sa napokon utíšilo, vlny ustúpili a loď sa plynulo šinula vpred. Len dym komína ukazoval, že v útrobach stroja sa tvoria sily pre pohyb dopredu. A potom – zem na obzore. Z morskej vody sa dvíhali brehy Afriky, kontinentu, ktorý sa zdal byť taký zaostály a nerozvinutý. Pritom však, tam, v hlbokých pralesoch, rovných savanách, či pieskoch púšte sú pochované staré kultúry tvoriace africkú civilizáciu. A ich koniec, či úpadok, priniesli práve európski kolonizátori. Pre svoje bohatstvo, vplyv, pre zlato bieli ľudia ukončili životy desaťtisícov čiernych obyvateľov Afriky. Žiaľ, boli deportovaní aj na otrocké práce mimo domova. Ale názvy štátov Kánum, Bornu, Mali, Kongo, Mali ostali. V dejinách i v súčasnosti A, samozrejme, Egypt zaváňajúci tajomnou minulosťou a tichom, majestátnosťou faraónskych pyramíd. Níl, Sahara a život. Dlhé málo prebádané územie. Až cestovatelia Livingstone a Stanley veľa priblížili, ale všetko nestihli. Život tu pulzoval pred tisícročiami, ktorého tajomnosť do tohto sveta vniesol aj francúzsky bádateľ Jean Françoise Champolion po spoznaní zákonitostí, v roku 1822, ukladania a nadväznosti znakov na papyrusoch a skalách. To bola Afrika.

Pristali. Pevné laná pridržiavajú parník pri móle a nohy cestujúcich vstúpili na pôdu Alžírsku. Alžírsku, kolónie francúzskeho impéria. A ako prijímali hrdí Arabi svojich tzv. pánov? To všetko sa spozná na mieste pobytu. A Milan Rastislav Štefánik bol očarený. Neznámu klímu prežil v Turkestane a v iných krajinách, ale táto bola očarujúca. A to bol ešte len na pobreží. Oproti, na severe, boli brehy Európy.

V meste vyriadil potrebné formality a potom, so sprievodom, do vnútrozemia. Hľadať optimálne miesto pre postavenie observatória. Postupovali smerom k pohoriu Atlas. Pohoriu severnej Afriky. Prechádzali zelenými svahmi medzi kopcami. Krásna zeleň a ani sa veriť nechcelo, že práve táto svieža farba života sa postupne zmení na žltopieskovú bez života. Po niekoľkých dňoch boli v púšti. Piesok, duny, zdanlivo mŕtva Sahara. Sahara, žijúca svojim tajomným životom. Akoby spomínajúca na zelené háje pred tisícročiami. Lesy, postupne ustupujúce piesku. Príroda má vlastné zákonitosti a prejavy. Zásahy do nej prinášajú mnohé a často netušené dôsledky. Putujú po Atlase a potom opäť do púštnych priestorov. Pozorujú hviezdy a domorodci sa čudujú. Čo to vlastne títo ľudia hľadajú? Poklady, vodu alebo čo – otočení k hviezdám? Necháпали. Po púšti postupovali pomaly a hľadali možnosti, ako a kde astronomické a meteorologické pozorovanie realizovať. Až prišli k oáze. Vyniesla sa z piesku a dún púšte. Ako keď korok vyletí spod hladiny vody. V žltej, piesčitej krajine je zrazu zeleň a život. Rozprávkový pohľad. Pohľad, ktorý sa cestovateľovi často nenaskytá. V objatí piesku boli studne, voda, palmy, zvieratá a ľudia. Postavené obydlia. Bol tu skutočný život. Život na základe vody. Život na zemi. Oáza. Pod Atlasom, v smere na juh, sa rozprestierala oáza Langhous. Tu sa zastavili, zostavili prístroje a pracovali. Zapisovali výsledky meraní, realizovali cesty do prázdna púšte, komunikovali s miestnymi ľuďmi. Poznávali ich, ľudí inej civilizácie, kultúry, iných charakterov, zvykov a životného štýlu. Ľudí iných hodnôt i vzťahu k životu. Odmeraných, ale aj ústretových a dôverčivých. Schopných opätovať úctu a rešpekt úctu

a rešpektom. A dôveru dôverou. Milan nemal predsudky a z ich života chcel poznať čo najviac. Posunkami, lámanou francúzštinou a vlastnými výrazmi mu miestny manabut – náčelník, staršina – navrhuje :

„Pán je veľký a dobrý človek, ktorý vie pozerat' na hviezdy a vie poznávat' ich život. Vie sa s nami dohodnúť, má úctu voči nášmu prostrediu a životu. Je k nám dobrý. Milý sahib. Z úcty k nemu pozývame ho na poľovačku. Na bystronohé gazely. Prijímate sahib ?

V týchto končinách by odmietnutie ponuky bolo veľkou urážkou miestnych, ale to nebolo pravou príčinou na vyjadrenie:

„Áno, prijímam, a veľmi rád. Veľmi si Vaše pozvanie vážim.“

Bol to nezabudnuteľný zážitok. Tak ako mnohé predtým a potom. Príjemné i menej príjemné. Zapisník sa plnil novými a novými poznatkami. Naplňali sa hodiny a dni na tomto kuse sveta. Poznali mnohé osudy, životné cesty i vzťahy medzi ľuďmi. Poznávali aj vzťahy kolonizátorov a podrobených. Tak si to zaznačil aj v svojom zápisníku:

„Na piatom kilometri od Langhoustu opúšťame hradskú. Skôr tvrďšiu cestu. Cesta vedie cez púšť, hrbolatú a ťažko schodnú. Ide dušu vytriasť. Ale kraj je zaujímavý. Zelená osada Langhoust a pohorie Milok z druhej strany ohraničujú obzor. Na severovýchode vlnitá púšť. Miestami musíme z trojkoľky vystúpiť a boríme sa v horúcom piesku. Horúcom, aj keď Slnko len nedávno vystúpilo na oblohu. Čisté, majestátne, ale vo vlastnom pokoji aj desivé. Stretávame dve skupiny putujúcich beduínov na koňoch a ťavách. V ich očiach nevyčítaš hrozbu. Možno sú z tých, ktorých zastrašilo rinčanie francúzskych zbraní, ale prejavujú tiché opovrhnutie. Žiaľ, oprávnené. Pretože Arab je charakter, muž snáď náruživý, ale vždy si vedomý vlastnej dôstojnosti. A Francúz, cudzinec v jeho zemi, ho musí naplňovať opovrhnutím pre jeho rozpínavosť či netaktnosť. Koľkých smutných scén som bol svedkom.“

Život na tejto Zemi je potrebné vnímať z pozície poznania, že všetci ľudia sú deťmi tejto planéty. Jej osudy sú aj osudy ľudí. Spoločne na nich vplývajú sily vesmíru, páli žiarenie, prichádzajú radosti i smútky. Všetci veria v lepší život, lásku a budúcnosť. A predsa existuje toľko rozdielov. Jedni sa vyvyšujú nad iných, utláčajú ich, či žijú z ich práce. Človek je často človeku len prostriedkom na dosiahnutie jeho cieľov Bez ohľadu na uplatňované metódy a prostriedky. Lesk a žiara sa striedajú s pochmúrnosťou a biedou. V tomto všetkom žijú ľudia. Ľudia, ktorí veria v Boha, v Alaha, v Jahveho, uctievať Buddha či Konfucia. Milujú život. A spolu si vytvárajú raj i peklo na Zemi. Pre jedných raj, pre druhých peklo, núdza a bieda. Predsa, ale, aj keď mnohí žijú v oveľa ťažších podmienkach, milujú ten kus zeme, ktorý je spojený s ich prácou i pracou ich predkov, odkazom tých, ktorí vytvárali tradície, vieru, lásku a štýl života. Taký štýl, ktorými prispôbili prírode, pracovným podmienkam či spoločenským vzťahom. Rozdiely medzi ľuďmi a štýl ich života potom prináša aj rozdielny vzťah k svetu a rozdielne prejavy života či náhľady na svet. Rozdielne si cenia aj život samotný. Tu, na africkom pobreží, si to môže človek uvedomiť rovnako ako aj v Európe, Ázii, Austrálii či v Amerike. Pri pútnických miestach, mauzóleách, výtvoroch prírody. Rovnako v Maroku, v Tunise, v Egypte a inde. Všade kráčala história. Aj tam, na uliciach starovekého Kartága. Aj toto mesto zničila len túžba po svetovláde a moc ich odporcov. Kartágo bolo zničené, ale niekoľko storočí po ňom padla aj bohatá a rozsiahla Rímska ríša, lebo lesk a bieda sa striedajú. Práve tak, ako sa v peripetiách vlní život sám. Odtiaľ, potiaľ. Alfa i omega života človeka, ľudstva a sveta. Táto planéta Zem je súčasť vesmíru, jeho Mliečnej dráhy, kypí životom a ten sa musí zachovať. Aj zvýšenou láskou a vzťahom, či porozumením medzi všetkými ľuďmi. S jedným základným uvažovaním – ja som človek, ty si človek, miluj svojho blížneho ako seba samého. Kedy sa to skutočne naplní? Nevieme. Aj doktor Milan Rastislav Štefánik si to všetko vo svete uvedomoval. Aj v Oriente. Lebo svet, v širších, či užších súvislostiach je najlepšie poznať z vlastnej skúsenosti. A v každom jeho kúte hľadať poučenie, smer, vedomosti, hviezdy svojho života. Hviezdy života a perspektívnej existencie ľudstva.

Ale blížilo sa leto. Začiatok júna roku 1909 nastupuje na loď a cestuje smerom k Parížu. Parník pláva okolo Malty a Sicílie. Tajomná Malta, pevnosť križiakov, ale aj maltézskych rytierov. Odtiaľto tiahli zástupy bojovníkov, rytierov, proti moslimom s cieľom oslobodenia Kristovho hrobu. A v mene kríža roznášali utrpenie, krivdy a krv. Ľudia z druhej strany neboli pre nich ľudia. Práve tak, ako neboli oni pre nich. Boli, v ich očiach,

len neveriace psy. A prichádza otázka. Čím si tu človeče? Kto dá jasnú a pravdivú odpoveď? Snáď kruté pomery mafiánskej Sicílie? Nie. Len ľudské svedomie a skutočná, nefalšovaná láska a úcta jedného človeka voči druhému.

Na pevnú pôdu Francúzskej republiky Milan Rastislav opäť vkročil v Marseille. A odtiaľ smerom na Paríž. Vlak sa šinul vpred. Bola streda 9. júna 1909 a bol v meste svojho druhého domova. Domova, v ktorom bol stále len cudzincom. Možno aj preto to stále putovanie a hľadanie. A on stále hľadá miesto pre samostatnú a svoju hviezdáreň. Hľadá optimálne miesto. Kde to bude? Na ktorom mieste tejto planéty? Rozhodoval sa – severná Amerika alebo Polynézia? Ku ktorému kútu vzplanie láska a vzťah, aj v súlade s možnosťami. To ešte nevedel. Ale vedel, že láska horí nie v kúte, ale v duši. Spomínal aj na Máriu Neumannovú. Vo chvíli, keď myslel na ňu nepripúšťal žiadnu únavu. A len čo sa prebalil, už aj znova cestoval. Na sever, do Londýna. Tam ho čakala ona, ktorá mu bola v tomto čase najžiarivejšou hviezdou. Bola tam, krásna a čakajúca. Milá a svet v tejto chvíli akoby prestal existovať.

„Milanko.“

„Maruška! Tvrdé a ťažké dni som prežíval v ďalekej krajine, videl som veľa zaujímavého a pútavého, ale bez Teba to boli, v určitom zmysle, prázdne dni. Aj keď naplnené zaujímavou činnosťou. Videl som hviezdy z rozličných miest, ale hviezdíčka mojich túžob a snov tam nebola. V žiari hviezd bola tma, ktorá sa až teraz rozplynula. Keď si Ty zasvietila, moja drahá. V obklopení pozornosti všetkých našich ľudí a miestnych Arabov, či kočovných beduínov som bol sám. A stačilo by len tak málo. Chytiť Tvoju nežnú rúčku a objasť Ťa. Pohľadiť Tvoje nádherné kadere a všetko by bolo zasa tak milé. Láska moja, Ty si vôňa, vôňa domova, vôňa krehkých kvietkov a zvuk spevu našich vtákov. Lúbim Ťa a cesta môjho života sa môže rozvíjať len v Tvojom tieni. Temža je tu pod nami a ticho jej prúd plynie vpred, do nekonečného mora, plynie čas a doba. Láska, to je kúzlo, kúzlo života, kúzlo chvejúcich sa blízkyh ľudí, zvýšeného dychu, túžba po objatí. Mám Ťa rád a predsa neviem, čo Ti v živote skutočne dať. Moja milá.“

„Milý môj, v tejto chvíli som šťastná. Som pri Tebe. V rozochvení. V rozochvení citu. Chodíš, cestuješ po svete sem a tam, a ja Ťa vždy vidím pre seba. Si pri mne svojou láskou, vzťahom, pri tebe môžem vyložiť svoje city, túžbu, celú dušu. Som šťastná a pevná práve teraz, keď držím Tvoju ruku, hladkú a jemnú, ale pevnú. Naša budúcnosť je v nej, v Tvojich rukách, ume a práci. Šťastie moje, to si ty. Čas, kiež by sa zastavil v tejto šťastnej chvíli. Postoj chvíľa, krásna si. Krásna jak naděje. Jako naděje, že tato naše společná procházka se nikdy neskončí. S tebou se staví hráz únavě, nemůže přijít nic, co by zastavilo naše štěstí. Den a noc, noc a den jsou jenom vteřiny v čase, když můžu být s Tebou. Neopouštěj mně. Jsem tak samotná a bezmocná. Láska moje ...naděje, libost.“

Krásny sen snívali obaja zaľúbení. Nie je pre nich nič, čo by mohlo prerušiť ich kruhy. Vidia len seba a seba. Svoje hlboké oči, cítia vzájomnú príťažlivosť a neodolateľnosť. Silu, ľúbosť a budúcnosť. Áno, taká je láska a stála by bola v nerušenom priestore. Len v jedných kruhoch a ideáloch. Lenže to všetko môže byť narušené. Ľuďmi, okolnosťami, problémami, prácou.

Milan sa z krásnych chvíľ v blízkosti milovanej dievčiny prebúdza do reality života. Do reality života a sveta, v ktorom bol stále cudzincom. Chcel sa tomu konečne vyhnúť a nájsť silu a oporu v ďalších činoch. Ďalej hľadal miesto pre observatórium, podliehal čaru voľného pohybu vzduchom na chrbte dreveného vtáka s vrčiacim, hučiacim motorom. Rieši technické problémy, prijíma ponuky na prácu, ale stále s vedomím cudzinca. Nepomohla ani ponuka budovateľa symbolu Paríža. Práca je mu druhou láskou a verí, že všetko je v rukách človeka. Aj politická činnosť. Ale skutočná politika s plným spoločenským záberom. Orientovaná na šťastný život všetkých ľudí. Preto aj úloha a význam národa musí aj úlohou jednotlivcov. Národ nesmie byť vedený, národ sa musí viesť sám. Smerom k budúcnosti. Pokiaľ si niekto myslí, že národ má viesť, to už má nekalý úmysel. A snahu o presadenie vlastných cieľov a túžob. Národu je potrebné poskytnúť myšlienku a v jej zmysle kráčať vpred. Spolu s ním, ale nie pred ním, či za ním. Lebo, ako sa vyjadroval Milan „národu sa nedáva, len žobrákovi, národu sa treba obetovať.“

Ďaleké svety – Tahiti, južná Amerika

Milan Rastislav Štefánik tvorí a získava vedecké uznania, ocenenia, ale informácia, ktorú získal koncom roku 1909 bola jedna z najvýraznejších. Bureau Central Météorologique ho poveruje pozorovaním Hayleyho kométy na Tahiti. Tú kométu, ktorá sa ľudom na Zemi ukazuje raz za storočie a potom sa zasa so svojím dlhým chvostom ponorí do hlbín vesmíru. Radosť. Radosť z uznania a postavenie pred nové úlohy a aktivity. Ale prichádzajú aj problémy a opakuje sa to isté, lebo je cudzinec a prečo by francúzsky štát investoval do činnosti občana iného štátu? Ministerstvo školstva ho odmieta pred cestou finančne podporiť a tak mu ostáva len jedno – požičať si. Inú možnosť nepripúšťal. Tá totiž znamenala vzdať sa cesty. To ale nebol Milanov štýl, on sa nevzdával. Priatelia síce pomohli, ale dlhy narástli. Prichádzala aj únava. Ved' málokto organizmus tak veľa unesie. Málo spánku, veľa práce a organizačného vypätia. Ale mal materiál, plány i lístky na cestu. Na americký kontinent sa plavil parníkom George Washington, pomenovanom po veľkom a významnom človekovi dejín, prvom prezidentovi Spojených štátov amerických. Po získaní nezávislosti. Ale pred cestou urobil, poučený skúsenosťami, jeden rázny krok. Napísal list Ministerstvu vnútra Francúzskej republiky:

„Vážení páni,

vo Vašej krásnej krajine žijem a pracujem od novembra roku 1904. Pracujem v oblasti astronómie v prospech francúzskej vedy a slávy francúzskeho štátu. Chcem aj naďalej, pre Vašu krajinu a vedu, urobiť čo najviac a preto podávam žiadosť o udelenie občianstva Francúzskej republiky. Úctivo prosím o zhodnotenie mojej žiadosti s vierou, že krajina, ktorú som si vybral za svoju vlasť, ma prijme ako svojho občana. A ja získam možnosti a podmienky, ktoré mi umožnia prácou a výsledkami naplniť úctu a vzťah k Vašej krásnej krajine a jej ľudu. Príslušné doklady pripájam.

S hlbokou úctou doktor Milan Rastislav Štefánik.“

A potom už cestoval v ústrety novému poznaniu a novým objavom. Parník sa šinul po hladine Atlantického oceánu, prechádzal zaujímavými oblasťami sveta, ale to všetko málo vnímal. V kajute ležal v horúčke a liečil si zápal pľúc. Dôsledok únavy, vypätia, prepracovania. Ale po zakotvení v New Yorskom prístave sa hneď púšťa do práce. A kto pomôže? Predsa ľudia, ktorí majú vzťah ku krajine jeho pôvodu. Krajania. A Milan sa na nich obracia. Získava ich dôveru a pomoc. Vedeli, že neoplýva peniazmi, že má dlhy a hľadá možnosti, ako mu pomôcť vyjsť z ťažkostí. Aj prostredníctvom nadväzovania nových kontaktov a známostí. Medzi tých, s ktorými sa zoznámil patrila aj profesor Pupin z Kolumbijskej univerzity v New Yorku. A ten mu navrhol:

„Pán doktor, cestujete do Polynézie, budete potrebovať veľa peňazí, potrebujete zbaviť sa ťažoby, čo Vás sprevádza ako desný sen. A ja Vám dávam návrh. Poznám viacero študentov, ktorí chcú cestovať do týchto exotických končín. S Vašou expedíciou. Sú to chlapci z majetných rodín a sú ochotní zaplatiť. Trocha starostí navyše, ale mesiac sa naplní. Čo na to poviete?“

„Ctený pán profesor, ďakujem za Vašu ponuku, ale ja nechcem žiadnych študentov. Oni by mi v mojej práci len prekážali a vyrušovali. A peniaze, ktoré mi sú ochotní zaplatiť, by síce pomohli, ale nerušená práca je pre mňa prioritná. Nemôžem Váš návrh prijať.“

Nepomohli žiadne iné argumenty. Milan bol zahľadený do vlastnej vedeckej činnosti, ktorej výsledky chcel venovať Francúzskej republike a k propagácii slovenských ťažkostí, či možných riešení. Ved', prostredníctvom práce a jej výsledkov prejavoval záujem o svoj národ. A na tento problém a často realizovali aj rozhovory s predsedom Národného spolku v Spojených štátoch amerických Štefanom Ambrosom.

„Aký bude v perspektíve osud Slovenska? Cisár František Jozef I. je na tróne už 62 rokov a Rakúsko-Uhorská monarchia, je v stále výraznejších problémoch a nepokojoch. Žalár národov sa hýbe. Kto vlastne nahradí monarchu a aký bude? Po nešťastnej smrti princa Rudolfa, v januári 1889, cisárovho syna a následníka trónu, bol určený ďalší následník, synovec cisára František Ferdinand. Ten je viac naklonený k riešeniu problémov národov v krajine. A tým aj riešeniu slovenskej otázky. Možno bude vytvorená lepšia situácia a priaznivejšie podmienky“ – uvažoval Ambrose.

Milan v komunikácii povedal: „U panovníka jeden nikdy nevie, čo vlastne on a iní mocní pripravujú. Im ide, predovšetkým, o vlastnú pozíciu a moc. Stále sa cítia ako predurčení na vládnutie. V súčasnej dobe, však, keď sa príliš vyhrocuje ostrie nárokov nemeckého cisára Wilhelma II., oslabenie sily a jednoty Rakúsko-Uhorska, ozývanie sa cárskeho Ruska, prejavy Francúzska i Anglicka, snahy o ovládnutie krajín mimo Európy nemôžu viesť k ničomu inému než k vojne. K vojne, v ktorej sa vytvoria nové sily, vplyvy, vzťahy, ale, žiaľ, zahynú aj státisíce vojakov a civilistov. Svet sa možno zmení, zmení sa Európa. Ale Maďari nás, Slovákov, len tak ľahko nepustia. My si musíme slobodu vybojovať. Príde čas, keď vo svetovom virvare bude na našej strane stáť Francúzska republiky. A my ju musíme presvedčiť o našej pravde. S jej pomocou, ale pri našom plnom nasadení a obetovaní sa, dosiahneme plnú národnú slobodu.“

„To všetko je súčasť procesu medzinárodných súvislostí, vzťahov a riešení“ - doplnil Štefan Ambros.

Milan sa počas približne mesačného pobytu na území Spojených štátov amerických zoznamoval s Amerikou. Ako sa nesprávne uvádza krajina s názvom Spojené štáty americké. Spoznáva Chicago, Washington, New York s ich systémom života a vzťahmi. Spoznal a uvedomil si, že základnou vierou a predstaviteľom tamojšej spoločnosti je pán dolár. Jemu sa všetci klaňajú, jeho uctievať a každý sa ho snaží získať v čo najväčšom množstve. Akýmkoľvek spôsobom. Cesta na západ krajiny mu to len potvrdila. Ostával bez prostriedkov, hľadal pomoc a podporu. Tento tlak prestal až na palube parníka Mariposa v San Franciscu. Smer Polynézia. Loď vyplávala 15. apríla roku 1910 a šinula sa smerom na juhozápad. Cestujúci si prezerali okolie, pozerali na vlny oceánu a o týždeň ich už navštívil boh morí – Neptún. V plnej zbroji nastupuje na loď, krstí cestovateľov ktorí prvý raz prekonávajú rovník a po obradoch odchádza. O necelé dva týždne plavby, s rozbreskom prvých lúčov Slnka parník pomaly vkĺzol do zátoky. Víta ich mesto Papete. Centrum Polynézie. Cieľ cesty bol dosiahnutý. Ostrov Tahiti. Ostrov opradený mnohými spevmi a ódami. Tu k životu silu čerpali vzbúrenci na lodi Bounty, inšpiroval sa Gauguine. Krásnym krajom a ešte krajšími Tahit'ankami. Pekne urastenými, s očami ako uhličky, vlasmi dlhými a rozpustenými v odtieni žúzoľa, krásnymi postavami. Radosť je len žiť v tomto prostredí. A ešte väčšia náplň pracovať v prospech verejnosti, v prospech vedy, v prospech poznania. Čakať, kedy príde deň D a veľká vlasatica si po rokoch opäť dáva stretnutie so Zemou. Aby sa pozdravili a znovu sa na dlhé roky odlúčili. Ten deň priblíženia bolo pevne vypočítané. Bude to 18. mája 1910. Bude potrebné pripraviť prístroje, vybudovať základy budúcej hviezdárne a kontaktovať sa s miestnymi činiteľmi. Bol v rajskej prírode, ale nie všetci, okrem domorodcov, boli rajskí. Potrpeli si na zdvorilosť, predstavenie svojich túžob. Ale guvernér Bonhour ho privítal milo a prívetivo. Až po čase, keď Milan otvorene kritizoval mnohé nedostatky pobytu, sa úprimné vzťahy zmenili len na úradné rokovania. Nakoniec všetko skončilo ignoráciou stavby observatória a odvolaním robotníkov zo stavby. Ale aj tak sa všetko podarilo. Postupne Milan nachádzal a rozvíjal priateľský vzťah s domorodcami, získaval si ich dôveru a úctu. Predsa v ňom videli, tí prostí ostrovania veľkého človeka. Človeka, ktorý dokáže počítat hviezdy, si uctievali. Pomáhali mu prekonávať problémy, znášať podnebie. Mal možnosť stretnúť sa s domácimi umelcami, získať niektoré výsledky ich tvorivej umeleckej práce. S priateľom, cestovateľom Jozefom Havlasom, podnikajú poznávacie cesty po ostrove, vymieňajú si skúsenosti, medzi sebou i s domorodcami. S ich pomocou postavil aj tri meteorologické stanice a naučil ich obsluhovať prístroje.

V práci a odpočinku mu na Tahiti plynul čas. Čas letel. Prišiel deň D – 18. máj 1910. veľká udalosť v živote astronóma. Možno len raz za život. Prístroje sú otočené k oblohe a pripravené približovať plnú krásu návštevníčky z hĺbín vesmíru. Ale počasie nechce pochopiť túžby astronómov. Mraky hustnú a zaťahujú celú oblohu. Prerušujú kontakt s priestorom a len pomaly sa pohybujú po oblohe. Keby boli živé, museli by priam precítiť to obrovské sklamanie pozorovateľov. Ale oni necítia a preto tento jav prírody ľahostajne prekrývajú. Sklamanie. Sklamanie. Náročná príprava, dlhá cesta, výrazné výpočty, všetko je zrazu bezcenné, zbytočné, bez úžitku. V okamžiku. Ostáva len vyliat' si svoje pocity, svoje sklamanie, napísať správu a poslať ju svojim blízkym a priateľom. Ako v tomto Vavrovi Šrobárovi :

„V okamihu, keď sa Zem nachádzala v chvoste kométy, nebo sa zatiahlo. Tam boli moje výpočty a polročná práca. Je to ohromná škoda, lebo som bol jediný astronóm, ktorý mal možnosť skutočne študovať tento ojedinelý jav. Pravda, nehľadiac na tento meteorologický kapric, mám celú haldu výskumov a budem ich mať, dúfam, ešte viac. Zdravie sa lepší, nebo je tu nevidanej krásy, mám dobré prístroje. Čože mi chýba? Ale chýba mi, chýba mi moje Slovensko a vy, drahí priatelia. Myslím na vás, myslím menovite Teba, Vavro. Povedal bych' - Boh vás žehnaj, ale v ústach mojich by to bola púha fráza. No verím vo vývoj vedy a preto vo vývoj všetkého. Všetkého,

čo je šľachetné a človečenstvu prospešné. Chcem prispieť aj ja. V úsilí tom vid' moju oddanosť, lásku k môjmu rodu a k bytostiam, ktoré sú a budú mi večne milé.“

Na svete sú ľudia rôzni. Tu, ďaleko od domova, v šíravách oceánu, sníva jeden z nich o vlasti a ďalší vo vlasti za vzdialenými krajinami. Je to prejav večnej nespokojnosti ľudí a túžby poznávať. Každý na svojom mieste. Keď sa jeden zamyslí a zahľadí len kúsok od seba, poznáva nové a poznanie posúva ľudstvo vpred. Z tejto večnej nespokojnosti a neskrotnosti ľudí vznikajú a realizujú sa pohyby vo svete, menia sa dejiny, vládcovia prichádzajú i odchádzajú, len ľudia ostávajú. Ostávajú v kontinuite. Jedni odchádzajú a druhí, s prvým plačom vítajú sa so svetom, do ktorého práve prišli. Sprevádza ich radosť tých najbližších, sprevádza ich, pri prvom nádychu a prvom kriku, radostný úsmev matky. A to je poznanie života. Poznanie príchodu nového človeka, človeka s nejasným osudom a životom. Je to takmer rovnaké vo všetkých kútoch sveta. Povité dieťa má rada každá matka a s ňou dieťa priamo vsáva chuť domoviny. Tej domoviny, ktorá mu bude vždy blízka a drahá. A na ňu bude myslieť hocikedy, v ľubovoľnom postavení v spoločnosti, v pracovnom živote, alebo celkom v inom kúte planéty. V túžbe za domovom v človeku rastie sila dokázať ešte viac. Aby svojim rodným ukázať a povedať mohol – to som ja dokázala, dokázal, s mysl'ou pri vás všetkých.

Podobne aj Milan Rastislav. Nemohol nečinne postávať a čakať. Ak nestál pri ďalekohľade, či inom prístroji zameranom do hĺbín vesmíru, ak nesledoval zmeny v atmosfére, tak poznával. Zbieral výsledky práce tunajších ľudí, poznával prírodu a ľudí s plným dychom. Začal sa tu cítiť ako doma. Preto aj snád' chcel, uvažoval o tom, sem našich ľudí priviesť. Aby tu, v exotickom raji, žili a pracovali. Pobyt sa mu predlžoval, lebo bol naplnený pravidelnými meteorologickými i astronomickými pozorovaniami. Svet a život všade plynul.

Mínul sa rok 1910 a nadišiel rok 1911. Milan žil plným vedeckým životom a energiou obra. Zemské i vesmírne pohyby ho hnali vpred. Opäť bude zatmenie Slnka. Najlepšie bude tento jav pozorovateľný z neďalekého Nového Zélandu. A tak odchádza. Je začiatok apríla a opúšťa panenskú papeetskú zátoku s vierou a presvedčením, že sa sem vráti. Medzi krásnych ľudí, v krásnom kuse Zeme. Lod' plávala smerom k Novému Zélandu a potom ďalej, k súostroviu Tonga, na ostrov Vavau. Pozorovať bude prekrytie Slnka Mesiacom – 22. apríla roka 1911. Úspešné pozorovanie. Potom spektrálna analýza, zápisy, poznámky, nové štúdie. A prišiel čas vrátiť sa. K svojim.

S prestávkami sa pomaly blížil k domovu. Vlastne k druhému domovu. K Parížu. Spoznáva ďalšie zaujímavé miesta zemegule. Exotické a krásne ostrovy Fidži, zaujímavú Austráliu a Cejlón. Ostrov, ležiaci na juh od veľkej Indie. Indie maharadžov i veľkých bedárov. Lesk a bieda tohto sveta. A ďalej na západ. Leto bolo v plnom rozkvetu a 20. júla 1911 bol opäť v Paríži. Po viac ako jednom roku odlúčenia a pobytu v ďalekých krajinách. Má nové poznatky, skúsenosti i zážitky a plným priedhstím ich odovzdáva na mnohých stretnutiach s ľuďmi rozličného spoločenského postavenia a významu. Nemôžu uveriť, že tento útlý muž toľko prešiel a spoznal. A on rozprával a jeho slová zneli ako cinkot perál poznania. Mali ho za to radi a vážili si ho. Tu sa stretol s tým, tam zasa s oným človekom. Získaval ich priazeň, známosti, vizitky. Raz sa zídu a budú vhodným prostriedkom pre dobrú vec.

A čas tak nemilosrdne letí. Práca, spoločnosť, zábava a zasa práca. Postupne preniká aj do politických kruhov. Jeho poznatky sú vzácne. Vo svete to vrije. Je dáky nepokojný. A Milan stále pracuje. Nielen veda, ale už aj politika. Zatmenie Slnka pozoruje v Paríži a za ďalším cestuje na americký kontinent, na juh. Tentokrát je miesto pozorovania Pasa Quatro v Brazílii. Ale smola. 10. októbra 1912 mraky opäť viseli nad krajinou. A šošovky ďalekohľadov a spektrografy zachytávali len šedú farbu ich pohybu. Zasa domov. Práca, písanie. Za získané výsledky sa stáva členom viacerých astronomických spoločností, zúčastňuje sa konferencií. Je uznávaný. Nielen vedecky, ale aj občiansky. Jeho žiadosť získala kladné naplnenie. Dňa 27. júla 1912 sa stáva občanom Francúzskej republiky. Hovoril si, v duchu:

„Oh, ako som rád, že už nebudú ma len za cudzinca pokladať. Som francúzsky občan. Ale srdcom a láskou tam, na mojom Slovensku. Ale túto francúzsku krajinu mám takisto veľmi rád. Budem usilovne pracovať, aby som dokázal svoju úctu k Francúzsku a lásku k Slovensku. Ale láska a vzťah sa ťažko rozdeľujú medzi dve vzácne skutočnosti. Francúzsko ma pritúlilo na svoju láskavú hrud' v dobe hľadania. A Slovensko mi ošetruje moje rany a bolesti v behu života schytané. Vďaka vám všetkým. Veľká vďaka.“

Bol občan Francúzskej republiky. Ako 32 ročný vedec. S právami i povinnosťami. A tie ho hnali dopredu. Nasledovala cesta do Ekvádoru. V službách a s poslaním novej vlasti. Ale predtým ešte cesta domov. Smutná cesta s povinnosťou vyprevadiť, na poslednej ceste, toho muža, ktorý mu pomáhal prebýjať sa životom. V apríli roku 1913 oči svoje navždy zatvoril jeho otec Pavel Štefánik. Uložili ho do hrobu vedľa detí, ktoré svet opustili v detskom veku. Potešil ešte matku, súrodencov, porozprával sa so susedmi s vedomím, že tak skoro už domov nepríde.

Predpovedal vojnu. A čas ukázal, že mal pravdu. Vlastnou nohou už na rodnú zem nevstúpil. Stáva sa súčasťou všetkým pohybov vo svete. Cesta do Ekvádoru bola dlhá a únavná. Aj pracovná činnosť v tamojších podmienkach. Organizuje telegrafnú sieť, projektuje meteorologické pozorovania, rádiové spojenie, astronomický výskum. Prešiel aj Spojené štáty americké, opäť uvidel Tahiti. Všetko na základe poverenia krajiny, jej vlády, ktorá mu bola druhou vlasťou – Francúzskej republiky. Úlohy plní dôsledne, ale opäť sa ozýva chorľavé telo, no on ide dopredu. Splniac úlohy poverenia sa vracia do Paríža a pripravuje sa na ďalšiu cestu. Cieľom bolo súostrovie Tuamotu, získava prostriedky, zabezpečuje cestu, ktorá sa nerealizovala. Organizmus nevydržal a do akcie sa zasa dostal chirurgický skalpel. Pretrhol niť bolesti a prišli nové prípravy. Na cestu do Maroka. Nemal sa kedy ani poriadne zastaviť, zregenerovať. Aj ho vyznamenali. Stal sa Rytierom Čestnej légie. Nová vlasť ho odmenila za všetku námahu a úsilie. Ale predovšetkým za výsledky. Hrdý bol a vďačný. A ešte viac odhodlaný urobiť pre novú vlasť a Slovensko čo najviac. Len keby nemusel navštevovať tie nemocnice a lekárov. Tam často musel a žiadať o pomoc. Bol rok 1914.

Veľká vojna a Štefánik na správnom mieste

V dobe, keď svet začínal vstupovať do veľkej kataklizmy sa diali veľké udalosti. Najskôr osudné výstrely v Sarajeve z pištole Gavrila Principa uvoľnili spúšť napätia. Následník rakúsko-uhorského trónu František Ferdinand d'Este s manželkou opúšťajú tento svet. Záblesky zo sarajevskej pištole boli prvé iskry z ktorých vzbĺkol strašný oheň. Strašný oheň strašnej vojny. Milanovi ešte v ušiach doznievajú slávnostné slová – „Za vynikajúce zásluhy o rozvoj astronomickej vedy a záujmov Francúzskej republiky udeľuje prezident Francúzskej republiky doktorovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi vyznamenania Rytiera Čestnej légie“ – a už sa musel rozhodovať. Už zaznievali salvy. Nie slávnostné, ale smrtonosné. Zápas a súboj veľmocí sa rozbiehal. Na začiatku smrť následníka trónu a za ňou smrť a útrapy miliónov. Na fronte i v zázemí. Vojna je strašná v každej dobe i súvislostiach. A tam, ďaleko, v jeho krajine, v rodnej krajine, už keď bol občan Francúzska visia už, rozširujú sa a znejú hrôzostrašné vyhlášky – „Mým národom ...“ Ľudia k nim pristupujú, či ich znenie počúvajú s chvejúcimi sa srdcami a spotenými rukami. Aj nohy samotné sa chvejú. Do očí sa tlačia slzy. Všetkým. Len tí hurá vlastenci, ktorí už vedeli, že do frontovej línie nepôjdu, agitujú. Oni budú hrdinami v zázemí. A morálku i bojového ducha armády budú povzbudzovať tam doma, za pecou. Hrdinovia. Lenže ostatní smútiť. Prechádza nimi strach a studený dych bolesti i smrti. Vojna je strašná vždy a všade. Prináša útrapy ľudí, škody na majetku, rozdelenie rodín a smrť. V nej človek prežíva skutočnú potrebu blízkosti toho druhého. V rozlúčení i boji. Za čiesi záujmy idú do boja mladíci i staršie ročníky. Útočia na tých, ktorých v živote nevideli, nepoznali. Ryk a dych vojny rozdeľuje. Odtrháva kruto a neľútostne. Odtrháva syna od matky, manžela od manželky, otca od detí, brata od sestry, mládenca od devy mu blízkej. Vo chvíli, keď je ich vzájomná blízkosť najkrajšia a najvýraznejšia. Znejú slová úprimnej lásky a vzťahu, ruky sa s mäkkým dotykom držia a spájajú. Mladí cítia jeden druhého. Oči sú krásne zasnené a žiarivé. Mladosť prekypuje plnou silou. A práve títo mladí musia ísť. Túto krásnu harmóniu pretína moloch vojny. Do boja za cudzie a im neznáme záujmy. Krutosť nemajúca hraníc. Krutosť, ktorú vyčítavo zachytáva pero básnika „... a národ oboril sa na národ ...“ Prečou nadutosť tých bohatých a mocichtivých. Lebo chcú byť ešte bohatší a vplyvnejší. Ich táto vyhláška nevystrašila. Ale všetkých bežných ľudí áno. Vedia si predstaviť, čo ich čaká. Preto tie chvejúce sa srdcia, podlamujúce sa nohy, spotené ruky i zahmlené oči. Aj padajúce slzy. A ca, milého. Možno naposledy sú v objatí, možno naposledy sú ... spolu. Zbohom, moji rodni a drahí, stávame sa potravou pre delá. Náplňou strašných dní v nepohode a trápení. Pri čakaní na koniec. Na smrť, ktorá je často . veľká vojna. Tak ju neskôr označí história. Ale je tu len začiatok. A po ňom veľa, veľa dejov, bojov, osudov – známych i neznámych. Všetci z nich sú hrdinovia – oni všetci, ktorí sú na bojovom poli.

Otvárajú sa ale aj nádeje. Nádeje, kľúčiace pridelením k eskadre MF 54. Ponad nepriateľské línie realizuje odvážne prieskumné lety, hlási výsledky a riskuje ďalej. Až do leta roku 1915, kedy pri slávnostnom nástupe eskadry veliteľ vyslovuje rozkaz:

„Za odvážne plnenie bojových úloh a kvalitné výsledky v leteckej prieskumnej činnosti je desiatnik Milan Rastislav Štefánik povýšený do hodnosti podporučíka letectva Francúzskej armády. Ďalšie bojové úlohy bude plniť na frontovej línii v priestore Arrasu.“

Tam, pri Arrase, na severozápade Francúzska, stáli proti sebe nepriateľské vojenské útvary Francúzska a Nemecka. Pozičný boj. Zákopy, drôty, blato. Ľudia, vojaci, sú v zemi zahrabaní ako krti a spojení stovkami metrov zákopov. Tu žijú a zomierajú ľudia. Vojaci. V páľave, v daždi, v chlade i v zúfalstve. V stálom nebezpečí ostreľovania nepriateľom. V nebezpečnosti smrti. Vraj hrdinskej smrti. Ale ich nekosí len nepriateľská zbraň, ale aj choroby, strach a beznádej. A čakanie konca. Šťastia či nešťastia v tomto položení. Nájde ma nepriateľská guľka, ktorá prinesie vykúpenie z tohto zúfalstva a biedy ? Ťažkého položení. Alebo pretne niť systému a ja budem inde a nestanem sa jedincom, ktorý skončí v tomto bezútešnom prostredí. Alebo ma raní a príde aspoň dočasná nádej a pokoj v zázemí. Aj to sú úvahy vojakov na fronte. Aj nádeje. Napriek skutočnosti, že statní chlapi sú tu ako stroje. Roboti. Vojaci. Možno po dlhom čase obáv a strachu sa ne jeden vráti tam, kam životne patrí. Do bezpečia ... a vľúdnej, nádhernej, milej náruče svojich najbližších. Manželky, deti, otca, matky, sestry či milovanej dievčiny. Ostať aspoň chvíľu stáť v meravom a radostnom vzrušení a myslí – „vďaka Ti Bože, mám to za sebou, kiež by nikdy viac.“ Padajú slzy radosti, za ktoré sa ani statný chlap nehanbí. Zároveň každý zbiera aj kúsky nádeje, utiera im slzy radosti. Rozličné sú ale osudy. Radostné, povzbudzujúce i kruto mučivé. Ale nádej existuje aj v bezútešných zákopoch. Podľa sily a viery v osud. To je vojna. Nevyberá si. Treba ísť, žiť, či padať.

„Tak, teda, Bourdon, ideme. Do nových podmienok. Do nových bojov“ - často Milan hovoril mechanikovi.

A mechanik verne nasleduje svojho pilota. Vie, že bez jeho práce, starostlivosti o lietadlo a výraznej zodpovednosti je pilot viac zraniteľný. Znovu boje, lety, výbuchy pod krídlami, nenaplnené štarty a tragické pristátia. Čo v tom môže byť? Rozkazy a plány najvyšších veliteľov v letectve ruší veliteľ ešte výraznejší a silnejší. Počasie. Je naplánovaný prieskumný let, ale je hmľa, prší, fúka silný vietor. Stroje musia ostať stáť na ploche letísk. Stanovenú úlohu neplnia. Zamýšľa sa niekto nad týmto problémom? Áno, zamýšľa. Podporučík Milan Rastislav Štefánik.

„Bojové akcie sú neisté, lebo ich často a nečakane prerušujú vrtochy počasia. A akcie pechoty nie je možné zo vzduchu účinne podporiť. Takýmto spôsobom mnohé materiálne prostriedky, a predovšetkým ľudské životy, vychádzajú navivoč. Vystupuje tu potreba a nevyhnutnosť predpovedania počasia. A počasie je potrebné vedieť čítať a analyzovať. Prichádza úloha systematického meteorologického pozorovania. Milan Rastislav Štefánik spracováva a predkladá návrh na meteorologickú službu v armáde. Služobným postupom sa dostane do rúk vrchného veliteľ Francúzskej armády maršala Ferdinanda Focha. Ten po preštudovaní návrhu konštatoval:

„Vynikajúci nápad a seriózne rozpracovaný postup prípravy poznávania počasia. Pobočník, zariadte, aby sa úlohy meteorologickej služby začali realizovať. A zároveň vyjadrite moje uznanie podporučíkovi Štefánikovi. Neskôr ma informujte, bližšie o tomto vojakovi. Ten musí byť hlbavý a rozmýšľajúci človek. S darom dôsledného spojenia vedomostí a praktickej reality. Takých si musíme zvlášť všímať a poskytovať im príležitosti. To sú tí praví vojaci. V boji nielen telom, ale aj hlavou a srdcom.“

„Rozkaz, pán maršal. Dovoľte, aby som Vás ihneď informoval o autorovi tohto návrhu na stálu meteorologickú službu v našej armáde. Podporučík Milan Rastislav Štefánik je letec, civilným povoláním astronóm, ktorý realizoval viaceré astronomické pozorovania v rozličných častiach sveta. A prispel aj k realizácii zabezpečenia francúzskych potrieb, konkrétnymi výsledkami, v Ekvádore i v Maroku. Je nositeľ vyznamenania rytier čestnej légie. Pochádza zo Slovenska, v súčasnosti súčasťou Rakúsko-Uhorska. Nášho nepriateľského štátu. Syn evanjelického farára.“

„Ďakujem! To stačí. Ani vo vojne neodložil svoju profesionalitu. To sú tí, na ktorých sa možno plne spoľahnúť. Žiadni hurá bojovníci, vlastenci, ale skutoční vojaci plne oddaní svojim úlohám a stanoveným cieľom. Pokiaľ si

spomínam, bol to on, čo pred časom chcel založiť akúsi Československú leteckú eskadru a veliť jej. Vedť taký štát, ako je Československo, ani neexistuje. Zvláštni sú títo ľudia. Ale dosiahnu svoj cieľ. Je v nich nepokoj, hlodajúci zápal, páliaci oheň stáleho hľadania a rázneho postupu za svojou hviezdou.“

Vojnový požiar sa ďalej rozhorieval. Zachytával viac a viac štátov i národov. Už nie sú len frontové línie, ale vojna zachytáva aj zázemie. Podobným vplyvom ako zákopy. Len tu životy nekosí štekot guľometov, svišťanie vystrelených guľiek z pušiek, ale hlad, bieda a zúfalstvo. Ale tiež, ako pre koho. Vojna sa stala globálnou, skutočnou svetovou. Preč sú tie časy, keď na jednom poli viedli rytieri boje a na druhom sedliak pole oral. Život a smrť sa prevažovali. Ale vo vojne sa váha prechýľuje na jeden smer. Na smer smrti. Dokedy? Dovtedy, kým osudy jednotlivcov budú usmerňovať ľudia odtrhnutí od života občanov, od ich starostí i radostí, ale v zmysle vlastných koristníckych záujmov.

Podporučík Milan Rastislav Štefánik bol postupne známy ako propagátor a presadzovateľ slobody slovenského národa. Odhodlaný urobiť pre tento cieľ a úlohu čokoľvek. Aj preto sa necháva v roku 1915 preveliť do Srbska. Odišiel tam koncom októbra 1915.

Odišiel tam, kde sa všetko vlastne začalo. Na územie slovanskej zeme, slovanskej krajiny s vopred známym poslaním. Ale s otázkou a uvažovaním. Vedť tam bude v pozícii vojaka bojujúceho proti svojim. Proti svojim, ľuďom, vojakom aj zo Slovenska násilne oblečeným do uniforiem rakúsko-uhorského vojska. Oni- takisto nenávidia celé zriadenie cisára pána, ale sú bezmocní. Musia sa podrobiť zákonu, rozkazu a dúfať, že ich smrtiaca guľka minie. Tá guľka, za neposlušnosť rozkazu, či tá od strany protivníka. Preto idú a poslúchajú. Plnia rozkazy. Nechávajú sa pošliapávať a znižovať svoju ľudskú dôstojnosť s vierou v jedno, že raz sa vrátia k svojim najdrahším. A v pokojných časoch, v plynutí doby, zabudnú na hory utrpenia a ponižovania. Znovu nájdu ľudské šťastie. Také jednoduché, a predsa krásne a nádejné. Blízkosť svojich, bežný, každodenný zápas o chlieb, radosti a naplnenie viery v budúcnosť medzi ľuďmi. Ale aj naplnenie kresťanského prikázania – nezabiješ. V slobodnej krajine, v prostredí slobodného národa. Bežný človek nepotrebuje vojnu, rozpory politiku ctižiadostivosti a chamtivosti, cudzie záujmy. On potrebuje istotu života. Istotu života a istú skyvu chleba za stotočne vykonanú prácu. Pokojné rána a tiché večery. Pokoj v oddychu a nádejach do nového dňa. Ale v tejto vojnovej situácii a strádaniach sa musia všetci rozhodnúť. Ísť jednou, či druhou cestou. Strednej cesty niet. K rozhodnutiu je potrebné povzbudiť a zorientovať. Každým dostupným prostriedkom.

Tým prostriedkom je aj lietadlo Maurice Farman, pilotované podporučikom Milanom Rastislavom Štefánikom, ktorý vytrvalo a s odvahou pilota krúži nad nepriateľskými pozíciami. Milan Rastislav plní aj iné poslanie, než je úloha bojového pilota. Bolo predsa potrebné rozlišovať vojaka a vojaka. Vojaka, ktorým bol Slovak alebo Čech, Poliak, Rus, prosto Slovan a vojaka Maďara či Nemca. Aj keď oni boli tiež vytrhnutí z prostredia rodín a musia plniť úlohy svojich mocipánov. S túžbou po konci tohto trápenia as túžbou po mieri. Treba sa k nim rozdielne správať.

Ale Srbi nechcú realizovať rozdiely. Všetko zlo, vyčíňanie nepriateľa na ich území uskutočňujú vojaci v rovnakých, rakúsko-uhorských uniformách. A trpiaceho človeka je ťažké presvedčiť, že jeho bolesti a ťažkosti menej spôsobuje ten druhý. To je vojna. Rakúsko-uhorské vojská stále útočia a Srbi, spolu so spojencami, ustupujú. Nepriateľovi pomáha snáď aj to počasie. Koľko nebezpečných letov, koľko nebezpečných situácií a koľko náročných pristátí. Nakoniec aj podporučík Štefánik sa osudu nevyhol. Po zásahu musel núdzovo pristáť. S poškodeným lietadlom, ktoré bolo potrebné zničiť a ustupovať po zemi. Ustupovať – aké strašné položenie a situácia. Nepomáha ani podpora miestnych obyvateľov, nepriateľ je silnejší. Len ústup. A znášať chlad, dážď, nepohodu, útrapy. Nie je kedy ani jesť, ba ani čo. A to ťažko znáša aj zdravý organizmus a oveľa ťažšie chorľavý. Pre chorý je to ťažká rana. Milanove bolesti sú silnejšie a silnejšie. Žalúdok krváca. Kde je nádej? V živote či konci? Ale život sa hlási svojou silou. Lekári chcú okamžitú operáciu, ale podarí sa v prostredí útočiaceho nepriateľa? Výrazný zásah je potrebné realizovať len v zázemí. Pešo, po súši to nejde. A lietadla niet. Len jedno je schopné, ako tak, letu. Kto sa odváži na riskantný podnik a zachráni priateľa?

Našiel sa. Dňa 22. novembra roku 1915 kapitán Louis Paulhan štartuje z Prizrenu. Hmlisté počasie. Smer Valona v Taliansku. Pred nimi bol dlhý let cez albánske hory, vzdušné víry, cez more. Ťažký, namáhavý

a nebezpečný let. Častokrát veľmi blízko skál. Stúpanie a klesanie. Objavujú sa svahy hôr a potom more. Adriatické more. Majú takmer vyhrané. Ale čo to. Po lietadle strieľajú. Omyl. Je posledný?

Milan všetky situácie prežíva v mrákotách. Aj ďalšiu plavbu člnom do Brindisi a cestu vlakom. Prichádza do Nemocnice Svätej Anny v Ríme, kde sa ho ujali blahodarné ruky a um lekárov. Návrat do života. Ale boj ešte nie je dokonaný. Pokračuje. A už počas liečby opäť pracuje. Zoznamuje sa s ministrom zahraničných vecí Sidney Sonninom a francúzskym veľvyslancom v Ríme Camillom Barrierom. Ďalšie ohnivé reťaze na ceste k slobode slovenského národa a k novej republike. Milana čaká ešte veľa povinností. Je predurčený na naplnenie mnohých cieľov. A starostlivosť o neho je kvalitná.

Po príchode do Paríža, v decembri 1915, ďakuje všetkým, ktorí mu pomohli. Zvlášť pani Claire de Jouvenel. To ona využila svojich priateľov a známych v Ríme. V záujme Milanovho zdravia.

Ô Milá pani Claire! Ďakujem Vám za všetko, čo ste pre mňa urobili. Niet vari spôsob ako Vám vyjadriť moju vďaku. Veľmi, veľmi, veľmi Vám opäť ďakujem.“

„Ale, ale, milý poručík, veď to bolo potrebné urobiť vo Vašom záujme a hlavne v záujme Vášho zdravia a života. A nebola to úloha až taká namáhavá. Ľudia by si mali pomáhať. A ľudí, osobnosti, Vášho formátu je potrebné zvlášť chrániť. Už to nechajme. A v čom Vám môžem ešte pomôcť?“

„Pomôžte mi oslobodiť moju vlasť. Spolieham sa na Vás a vopred ďakujem.“

Táto dobrá žena mu podáva pomocnú ruku pre budúcnosť, ruku pomoci, ruku na povzbudenie. Ona vie, čo Milan chce. Chce slobodu pre malé slovenské územie v strede Európy. Slobodu pre svojich ľudí. A to, takýto zámer, vzbudzuje údiv a úctu.

Pomôcť oslobodiť vlasť však môže vojvodca na čele vojska, diplomat pri rozhodujúcich rokovaniach, politik pri hľadaní možností, ale žena z parížskeho salónu? Môže. Veď je veľa pravdy vo výroku – za všetkým hľadať ženu! Veď práve ona Milanovi pomohla v jeho snažení, na ceste náročnej politickej, diplomatickej i vojenskej činnosti. A poručík Štefánik sa k svojej eskadre už nevráti. Na veľkú ľútosť maršala Focha. Ale boj nekončí. Veď je, v plnení svojich vlastných predsavzatí, výrazne dôsledný. Aj v zmysle už vyrieknutých slov – „konám horlivo svoju povinnosť, aby som urobil česť slovenskému národu a dokázal lásku k Francúzsku“.

Dôslednosť plnenia obsahu týchto slov potvrdilo aj udelenie ďalšieho francúzskeho vyznamenania, ktorým bol Francúzsky vojnový kríž, ešte pred srbskou odyseou v auguste roku 1915. Prevzal ho od svojho veliteľa a pred zrakmi nastúpených spolubojovníkov. Veď v bojoch dokázal tvrdosť a húževnatosť slovenského muža. Muža s jasným cieľom a predsavzatím.

Známy hvezdár, astronóm, zaslúžilý vojak, dôstojník armády Francúzskej republiky, ošľahaný ohňom frontov, pilot, ale prenasledovaný a očierňovaný rakúsko-uhorskými orgánmi, sa vrátil do parížskeho prostredia. Ale nie do príjemného ničnerobenia, ale do prípravy pre nový front. Front politický a diplomatický. Šanca pre jeho slovenský národ nemôže byť premrhaná. Už pri tých všetkých obetiach. Predstavili ho pánovi Julovi Sauerweinovi, redaktorovi denníka „Matin“ a neskôr aj slečne Louise Weissovej zo žurnálu „Radical“. A jej prostredníctvom spoznal senátora Perchota. Vstup do veľkej politiky. U niekoho po dlhom poctivom konaní, u iného hneď. Pre Milana platí to prvé.

„Radical“ i „Matin“ chcú zverejňovať vojnové zážitky Milana Rastislava Štefánika. Poručíka Milana Rastislava Štefánika. Neodmieta, aj keď konštatuje:

„Áno, hovoriť o vojnových zážitkoch, to nie je ako spomínať na ďaleké kraje a informovať o nich. To je návrat do času a miest, kde spoločníčkou každého vojaka je smrť. Tam má život celkom inú cenu. Tieto skúsenosti musia byť výstrahou – Nikdy viac! – a mementom pre budúcnosť. K čomu je to všetko? Veď spomienky na vojnové udalosti nemôžu byť súčasťou senzácie, zaujímavosti. Tie musia byť výkričníkom, výkričníkom do svedomia každého jedinca, či do svedomia celého ľudstva?“ Ale Milan Rastislav neváhal a informoval. Jeho rozprávačský talent znovu upútal ľudí v jeho blízkosti. Uvedomoval si svoju cenu a význam. Počas týchto

aktivít sa časom stretol a zoznámil s Philippom Berthelotom z Ministerstva zahraničných vecí Francúzskej republiky a nakoniec aj s jej ministerským predsedom Aristidom Briandom. Dobré súvislosti a podmienky pre ofenzívu s cieľom oslobodenia slovenského národa. Ostávalo ale ešte jedno. Veď za národ, za slobodnú krajinu, nemôže bojovať len jeden človek. Sám vojak v poli dokáže síce veľa, ale aj veľa stratí. Bez spolubojovníkov nič nestihne. V tomto smere bol pre Milana Rastislava Štefánika významný 13. december roku 1915. V byte svojho priateľa, maliara Strimpla, sa stretol s drobným človekom seriózneho vystupovania a živého snaženia.

„Milan, predstavujem Ti docenta sociológie pražskej univerzity Edvarda Beneša. Hľadal Ťa už dlhší čas, ale bol si na fronte. Emigroval z Prahy a zrejme si budete mať čo povedať.“

„Dobrý deň, pán docent, som Milan Rastislav Štefánik. V súčasnej dobe dôstojník Francúzskej armády. Liečený po zranení. Som rád, že Vás poznávam.“

„Dobrý den! Je mi ctí se s Váma seznámit, pane poručíku. Už dlouho tužím se s Váma setkat a prodiskutovat mnohé otázky, které se týkají našich společných cílů a zaměrů. Můžeme o nich promluvit?“

„Samozrejme.“

„Nynější válka ukazuje na skutečnost, že takové státní útvary jako je Rakousko-Uhersko nemají dlohou budoucnost. Národy se musí chopit iniciativy. Čeští představitelé se konečně chtějí zbavit vídeňské nadvlády, právě tak, jako slovenští uherské. Nebo na Slovensku mají ještě jednoho parazita – vládu a systém vlády z Budapešti. V Praze byl založen domácí odboj, skupina Maffia, pod vedením doktora Karla Kramáře. A jí budeme v zahraničí taky pomáhat aj my. V Londýně pracuje a politicky působí profesor Masaryk, který už jeden krok, pro naši společnou věc, udělal. Byl při podpisu Dohody o spolupatričnosti Čechů a Slováků v americkém Clevelandu. V říjnu tohto roku se České národní sdružení a Sovenská liga dohodli na společném postupu v boji a prosazování myšlenek za národní osvobození. Směřují k vytvoření česko-slovenského státu za rovnoprávního postavení obou národů. To třeba, samozřejmě, výrazně podporit i naší činností zde. Mezi spojenci je nutno, co nejvíc podrobně, představit naši otázku a snahu. Která už není v těchto kruzích až tak neznámá. Profesor Masaryk již skoncipoval vyhlášení Českého komitétu zahraničního, které bylo 14. listopadu 1915 zároveň zveřejněno ve Švýcarsku, ve Francouzsku, v Rusku i ve Spojených státech amerických. Boj Rakousko-Uhersku je vyhlášen. Teď nesmíme zůstat stát. Co Vy na to?“

„Je to dobré, že sa začal priamy zápas za slobodu našich národov. Postupovať ale treba uvážlivo a premyslene. Tak, aby si našu vec najvyšší predstavitelia dohodových mocností všimli a uvedomili si ju ako seriózný politický prístup. Najskôr je potrebné ich pre našu vec získať a rozvinúť činnosti, ktoré ich o serióznosti našich postupov a cieľov plne presvedčia. Je potrebné jasne stanoviť cieľ, ktorý chceme dosiahnuť. Chceme nový štát v čele s cárom, s prezidentom, či sa začleniť do európskych štátov ako jedna z republík? Nikto nám nič nedá, ani nedaruje. Nič. Tak, ako my nemôžeme národom nič dať, lebo národom sa musíme s plným nasadením obetovať. A k tomuto je potrebných veľa viery a síl. Bolo by snád' najlepšie, aby ste za profesorom odcestovali do Londýna. Predstavili mu naše stanoviská a prišli s ním do Francúzska. Dohodnúť sa na spoločnom postupe. Pozrite, ako sa medzinárodná situácia vyvíja. Belgicko je obsadené nemeckými vojskami, Nemci sú už aj na kuse Francúzska, Bulhari útočia proti Srbom, Slovan proti Slovanovi, Taliansko sa príliš neprejavuje, hľadá naplnenie vlastných záujmov. Anglicko sa len rozbieha. Spojené štáty americké zasahujú, viac-menej, diplomaticky. Som presvedčený, že vo vytrvalej činnosti sa podarí rozbiť a pokoriť Rakúsko-Uhorsko. Len publicistická činnosť k tomuto cieľu však nestačí. Boj chce reálne postupy a presvedčivé výsledky. Náš pilier je Francúzska, s ktorým uspejeme.“

Obaja si vymenili vlastné prístupy, pohľady i názory. Dohodli sa na postupoch. Po príchode profesora Masaryka do Paríža sa činnosť aktivizovala. Aktivizovala, rozbehla, ale s akými problémami? Len čo Beneš opustil Paríž, Milan bol zasa pod skalpelom. Žalúdok vypovedal poslušnosť. A oslabil energiu malého muža s veľkým predsavzatím. A on mohol na nemocničnom lôžku veľa premyslieť. Navrhol časopis, ktorý mal informovať o česko-slovenskom snažení. Aj keď vedel, že len publikovanie nestačí. Ale bolo potrebné verejnou informovať a dostal názov – Česko-Slovenská samostatnosť.

Roky sa prelomili a prišiel rok 1916. A veľká vojna zúrila na všetkých frontoch. Vlastne sa zastavila v tisíckach metrov dlhých zákopov, v ktorých chlapi žili, umierali, nádejali sa. Žili ako krysy v zemi. V ťažkostiach. Krutá pozíčná, zákopová vojna. Zdvihneš hlavu a z nepriateľskej strany padne výstrel. A hlava Ti padne. S prevrútaným čelom. To bol pozíčný front. Druhý, diplomaticko-politický bol tichší, ale tiež výrazný. Medzi predstaviteľmi bojujúcich strán, medzi veliteľmi vojsk. Tiež hľadali riešenie. Aj keď v bezpečnejších prostrediach.

Je január 1916 a v Milanovej nemocničnej izbe sa otvárajú dvere. Vstupuje známa postava. Vysoký muž so šedivými vlasmi, briadkou a s okuliarmi. Profesor Tomáš Garrigue Masaryk.

„Dobrý den, Milane. Jak se vede? Je třeba vstávat a do práce, které je mnoho. Ale vyléčte se a pak všechno podrobně proberem.“

„Vitajte, otecko! Ako som rád, že Vás po rokoch opäť vidím. Hneď všetko jasnejšie chápem. Vo Vašej prítomnosti. Ako maják je pre lode na mori istota, tu ste tým majákom Vy.“

Nebolo to len jedno stretnutie, lebo deň čo deň profesor k Milanovi prichádzal. Radili sa, vysvetľovali, kuli stratégie postupov. Zároveň hľadali možnosti prístupu k vplyvným osobnostiam francúzskej politiky. Kontaktovali sa so známymi. Oni pomáhali. A prvý úspech sa, vďaka Milanovým kontaktom, dostavil. Profesora Masaryka prijíma minister zahraničných vecí Francúzskej republiky Aristide Briand a získava informácie o priamych úlohách a cieľoch česko-slovenského odboja – rozbiť Rakúsko-Uhorsko a vytvoriť následnícke samostatné štáty, vrátane Česko - Slovenskej republiky. A tie budú spojencami veľkého Francúzska. Terajšia veľká vojna je proti pangermanizmu a vojnou za európsku demokraciu a slobodu.

Briand bol pozorný a stručne sa vyjadril:

„Uist'ujem Vás, že Francúzsko rešpektuje Vaše aspirácie a urobí všetko v záujme snáh o vytvorenie samostatného česko-slovenského štátu.“

A svet sa začal zoznamovať s novou skutočnosťou. Prostredníctvom oficiálnej správy, zo spoločného rokovania Brianda a Masaryka, uverejnenej v časopise *Matin* a aj cez interview profesora Masaryka v tom istom časopise. Prišiel čas na vytvorenie, založenie, oficiálneho orgánu, ktorý mal v zahraničí reprezentovať záujmy a potreby Čechov a Slovákov. Stále žijúcich v žalári národov – v Rakúsko-Uhorsku.

Česko-Slovenská národná rada v činnosti

Bol február roku 1916. Aj napriek váhaniu profesora Masaryka konečne vzniká orgán, ktorý reprezentuje česko-slovenské zahraničné odbojové hnutie – Národná rada krajín českých, neskôr oprávnená a v súlade s realitou premenovaná na Národnú radu česko-slovenskú a následne na Česko-Slovenskú národnú radu. Na čele s profesorom T. G. Masarykom ako predsedom. M. R. Štefánik a J. Dürich boli podpredsedovia a E. Beneš generálny tajomník. Postupne vstupovali do rokovaní s politickými predstaviteľmi spojeneckých štátov Dohody. Podstatná úloha Česko-Slovenskej národnej rady bola:

„Riadiť všetku propagandu a politickú, vojenskú i diplomatickú činnosť, týkajúcu sa otázky česko-slovenskej. Zoznamovať s túžbami česko-slovenského národa, usmerňovať všetko úsilie a pripravovať doklady, dokazujúce oprávnenosť jeho požiadaviek. Národná rada krajín česko-slovenských je jedine kompetentná a zodpovedná, bude konať v plnej dohode s oprávnenými predstaviteľmi spojeneckých mocností.“

Nasledovali porady, stretnutia, prichádzali informácie a iné správy sa striedali jedna s druhou. Prichádzali i odchádzali noví a noví spolupracovníci. Štefan Osuský - budúci diplomat zo Spojených štátov amerických, Lev Sychrava zo Švajčiarska, Bohdan Pavlů z Petrohradu v Rusku a mnohí ďalší. Česi a Slováci sa aktivizovali, lebo ich združovala Česko-Slovenská národná rada. S jasným cieľom, ktorým bola úloha – bojovať v zahraničí a národnú samostatnosť. Ale bez jasných a konkrétnych postupov to nemohlo fungovať. Úlohy bolo potrebné plniť na mnohých úsekoch činnosti. Diplomacikom, politickom i vojenskom. Vojak – poručík Milan Rastislav

Štefánik prijal úlohu organizovať československé vojenské jednotky ako údernú silu na frontoch vojny. V záujme budúcej Česko-Slovenskej republiky. A to chcelo vytrvalú i veci oddanú aktivitu.

V súlade s úlohami svojho poslania, v apríli roku 1916, Milan Rastislav Štefánik odchádza do Talianska. Do krajiny, v ktorej bolo veľa vojakov slovenskej a českej národnosti v zajatí spojencov. Ale ktorá aj v tomto všetkom boji taktizovala. V záujme úspešného postupu spojencov bolo potrebné urovnať naštrbené srbsko-talianske vzťahy. Milan zisťoval možnosti, rokoval, navrhoval. Postupne ho prijímali mnohí predstavitelia talianskeho vojenského i spoločenského života. Generál Giuseppe Garibaldi, básnik a politik Gabriel d'Annunzio, generál Parro, generál Vanzo, generál Gondrecourt. Milan pôsobil na nich veľkým a výrazným dojmom a odvahou, vžitím sa do svojho poslania, verný a oddaný svojej úlohe. Nerokoval len v zázemí, ale prichádzal aj na štáby v bojových líniiach, zúčastňoval sa vojenských akcií. V zákopoch zároveň vyzýval českých a slovenských vojakov do zápasu z novú republiku. Využíval pritom najprístupnejšie prostriedky. Bol letec a to aj v praxi uplatnil. Krúžil nad nepriateľskými pozíciami a z jeho lietadla sa na hlavy vojakov sypali letáky s týmto textom:

„Slovania! Česi! Slováci!

Nemci, Rakúšania a Maďari vypovedali vojnu celému svetu, lebo chcú panovať nad všetkými národmi a najmä z nás, Slovanov, vytvoriť otrokov, aby mal kto na nich a pre nich pracovať. Túto pýchu a nadutosť chce zlomiť náš brat Rus a naši priatelia Francúzsko a Anglicko, ku ktorým sa pripojilo Taliansko. Záblesky ich víťazstva sa ukazujú na obzore. Na východe naši bratia Rusi zastavili Nemcov a pobili Turkov, na juhu Srbská armáda, za pomoci Francúzska a Talianska opäť nastupuje do boja a Bulhari sa v strachu trasú pred skorou odplatou. Na západe, pri Verdune, zasadili Francúzi Nemcom smrteľnú ranu. Dni nepriateľov Slovanov sú zrútané. Víťazstvo Rusov, Anglicka, Francúzska, Talianska, Srbska, Belgicka a Portugalska, ktorí sa pridali a spojili v boji proti Nemcom, Rakúšanom a Maďarom znamená oslobodenie ujarmených národov, najmä utvorenie samostatného česko-slovenského štátu a spojenie Juhoslovanov

Kto máš česť v duši a slovanskú krv v žilách, pamätaj teda, že je Tvojou svätou povinnosťou využiť každú okolnosť na oslabenie tých, ktorým dnes slúžiš ...

Vodcovia národa česko-slovenského, predovšetkým profesor Masaryk a Dürich posielajú Vám tento odkaz. A nadporučík Milan Rastislav Štefánik sám prichádza z Francúzska do Talianska nad vaše zákopy, aby vám ho z svojho lietadla doručil.

Pamätajte, bratia, v týchto veľkých historických chvíľach, na svoju národnú povinnosť, na česko-slovenskú vlasť, na náš drahý národ.

Česko-Slovenský zahraničný komitét.“

Lenže v tomto boji bolo potrebné urobiť ešte jedno. Získať osobnosti svetového politického života. Nedalo sa čakať. Bolo potrebné rokovať a konať. Milana Rastislava znovu prijíma minister zahraničných vecí Talianska barón Sidney Sonnino. Predpísané diplomatické zdvorilosti a potom k jadrú problému:

„Vaša Excelencia, vážený pán minister“ – začal Milan – „v tejto vojne sa rozhoduje o mnohom. Aj o tom, či doteraz utláčané národy, a porobené inými národmi, zdvihnú hlavy a vstúpia do nového rána so štítom zabezpečenej slobody. Aby tieto národy mohli získať slobodu je nutné, aby ich utláčatelia stratili kruté nástroje vykorisťovania a sužovania iných. Znamená to teda zbaviť ich silnej štátnej moci, možnosti represívnych opatrení proti iným národom. V nám nepriateľskom štáte - Rakúsko-Uhorsku – existuje veľa národov, ktoré chcú konečne, po stáročiach, užívať vlastnú slobodu. Slováci, ktorí pod jarmom uhorským žijú už tisícročie, Česi, ktorých habsburská čižma gniavi od nešťastného roku 1620, kedy Biela hora znamenala ich čierny deň. Ďalej sú tu Srbi, Chorváti, Slovinci a ďalšie národy, ktoré chcú bez obáv žiť na vlastnom historickom území. V strednej Európe to vrie, je tu národný pohyb výrazne brzdený veľkým kolosom na hlinených nohách, ktorý sa musí, v dôsledku tejto vojny, rozpadnúť. Jedine rozpad Rakúsko-Uhorskej monarchie umožní mnohým národom slobodne vydýchnuť a nadýchnuť sa, ale aj nabráť čerstvý dúšok vzduchu pre nový život. Česko-Slovenská národná rada, ako zahraničný orgán Čechov a Slovákov, bojuje za tento cieľ s úsilím vytvorenia nových štátnych

útvarov. Vznikne Česko-Slovenská republika a oslabí sa Rakúsko i Maďarsko. Srbi, Chorváti a Slovinci si vytvoria vlastný spoločný štát. Taliansku znovu pripadnú jeho právom nadobudnuté historické krajiny. Pre pokoj a mier v Európe je nutný aj takýto prístup. Tak snád' je potrebné novú Európu, Európu budúcnosti. Štát, ktorý nectí slobodu iných národov si nezaslúži byť štátom.“

Otvorený a sugestívny príhovor mladého vojaka ministra zaujal, ale hneď sa s názormi Štefánika nestotožnil. Taliansko v prvom rade sledovalo vlastné záujmy a tie v rokovaní so spojencami aj presadzovalo. Aj preto minister odpovedal:

„Vážení pán podpredseda“ – začal minister – „plne chápem Vašu angažovanosť vo veci českého a slovenského národa. Ale na problém je potrebné pozerat' aj z iných uhlov pohľadu. Z hľadiska rovnováhy v Európe, ekonomického partnerstva a politického vplyvu. Sily a protisily v súčasnej, takto usporiadanej Európe, vznikali, rástli a celé desaťročia, ba aj storočia sa upevňovali. Problémy boli riešené a výsledky rokovaní boli uplatňované v tej, či onej miere. Jednotlivé štáty prechádzali rozličnými premenami, rozdielnymi štádiami vnútorných i zahraničných vzťahov a pomerov. Predsa však neprišlo k rozpadu existujúcich krajín. Aj samotné Rakúsko-Uhorsko už mnohé desaťročia v strednej Európe znamená výraznú silu a je konkrétna protiváha iných politických a ekonomických síl, ktoré by chceli mať v tejto časti Európy vplyv. Neotriasla ním ani revolúcia v rokoch 1848/1849. Národné vyhrotené rozpory sa nakoniec urovnali rakúsko-uhorským vyrovnaním v roku 1867. Ja si osobne ťažko Európu predstavujem bez tohto štátneho útvaru. A neviem, ako by únia balkánskych štátov vyzerala bez jeho vplyvu. Tieto všetky fakty musia byť predmetom širších rokovaní pri zohľadnení všetkých súvislostí – politických, vojenských, ekonomických a mnohých ďalších. Čo sa týka českého a slovenského národa, viem, že tento problém je predkladaný na rozličných fórach, zaujímajú sa oň aj významné osobnosti súčasného sveta. Ako napr. Björstene Björston, Robert Viliam Seton-Watson (Scotus Viator) a iní. História je orná pôda pre kvalitné plody našich prístupov, riešení a dní. Národné otázky možno budeme riešiť v rámci širších štátnych útvarov. Pri serióznom prístupe je možné počítať aj so zmenou v národnej politike Rakúsko-Uhorskej monarchie. Cisár František Jozef I. je predsa nositeľ a predstaviteľ tradícií toho Rakúska, aké poznáme ešte z obdobia revolúcie 1848. Má svoj vek a končí. V súčasnosti je 16-stý rok dvadsiateho storočia. A verme, že perspektívny cisár Karol po svojom nástupe na trón zmení prístupy k riešeniu národných otázok. Z jeho vyjadrení je možné predpokladať výraznejšiu liberalizáciu národných vzťahov a preto uprednostňujem diplomatické rokovania pred búraním existujúcich skutočností.“

Z dôvodu rozdielnych názorov príliš optimistické závery nevznikli, ale znamenali aspoň začiatok nových kontaktov, ktoré znamenali záujem o vzťah k česko-slovenskému snaženiu. Milan následne znovu rokoval aj s francúzskym veľvyslancom v Ríme Camillom Barrerom a potom aj s ruským veľvyslancom Michailom Nikolajevičom Giersom. Prijatý bol aj talianskym kráľovským párom Aj pred nimi argumentoval vysvetľoval a zdôvodňoval záujem o problém slobody českého a slovenského národa. Spomenul aj možné vytvorenie kráľovstva, čím si, zrejme, kráľovský pár získal. Kráľovná Margaréta svoj záujem potvrdila otázkou – „Kto bude vlastne kandidát na český trón?“

Nuž, tak sa rokovalo. Uvažovalo sa o česko-slovenskej štátnosti a hovorilo o česko-slovenskej otázke. Prečo? Ako záloha do budúcnosti? V priestore a zápale rokovaní sa na detaily nepozeralo. To následne naplnili iní a v inom záujme. Ani Milan Rastislav Štefánik nemal v týchto časoch priestor na detaily. Len čo sa začiatkom júna 1916 vrátil z Talianska, už aj rokoval s francúzskymi predstaviteľmi vedel, že vojsko treba dopĺňať a hľadal nové zdroje. Zistil, že Francúzi by nemali námietky proti účasti českých a slovenských vojakov, zajatcov v Rusku na vojenských akciách spojencov. Ale túto možnosť by musela odsúhlasiť ruská vláda a cár. Diplomatické rokovania a politické úvahy nemožno klásť bokom. Ani vo vojne. Najmä nie vtedy, ak jedna strana nechce pochopiť logiku zaradenia zajatcov, bývalých vojakov rakúsko-uhorskej armády, proti ich vlastnej krajine. V mene neexistujúceho štátneho útvaru. Skutočnosť znamenajúca zneužívanie zajatcov. A čo príslušné konvencie? Historické paralely? V zápase o spravodlivú vec je potrebné využiť všetky možné prostriedky. Veď aj v období Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie cudzinecké prápory bojovali za zvrhnutie panovníckej tyranie v ich krajinách. Inak to ani nešlo. Boj je boj. A v záujme cieľa je potrebné aktívne konať. Milan Rastislav Štefánik a profesor Tomáš Garrigue Masaryk tieto súvislosti vytrvalo prerokovávali, diskutovali a presadzovali.

„Pán profesor, v tejto krajine nedaruje nič nikto nikomu. Každý si hľadá na svoje záujmy a na tých druhých sa nepozerala. Ale len ten prerazí, kto do boja aktívne zasiahne a ukáže, čo vlastne chce. Ani česko-slovenská vec sa výrazne nepresadí, ak na bojiskách nebude cítiť silu vojska. Vojska česko-slovenského. Potrebu, ktorú potvrdili aj vojenské authority. My len musíme, s ruskou vládou, rokovať a získať súhlas Rusov na formovanie vojenských oddielov z našich ľudí a previesť ich na francúzsky front.“

„Máš pravdu, Milane. V zväťri se čekat nedá a toužiť po splnení svého sna. Naší věc neprosadíme při malém počtu lidí. Ale velké množství prosadí mnoho. Věřím, že naši kluci se rozhodnou bojovat za novou republiku. Tvá přítomnost v Rusku výrazně přispěje k jejich rozhodnutí. Dürich je v Rusku a společně s ním mnoho prosadíte. Vždyť je tam aj moc rozličných organizací, které se snaží přispět k dobré snaze našich národů. Nechtějí čekat se založenýma rukama. Vyřešite i osobní rozpory. On chce Slovensko a Čechy připojit k Rusku, my chceme samostatný stát. V zájmu našeho cíle je nutná jednota nás všech. S Jozefem prodiskutujete vše problémy a další postup ukáže, jak postupovat.“

„Dobře, otecko! Ale vo vztahu k Rusku je tu ešte jeden vážny problém. Ruské kruhy majú k Vám odmeraný vztah. Viete prečo. Už v roku 1913 ste v knihe Rusko a Európa výrazne kritizovali samoderžavie a slaviofilstvo. Potom je tu výrazný vplyv Jozefa Düricha prostredníctvom jeho koncepcie, ktorá je príťažlivá pre ruskú vládnucu garnitúru. Nebude to tam ľahké, ale v záujme dobrej veci je potrebné zahryznúť aj do tvrdého kusa. Priamo na tvare miesta sa ukáže, ako sa rozhodnúť. Verím v úspech.“

Odcestoval. Plný nádeje a viery. Proti nemu ruská strana nič nenamietala. Ale jeden problém prišiel. S Dürichom, nechcel sa stretnúť. Ale jeho koncepcia vztahu k Rusku výrazne vyhovovala ruským predstaviteľom. A tým sa aj prijatie v ruskom hlavnom stane odďaľovalo. S touto situáciou sa odďaľoval aj termín stretnutia s generálom Mauriceom Janinom, veliteľom francúzskej vojenskej misie v Rusku. Ten musel napokon zasiahnuť priamo u ruského velenia s vyjadrením:

„Bolo mi hlásené, že sem prišiel zástupca Česko-Slovenskej národnej rady, ale nemá priestor na rokovanie. Urobte opatrenia, aby mohol vyjadriť a predstaviť svoje stanoviská. Jeho cesta a poslanie sú v záujme spojeneckých plánov. Preto nemá zmysel mu robiť prekážky.“

Intervencia generála Janina mala úspech. Cesta do ruského hlavného stanu sa otvorila. Štefánik bol uvedený k náčelníkovi generálneho štábu ruskej armády generálovi Michailovi Vasilievičovi Alexejevovi. Po čas rokovaní sa dohodli na organizovaní vojenskej jednotky zo zajatcov, ktorá mala byť rozdelená a dislokovaná ako východná jednotka a západná jednotka. Potom odišiel do Kyjeva a s predstaviteľmi českých a slovenských spolkov v Rusku sformulovali a podpísali Kyjevský zápis. V texte bolo uvedené, že vojenské i zajatecké záležitosti Rusi vyjmú z kompetencie tunajších českých a slovenských organizácií a tieto otázky budú patriť do výlučnej kompetencie Česko-Slovenskej národnej rady. Veď aj samotný generál Alexejev prejavil úmysel podpory vzniku česko-slovenských jednotiek. O tomto probléme hovoril podpredseda národnej rady Štefánik aj s cárom Mikulášom II. Bolo to 3. septembra roku 1916. Lenže následne začalo taktizovanie, predlžovanie rokovaní a presadzovanie vlastných záujmov. Veď aj v samotnom Rusku to vrelo a pre otázky národných problémov iných národov nebolo priestoru. Ani zájmu.

Preto aj Štefánik Dürichovi necháva priestor za podmienky, že dodrží ustanovenia Kyjevského zápisu. On sám odišiel, spolu s francúzskou vojenskou misiou, do Rumunska, kde pôsobil v záujme českej a slovenskej samostatnosti prostredníctvom vojenských síl. Začiatkom roka 1917 do Ruska priviedol, so súhlasom rumunskej vlády a ruského cára, prvých štyristo dobrovoľníkov. Medzitým sa však v Rusku situácia zamiešala tak, že v jej dôsledku začali Rusi presadzovať tendenciu pripojenie Čechov a Slovákov k Rusku. Aj napriek odporu Česko-Slovenskej národnej rady. Zároveň podporovali aj vznik nového reprezentatívneho orgánu Čechov a Slovákov v Rusku v čele s Jozefom Dürichom. Táto skutočnosť, ktorá priniesla výrazný rozpor medzi Dürichom a Štefánikom.

„Výrazne som Vás upozorňoval, pán podpredseda, že pre nás je dôležitá orientácia Česko-Slovenskej národnej rady ako jedinej predstaviteľky záujmov Čechov a Slovákov v zahraničí. Naším cieľom je vytvorenie samostatnej a demokratickej Česko-Slovenskej republiky. Nakoniec ste to vlastným podpisom odsúhlasili aj

v Kyjevskom zápise. Prečo teda meníte naše ujednania? Veď je to výrazné oslabenie nielen našich postupov a potrieb, ale aj už dosiahnutých výsledkov. Takéto niečo môže urobiť iba človek, ktorý chce škodiť našim národným záujmom. Ako to mám chápať? Vidieť Vás ako ruského špióna? Nie, v tejto situácii nemôžete zastupovať naše záujmy. Podám návrh na Vaše odvolanie.“

A stalo sa. Štefánik všetkým organizáciám Čechov a Slovákov v Rusku oznámil v mene Česko-Slovenskej národnej rady, že Dürich je zbavený funkcie a v tejto situácii nemôže s nimi ani rokovať. Z tohto dôvodu boli sťažené aj rokovania s ruskou vládou.

Ale Milan sa nevzdával. Ani napriek znovu sa prejavujúcim bolestiam. A tak, pri úspechoch, ťažkostiach i ubezpečovaniach generála Alexejeva o možnosti vytvorenia Česko-Slovenskej armády prišlo k výraznej zmene. Celý svet sa dozvedel o februárovej revolúcii v Rusku a o páde cárizmu. Dňa 23. februára 1917 vypukla revolúcia, ktorá cára zmieta z politického života, vlády sa ujal knieža Georgij Lvov a neskôr Alexander Fiodorovič Kerenskij. A nová vláda mala iný prístup k českej a slovenskej otázke na jej území. Minister zahraničných vecí Pavel Miľukov plne podporil ciele a záujmy Česko-Slovenskej národnej rady. V Rusku teda neboli v tomto smere problémy a nádej narastala. Aj faktom, že konflikt mocností, konflikt Dohody a Trojspolku naberal na obrátkach a intenzite.

Tretieho apríla 1917 do vojny vstúpili aj Spojené štáty americké. A karty sa miešajú. Rakúsko-Uhorsko ponúklo dohodovým štátom separátny mier. Mier, ktorý mohol v určitej línii ohroziť aj české a slovenské snaženie. České a slovenské snahy mohli podporiť a zachrániť už len aktívne vojenské jednotky. A Česko – Slovenská národná rada prijala rozhodnutie, že major Milan Rastislav Štefánik odcestuje do Spojených štátov amerických a medzi tamojšími Čechmi a Slovákmí urobí nábor do česko-slovenskej vojenskej jednotky. V júni odcestoval a po príchode získal aj súhlas americkej vlády pre nábor dobrovoľníkov, ktorí nepodliehali americkej brannej povinnosti. A on aktívne rokoval, vystupoval na stretnutiach a agitoval. Všetkým krajanom vydal výzvu s názvom básne a piesne Karola Kuzmányho Kto za pravdu horí. V texte bolo uverejnené:

„Žiadny národ nepožíval doteraz trvalej slobody, ak si ju nevydobyť sám a neposvätil veľkými obeťami na majetku a životoch. Že v plnom vedomí tejto historickej pravdy sa Česi a Slováci domáhajú svojich práv, čo dokazuje martýrium stotisícov našich hrdinov a trvalý, húževnatý a organizovaný boj všetkých vrstiev národa. Tá veľká, už nami prinesená, obeť nebola márna. Ona otriasla svedomím mnohých poctivých ľudí menovite v tábore spojencov a vzbudila úctu i porozumenie pre naše snahy. Dnes aj najskeptickejší pozorovateľ musí byť presvedčený o politickej vyspelosti nášho národa vidiac jeho obetavosť, prísnu disciplinovanosť a menovite aj jednotný ideový postup Čechov a Slovákov doma i za hranicami.

Sám odveký nepriateľ si pozvoľna uvedomuje, nie však bez zloby, rastúce naše úspechy a dúfa zabrániť ich ďalšiemu rozvoju zmenou doterajšej taktiky. Včera nás ešte trýznil, žalároval, vešal, dnes už vábi a dáva sľuby. Včera ešte drzo hovoril o právach germánskeho nadčloveka, dnes by už rád hovoril, so spojencami, o mieri.

Avšak všetci poriadni ľudia a prezieraví štátnici skoro prehliadli, že nejde o nijakú zázračnú zmenu svetového názoru nemecko-maďarských vlád, ale o púhy, rafinovaný politický ťah. Preto, aj napriek panujúcej hrôzovláde hohenzolernovských a habsburských katov, ktorí chceli sa votrieť k nemu so zelenou ratoľou, špatne len skrývajúci meč znečistený krvou bezpočetných obetí.

Podobne odbytí boli všetkými spojencami títo „anjeli mieru“, ktorým bolo energicky pripomenuté, že ako organizátori najpodlejších zločinov cti nemôžu bez straty cti vyjednávať. V týchto ušľachtilých mužných prejavoch mocnosti starého i nového sveta s dôrazom bolo pripomenuté naše utrpenie, naše túžby a historické i prirodzené práva. Starostlivosť a zodpovednosť pred budúcnosťou nám kázala zaznamenať tieto záväzné prejavy a sľuby, vďačnosť potom ich vryla do našich duší.

Pripomíname posledný mohutný hlas, ktorý sa ozval v priestoroch Carnegie Hall dňa 16. septembra 1917. V tento pamätný deň, za prítomnosti hodnostárov spojeneckých a iných vynikajúcich osobností, za búrlivého potlesku tisícov zhromaždených, vyhlásil pán Henry Bouillon, slávny politik a člen terajšej francúzskej vlády, znova, dôrazne a v úplnej ideovej zhode s nami nielen solidaritu národa francúzskeho s trpiacimi národmi, ale zvlášť oprávnenosť a nutnosť nášho boja za skutočnú slobodu. Prítomní americkí občania isto a s hrdosťou

pripomenuli v tejto chvíli nesmrteľné slová prezidenta Wilsona, ktorý vzal pod ochranu malé národy hlásajúc ich právo na existenciu a slobodné sebaurčenie.

Náš boj je zásadný. Avšak vo vedomí, že máme oporu v spojencoch, utvrdzuje našu silu a nášho ducha. Tieto sympatie nám konkrétne umožňujú sa dnes vojensky reorganizovať. Skutočnou česko-slovenskou armádou prakticky dokázať naše sympatie so spojencami a výdatne podporiť naše práva.

Zvesť tá osvieži náš, pod jarmom ešte trpiaci, národ, zadosťučinením naplní našich dobrovoľníkov, ktorí sa vo svätom zápale postavili pod prapory spojencov. Ona tiež vyvolá radostný ohlas v dušiach státisícov Čechov a Slovákov za hranicami, ktorí boli proti svojej vôli nútení správať sa pomerne útrpne, zatiaľ čo sa rozvíjala dráma človečenstva a náš národ krvácal.

Česko-Slovenskej národnej rade bola zverená zodpovedná úloha a to organizovať naše vojsko. Opierajúc sa o vôľu doma zjednoteného národa a o práva priznané jej zahraničnými organizáciami, vyhlasuje ona všeobecnú mobilizáciu ....“ A nasledoval text mobilizačnej vyhlášky.

A tak, aj keď sa pôvodne plánovaný počet 30 000 dobrovoľníkov nenaplnil, major Milan Rastislav Štefánik sa 5. novembra 1917 vrátil do Francúzska s prvými 4000 prihlásenými Čechmi a Slovákmí. A vo Francúzsku ho čaká ďalšie vyznamenanie – stáva sa dôstojníkom Čestnej légie. A je povýšený do hodnosti podplukovníka. Zároveň ho čaká aj text Štatútu o ustanovení Česko-Slovenskej armády, ktorý mu predložil Eduard Beneš so slovami:

„Pán podpredseda, spracovali sme text Štatútu o ustanovení Česko-Slovenskej armády. Zachytili sme v ňom všetko, čo odráža súčasnú dobu, možnosti a podmienky formovania tejto významnej sily pri utváraní budúcej Česko-Slovenskej republiky. Zároveň v ňom deklarujeme náš vzťah k Francúzsku ako hlavnému tútorovi našich postupov a snažení. Tu je text. Prosím, prečítajte si ho.“

Podplukovník Štefánik pozorne text preštudoval a následne sa vyjadril :

„S celým textom plne súhlasím, ale je potrebné zmeniť formuláciu v prvých riadkoch. Vy navrhujete text o tom, že Česko-Slovenskú armádu vytvára francúzska vláda. Ale my tvoríme vojsko budúceho samostatného štátu, ktorého armáda tvorí základ jeho brannej moci. A je tu samostatný orgán zahraničného odboja. Zahraničného odboja Čechov a Slovákov, Česko-Slovenská národná rada. Vojsko musí predsa symbolizovať národnú samostatnosť a podliehať národnému orgánu. Lebo armáde velí ten, kto ju zriadil. A ako by to vyzeralo, keby Česko-Slovenská armáda podliehala francúzskej vláde. Ona musí podliehať našej národnej rade.“

Ale do textu štatútu už boli zainteresované aj francúzske orgány a ťažko ustupovali od už prijatého textu. A to by nebol Milan Štefánik, aby nezvládol aj tento problém. Samozrejme, že ústretový krok musela urobiť jedna i druhá strana. Dosiahli kompromis a dohodli sa na neutrálnom znení prvého článku štatútu v texte:

„Čechoslováci, organizovaní do samostatnej armády a uznávajúci, zo stránky vojenskej, autoritu hlavného velenia francúzskeho, budú pod vlastnou zástavou bojovať proti ústredným mocnostiam.“

Základy Česko-Slovenskej armády boli položené. A bolo potrebné nájsť veliteľa, ktorý by utváranie vojska vojensky koordinoval. V národnej rade túto otázku prerokovali, analyzovali mnohé možné varianty a napokon sa dohodli na generálovi Mauriceovi Janinovi, s ktorým sa Milan poznal už z Ruska. Zároveň prijal aj úlohu pre rokovanie s generálom. Generál Maurice Janin sa práve vrátil z Ruska a koncom novembra sa podplukovník Štefánik s ním stretol. V iných pomeroch a podmienkach ako v Rusku. A práve zmenená situácia predstavovala východisko pre nové úvahy, zmeny v stratégii i taktike armády, vojakov, ale aj politikov a diplomatov. Vláda Kerenského už neexistovala a nemohla naplniť sľub ministra Milúkovu o podpore formovania česko-slovenského vojska zo zajatcov z radov Rakúsko-uhorskej armády.

7. novembra roku 1917 zaznela svetom významná správa. Podľa slov amerického spisovateľa Johna Reeda bolo to desať dní, ktoré otriasli svetom. Čo sa vlastne stalo? V Rusku moc prevzala robotnícko-roľnícka vláda v čele s Vladimírom Il'jičom Leninom. Tým Vladimírom Il'jičom, ktorého nemecké úrady v zapečatenom vozni

previezli zo Švajčiarska cez Nemecko do Ruska v záujme ich vojenských i politických cieľov. A nová vláda konala. Zjazd sovietskych vyhlásil Dekrét o mieri, vo vojne snáď najdôležitejší dokument, ktorý si získal sympatie a podporu bežných ľudí. A vojakov zvlášť. Ďalej to bol Dekrét o pôde poskytujúci roľníkom vlastníctvo pôdy, na ktorej pracovali. Nástroj pre získanie sympatií roľníctva. Nasledoval rad ďalších opatrení a nový subjekt svetovej politiky miešal kartami. Vzťahy a kontakty boli nejasné, rozdielne. Podnecovali rad úvah a názorov a vyjadrení.

„Pán generál,“ - začal Štefánik pri stretnutí s Janinom - „česko-slovenské vojsko má položené základy. Získa sme priestor pre nábor dobrovoľníkov v Rusku. Vo Francúzsku máme takisto svojich vojakov, dobrovoľníci prichádzajú zo Spojených štátov amerických. Veľké množstvo vojakov – Čechov a Slovákov – v pozíciách zajatcov je v Taliansku. S jednotlivými krajinami rokujeme o umožnení rastu našej armády a vyhliadky sú dobré. Ale toto budúce vojsko potrebuje dobrého a kvalitného veliteľa. V súlade s touto potrebou sa obraciam na Vás, v mene Česko-Slovenskej národnej rady, so žiadosťou, aby ste vykonávali funkciu veliteľa našich vojsk.“

Generál sa zamyslel, zahľad do kúta miestnosti a povedal:

„Je to zaujímavá ponuka, pán podplukovník, ale situácia v Rusku však výrazne ovplyvňuje našu budúcu stratégiu armády. Nevieme, aké pozície zaujme nová vláda, aj keď prvé náznaky sú tu. Rusi nemajú teraz veľa ochoty a snahy ďalej bojovať a strane spojencov. A Nemci tým veľa získajú. Z východného frontu získajú veľa ľudských síl a materiálnych zdrojov a je otáznave, ako sa postavia k formovaniu Vašich jednotiek. Ale som presvedčený, že Vaše snahy budú na našej strane tam, kde budú vaši vojaci potrební. Poradím sa a oznámim Vám rozhodnutie.“

Generál Maurice Janin funkciu veliteľa prijal. V spolupráci s Česko-Slovenskou národnou radou sa pustil sa do koordinácie činností v zmysle utvárania novej vojenskej sily. Ale zmenená situácia nedala dlho čakať. Veď rokovania Rusov a Nemcov v Breste naznačili ústretovosť Rusov voči nemeckým požiadavkám. V záujme mieru podľa vydaného dekrétu. Boj o nových vojakov bol stratený. Ešteže Lev Trockij taktizoval a celkom to nevzdával. A česko-slovenské vojsko sa ale postupne, aj napriek ťažkostiam, postupne dostávalo do povedomia svetovej politiky i vojenských kruhov. Vo Francúzsku sa stalo armádou, k čomu prispela aj existujúca situácia v Rakúsko-Uhorsku. Dňa 21. novembra 1916 skončil symbol tejto monarchie, cisár pán František Jozef I. Následník trónu, cisár Karol I. mal zložitú postavu i úlohu. Zachrániť mocnárstvo. Ale na situáciu pozeral reálne. Už v januári roku 1917 rokoval so štátnikmi Dohody. Prostredníctvom Sixta Bourbonského. Ale situácia v Rusku stále ohrozovala utváranie samostatného česko-slovenského štátu. Sixt Bourbonský nabádal k uzatvoreniu mieru vidiac roztrasenú monarchiu, cisár pre českých opozičných politikov udelil amnestiu a v októbri 1917 manifestom sľúbil ríšu pretvoriť na spolkový štát. Ale už bolo neskoro. Veď to boli podmienky, ktoré zahraničný odboj neakceptoval. Už išlo o koniec monarchie. Preto boli ďalšie rokovania a postupy riešenia zložité a komplikované

Prišiel rok 1918. Vo februári tohto roka bol vydaný, na základe dohody s francúzskou vládou, Štatút o zriadení Česko-Slovenskej armády. Štefánik a Janin dohodli vnútornú organizáciu novoutvorenej vojenskej sily.

Ale bol tu ešte stále tvrdý oriešok – Taliansko. Preto už plukovník Milan Rastislav Štefánik odchádza do Ríma. Prichádza medzi zajatcov z radov Čechov a Slovákov, podporuje budovanie pracovných oddielov a s vládnymi činiteľmi rokuje o vzniku samosprávnej vojenskej jednotky ako súčasť Česko-Slovenskej armády. Jeho argumenty uznal aj ministerský predseda talianskeho kráľovstva Vittorio Emanuele Orlando, ale odolával minister zahraničných vecí Sidney Sonnino. Súhlasil s vytvorením zajateckých pracovných oddielov a táborov, ale vytvorenie bojových jednotiek nechcel uznať. Obával sa reakcií protivníkov. Rakúsko – uhorské vojská intenzívne útočili a boli tu stále obavy o osudy talianskych vojakov v rukách Rakúšanov. Preto tá opatrnosť. Nakoniec boli problémy vyriešené. Dňa 21. apríla 1918 ministerský predseda Talianskeho kráľovstva Vittorio Orlando, minister vojny generál Zuppelli a plukovník, podpredseda Česko-Slovenskej národnej rady Milan Rastislav Štefánik, podpísali Konvenciu o založení česko-slovenského vojska v Taliansku. Veľký Štefánikov deň sa blížil.

Prišiel 24. máj roku 1918, deň slávnosti odovzdávania bojovej zástavy česko-slovenskému pluku. Námestie Viktora Emanuela bolo plné. Oficiálnych hostí i divákov. Impozantný pamätník kráľa Viktora Emanuela trónil a pyšne sa vypínal nad veľkým úspechom a šťastím plukovníka Milana Rastislava Štefánika a perspektívneho česko-slovenského štátu. Bojová zástava bola odovzdaná. Armáda bola realitou. Ale na túto významnú udalosť nadväzovali a sprevádzali aj ďalšie významné podujatia. V Ženeve bolo pripravované stretnutie predstaviteľov česko-slovenského domáceho i zahraničného odboja a 30. mája 1918 vyhlásili v Pittsburgu, predstavitelia českých a slovenských krajských organizácií, Česko-Slovenskú dohodu, prvú v dejinách nazvanú ako Pittsburská dohoda. V texte dohody je ustanovené:

„Česko-Slovenská dohoda, uzavretá v Pittsburgu, piatok, dňa 30. mája 1918. Predstavitelia slovenských a českých organizácií v Spojených štátoch, Slovenskej ligy, Českého národného združenia a Zväzu českých katolíkov rokovali, za prítomnosti predsedu Česko-Slovenskej národnej rady prof. Masaryka, o česko-slovenskej otázke a o našich doterajších programových prejavoch a uzniesli sa nasledovne:

Schvaľujeme politický program usilujúci sa o spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z českých krajín a Slovenska. Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.

Česko-slovenský štát bude republikou, jeho konštitúcia bude demokratická. Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov v Spojených štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení prehĺbená a upravená. Podrobné ustanovenia o zriadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.“

Cesta k vzniku Česko-Slovenskej republiky bola otvorená. K týmto kladným výsledkom českých a slovenských politikov výrazne prispelo aj predchádzajúce vyhlásenie prezidenta Spojených štátov amerických Woodrowa Wilsona z 10. januára 1918, ktorý sa v 14. bode zasadil o slobodu a samostatnosť národov Rakúsko-Uhorska. Veľký kolos na hlinených nohách, žalár národov – Rakúsko-Uhorsko – klesalo k zemi a zániku. Rozpadalo sa.

Uprostred vírivého napätia, politického, vojenského a diplomatického snaženia a zápalu pre národnú snahu zachytáva plukovníka Milana Rastislava Štefánika znovu jeden z najkrajších citov a prejavov človeka – cit a prejav lásky. Celkom nečakane citovo zahorel voči markíze Giuliane Benzoniovej. Tak si, vnútorným hlasom, hovoril:

„Stalo sa niečo neočakávané. Zamiloval som sa do dievčaťa mladého, krásneho, mravne i intelektuálne veľmi prebudeneho. Čistá láska, ako ľahunké záveje hmiel vystupujúcich v hájoch a miznúcich pred ranným Slnkom. Ako deti sme sa rozprávali nevediac, ako sa menujeme. Nik o tom nevedel, len ona a jej matka.“

Láska na prvý pohľad. Úprimná, pevná a opätovaná. Dvaja ľudia, dvaja mladí ľudia našli v sebe zaľúbenie. Zároveň aj odvahu i túžbu spoločne ďalším životom kráčať. Bolo snáď príjemnejšie oddychovanie, po plnom vypätí síl, ako v blízkosti milovanej dievčiny? Veď jej blízkosť pôsobila ako balzam a nádej. Konečne našiel, veril, svoju stálu a najkrajšiu hviezdičku. Ale pri svojej milej nemohol vychutnávať blažené dni lásky a ľúbostného opojenia. Doba chcela obeť. Pohyb. Pohyb medzi vojskami i politikmi. Lebo vojna ešte stále trvala. Vracal sa do Paríža. Svoju novú hviezdičku nechal v Ríme a tu ho čakala ďalšia. Nie hviezda lásky, ale hviezda generálska. Rozkazom prezidenta Francúzskej republiky bol 30. júna 1918 plukovník doktor Milan Rastislav Štefánik povýšený do hodnosti brigádneho generála Francúzskej armády. V ešte nedosiahnutých 38 rokoch života. Plný a nádherný úspech a ocenenie. Život boja, húževnatosti, cieľavedomosti a jasného zamerania.

Ale ani dubové listy na čiapke a generálska hviezda nedávali priestor pre oddych. Poháňali. Len ísť, ísť vpred. Bolo potrebné stále konať. Légie v Rusku boli po zmenenej situácii v krajine medzi dvomi kameňmi. O ich získanie sa snažili prívrženci cárskeho samoderžavia i boľševická vláda. Veď boli výrazná sila. Ale oni chceli ísť domov. Obsadili síce transsibírsku železničnú magistrálu, ale museli uvažovať nad otázkou – čo ďalej? Celú situáciu mali riešiť velitelia, generál Maurice Janin, vrchný veliteľ česko-slovenského vojska a jeho zástupca generál Milan Rastislav Štefánik.

18. augusta roku 1918 odcestovali cez Spojené štáty americké. Okolo zemegule. Ale na území Spojených štátov amerických sa stretli s profesorom Masarykom. Rokovali o česko-slovenskej armáde na ruskej Sibíri, kde sa Milan vyjadril: „Je potrebné zvýšiť disciplínu a poriadok.“ A profesor Masaryk konštatoval: „Tak konajte.“

Počas cesty, viac-menej okolo sveta, si generál Štefánik predstavoval novú republiku, jej systém a podmienky života, zriadenie, navrhoval zástavu, uniformy, odznaky. Lebo nemohol byť bez činnosti. Aj napriek zhoršujúcemu sa zdravotnému stavu. Stále zdôrazňuje cieľ, za ktorý bojoval a vnášal svoje sily. Aj keď mnohé názory prinášali rozpory medzi členmi Česko-Slovenskej národnej rady. Prichádza do Japonska. Rokuje s cisárom a ďalšími predstaviteľmi krajiny, stretáva sa s dôstojníkmi japonskej brannej moci. Ale stále sa pripravuje do Sibíri. Medzi svojich vojakov, medzi svojich legionárov. Ale medzitým mu bol doručený telegram v znení:

„28. októbra 1918 bola vyhlásená samostatná a demokratická Česko-Slovenská republika. Vy ste členom jej vlády, vo funkcii ministra vojny.“

Tak, bola tu nová republika, výsledok dlhoročného snaženia a jej vláda. Česko-Slovenská republika bola realitou na mape Európy. Grandiózne. Cieľ bol naplnený. Český a slovenský národ sú v spoločnej republike slobodné. Aký bude ďalší vývoj? Ich ďalšie osudy bude riadiť vláda z vlastných ľudí. A on je v nej minister vojny. Ale prečo minister vojny? Tá predsa končí. Prečo nie minister národnej obrany? Nie je čas na oslavy, ale sú úlohy ďalších riešení. Aj keď je vojna na konci, končia sa útrapy, budú zaceľované rany, ale o vojakov v cudzine sa treba postarať.

Kruh sa uzatvára: generál, veľký syn slovenského národa sa vracia

16. novembra 1918 pristáva generál Milan Rastislav Štefánik, spolu s generálom Mauricem Janinom, loďou vo Vladivostoku. Čaká ich osobitný vlak a sprievod. Na riešenie čakalo veľa problémov. Vzťahy medzi legionármi a miestnymi obyvateľmi, vzťahy vo vojsku, celková situácia v Rusku. Prebiehala vojenská intervencia dohodových štátov. Videli spustošenú krajinu, videli vyčistiť Kolčakových vojsk, spoznávali nečinnosť expedičných zborov spojencov, ktoré boli málo aktívne. Načo tu teda zotrvať? S dôstojníkmi a vojakmi – legionármi v Rusku – prišli do Charbinu a tu prečítali generálov pozdrav československým vojakom:

„Vojaci Česko-Slovenskej republiky!

Prichádzam k vám ako brat, ktorý stál pri kolíske nášho vojska a chce až do posledného okamihu zdieľať jeho osud. Prichádzam k vám ako člen česko-slovenskej vlády, vôľou oslobodeného národa menovaný ministrom národnej obrany. Česko-Slovenská vláda chce takto vstúpiť do bezprostredného styku s tou časťou národnej armády, ktorej česť a spojenecká solidárnosť ukladá ešte ďalej bojovať.

Prichádzam k vám ako predstaviteľ národa už organizovaného, aby som odovzdal vrelú vďaku vám, jeho verným synom, ktorí, neľakajúc sa nijakých obetí, s pochopením pre veľkú dobu, vysoko zdvihli zástavu slobody a zabezpečili svojmu národu vôľnosť. Navštívim naše chrabré vojsko od pluku k pluku, vypočujem vaše želania a vysvetlím úlohy, ktoré tu na vás ešte čakajú. Až tieto úlohy budú splnené, vydáme sa spolu na cestu do oslobodenej vlasti.

Bratia! Doba návratu bude závisieť predovšetkým od jednoty a ducha našich vojsk, i od stupňa dôvery, s akou príľnete k svojej prvej národnej vláde.

Hore hlavy! Vaše strádanie, bratia moji, blíži sa ku koncu. Veľké útrapy nášho vojska, ale sláva jeho bude ešte väčšia, ak dovŕšime, dôstojne, svoje dielo, dielo nezištného Slovana a poctivého spojenca.

Zdar nezávislému, zjednotenému národu česko-slovenskému!

Zdar Česko-Slovenskej republike!

Zdar nášmu prezidentovi Masarykovi!“

Generál neprišiel len prednášať. Ale robiť i poriadky, lebo v armáde musí byť disciplína. Stretáva tu veľa známych a priamych krajanov spod Bradla i priateľov – Janka Jesenského, Jozefa Gregora a ďalších. Bolo však potrebné konať vojensky a rázne. Žiadne demokratické orgány v armáde nemôžu byť, najmä ak naplnili svoje poslanie. Tu platí len rozkaz veliteľa. Preto ruší Milan Rastislav Štefánik odbočky Česko-Slovenskej národnej rady a ich funkcionárov zbavuje poslaní, čo vyvoláva búrku nevôle. Ale je nekompromisný. Poznáva pravú tvár problému. V Jekaterinburgu bol zronený. Armáda je v rozklade. Oznamoval to aj, telegramom, česko-slovenskej vláde do Prahy:

„Česko-Slovenská armáda je ohrozená fyzicky i morálne. Bolo by však nespravodlivé odsudzovať ju a nebrať do úvahy vyvinuté úsilie a dosiahnuté výsledky.“

Na základe poznania situácie sa generál Milan Rastislav Štefánik rozhodol, po porade s generálom Janinom, vrátiť vojakov domov. Aj on sa ponáhlal späť. Presadiť návrat vojska u vlády novej Česko-Slovenskej republiky i u spojeneckých predstaviteľov. Je potrebné mnohé vysvetliť. Odchádza. Lúči sa s tými, na ktorých spoľehal. Nesklamali ho. Ani on ich nesklame. Zariadi ich cestu domov. Domov. Tam budú najpotrebnejší. Vrávi všetkým „dovidenia,“ ale v nejasnej ozvene sa tlmene odráža „zbohom“.

Počas cesty sa rozhodoval i uvažoval o mnohom. Plánoval, že sa vráti do tvorivého sveta svojej vedy. Ale mnohé otázky ho znepokojovali. Zo skúseností, z informácií, prežitých dní. Aj zo situácie v revolučnom Rusku, v ktorom zúrila občianska vojna. Až predvídavo, ako odkaz, napísal:

„Vy rozumiete, že musíme ostať nepremožiteľnými nepriateľmi boľševizmu. Boľševizmus hovorí, kričí, reve, demokracia myslí, počuje, presvedčuje. Boľševizmus buráca najnižšie pudy, demokracia apeluje na česť a svedomie. Boľševizmus sťahuje blížnemu kožuch, demokracia šije plášť pre všetkých, i pre chudáka.“

Boľševizmus dáva ľuďom pálenku a dýku, demokracia kladivo a pluh. Boľševizmus hádže protivníka do mora, vyťahuje z väzenia a ubíja, demokracia konštatuje, lieči, prípadne trestá, napravuje. Boľševizmus kupuje duše za výhody a tvorí strany banditov a sektárov, demokracia umožňuje všetkým priame výhody. Boľševizmus, to je osľňujúci záblesk výbušniny, demokracia, žiarivý maják spásy. Boľševizmus je nepriateľom ľudstva a musí sa proti nemu bojovať.“ Mal objektívne, vizionárske pohľady, predvídaval.

Českí a slovenskí legionári v Rusku boli samostatnou armádou. Po mnohých problémoch a ťažkostiach sa im teda rýsovala cesta domov. Boli podráždení a netrpezliví. Po návrate do Paríža generál Štefánik podriadil zabezpečovaniu návratu legionárov z Ruska všetko úsilie. Bol vyhľadávanou a rešpektovanou osobnosťou. Aj osobnosťou, ktorú čakali doma, lebo bolo potrebné vyriešiť mnohé kompetencie. Kompetencie medzi Talianmi a Francúzmi na území Slovenska. Riešení i návrhov bolo veľa, ale rozhodnutia musel urobiť on. Rozlúčil sa teda s parížskymi priateľmi i známymi, s maršalom Ferdinandom Fochom a mnohými ďalšími osobnosťami. Lúčili sa a nevedeli, kedy sa opäť uvidia, stretnú. Ktovie. Osud. V tichu i sláve, v šume tých chvíľ, v pozadí plynutia času nenápadne viseli slová: „snáď zídeme sa zakrátko, snáď za dlhé letá, možno nezdídeme sa nikdy viac v tomto víre sveta.“

Po rozlúčke a nevyhnutných formalitách odcestoval do Talianska. Bol apríl roku 1919. Zrútil sa front, nastal koniec, bolo po vojne. Z legionárov boli vytvorené boli domobranecké prápory. Ozbrojená sila pre novú republiku. Navštevoval ich a povzbudzoval. Pritom sa tešil domov. Aj odtiaľ ho stále súrili. Bolo potrebné organizovať, zabezpečovať, riešiť, komunikovať. V novej republike usporiadať vzťahy oboch národov tak, aby bola dôsledne naplnená idea a litery dohody z Pittsburgu z roku 1918. lebo sľuby sú vtedy pevné a reálne, ak ide o cieľ v neznáme. Ale cieľ bol dosiahnutý a pravidlá bolo nutné naplniť a realizovať. Domov, do novej Česko-Slovenskej republiky sa ako letec pripravoval letieť lietadlom. Prehovárali ho a vysvetľovali nebezpečenstvá tohto letu. Nedal sa. Nemal veľa času a nechcel cestovať po územiach bývalých utláčateľov. Nemal čas ani na milovanú Giulianu. Predstavoval si ich spoločný život, v pokoji a zahľbení do vedeckej práce, bez politickej činnosti. Plánoval postaviť si vilku pri Gardskom jazere, ale myslel aj na život na krásnom ostrove Tahiti. Generálske hviezdy pomaly zamieňal za tie pravé, vesmírne.

Bratislava stále netrpezlivo čakala. Už pripravili pristávaciu plochu. Ale dni priletu sa menili. Aj matka čakala v meste pristátia s túžbou zvitania sa so synom, slávnym synom, ktorého toľké roky nevidela. Len toho hučiaceho vtáka sa nemohla a všetci okolo nej dočkať.

„Milanko, syn môj, kde si mi? Tu, moje materinské srdce túži za Tebou. Stále si v ďalekom svete, v nepokoji a tu, doma, snáď nájdeš pokoj, odpočinok, zdravie, mier života. Už si musíš oddýchnuť. Príd', príd', príd' čo najskôr. Syn môj milený.“

A tam, v ďalekom Taliansku sa syn vracia do zeme, ktorú po rokoch opäť uvidí. Slobodnú a voľnú. Akú si ju už roky predstavoval. A zaslúžil sa o ňu.

„Vy, krajanovia, ľudia slovenskí, tam doma v radosť žijete, dýchate slobodný vzduch. Nedajte sa už nikdy oklamať, nedajte si uchvátiť to, čoho získanie stálo tak veľa lopoty a obetí. Všetko, čo ste s materinským mliekom vsali rozmnožujte a zveľaďujte. Vy všetci, moji rodní.“

Už sa veľmi na Vás teším, mamička. Ako pred rokmi, keď ste jediným pohladením zotreli zo mňa útrapy, bolesti i starosti. Už sa chystám domov a plne budem vychutnávať slobodu. Slobodu plnú, nádhernú, ale krehkú. S vami všetkými. Na svahu Bradla, v žiari jarného Slnka na stráni za kostolom budem vdychovať to šťastie, že som doma. Že som urobil, čo som chcel a vládol. Podarilo sa. Oplatilo sa veriť, milovať a pracovať. Idem domov.“

Neostal mu ani priestor na návrat k milej dievčine. Tak šťastné zaľúbenie a tak málo času spolu. Len túžba, túžba po spoločnom objatí a zotrvaní, načúvaní dvoch rozochvených srdc. Jeden sa oddáva druhému. Potichu a úprimne, lebo láska je najkrajší drahokam mladosti. Ale aj dospelosti. Láska, to je nádej, viera, budúcnosť. Čím krajšia, tým je náročnejšie skúšaná. Čo jej iní pripravujú, čo prinesie záhadný osud? To nikto nevedel a nevie. Nevedel to ani Milan Rastislav. Pred odletom jej napísal aspoň list, list svojej láske, v ktorom sa obracal aj k druhej láske – k rodnej krajine. Ale nechal si ho pri sebe.

„Priateľka, predrahá priateľka!

Zbohom. Ach, aké hrozné slovo, rozdeľuje náš život. Časom reptám na osud, ktorý bez dychu podrobuje skúške našu lásku, dosiaľ statočnú a čestnú. Zbohom! No vrátim sa. Vrátim sa, aby som zostal – dúfam v to – naďalej pri tebe, moja vrele milovaná. Motor hučí. Treba ísť. Ísť, ustavične ísť. Zbohom!

Pred očami sa mi robia kruhy, moje srdce je znepokojené. Jednako mu odpúšťam tentoraz krehkosť celkom ľudskú: nesmiem sa od Teba, Giuliana, vzdialiť a nevyhľadať moju rodinu, moju vlasť? Mám vlasť. Aká radosť, aká tesknota. Lietadlo ma volá. Zbohom, Giuliana! Zbohom, nebuď však zarmútená. V okamihu, vysoko nad vrcholmi hôr a mračnami, za bozkov panenských lúčov, za laškovania vln azúru, moja duša opäť nájde pokoj a moje pery Ti budú s vernosťou znova šepkať, Dovidenia, Giuliana! Dovidenia, moja zbožňovaná žena! Milan.

Pozdravy bratom, mamičke, tete.“

Bol 4. máj 1919. Nedeľa. Letisko Campo Formido neďaleko Udine. Niekoľko hodín letu a bude doma. Doma. Fúka vietor a mraky sa prehánajú po oblohe. Trojplášnik Caproni je pripravený. Motor hučí. Treba ísť. Predstavuje sa posádka.

„Pán generál, veliteľ lietadla nadporučík Giotto Mancinelli-Scotti. Podľa rozkazu sme pripravení na odlet do Bratislavy.“

„Ďakujem, pán nadporučík“ – a zoznamuje sa s ďalšími členmi posádky.

„Seržant Umberto Merlino, mechanik, strelec Gabriele Aggiunti.“

Ešte raz posledné pozdravy, stisky rúk ... snáď zídeme sa zakrátko, snáď za dlhé letá .... Nasadajú. Motory zaberajú. Ziskávajú obrátky, stroj sa rozbieha, rýchlosť narastá – riadiaca páka k sebe, skok, a už sú vo vzduchu. Smer severovýchod. Je osem hodín ráno. Letia. Je chladno. Prelietajú Alpy a letia ďalej k Dunaju. Blíži a domov. Napätie narastá. Srdce búši. Piloti spoľahlivo riadia stroj. Konečne. Zjavuje sa modrá stuha Dunaja,

nad ňou silueta zrúcaniny Bratislavského hradu a pod ním slobodné mesto. Mesto, v ktorom pred rokmi začínal samostatnú cestu za poznaním. Známe uličky a ulice. Ale treba letieť ďalej. Ešte kúsok. Letisko Vajnory. Dolu, na ploche vidieť veľké biele T. Horí oheň. Dym ukazuje smer vetra.

A tam, dolu, v meste i na ploche, sú jeho rodní, priatelia. Nálet na pristátie. Nárazový vietor. Nejde to. Treba urobiť ešte jeden okruh, opäť nálet a zosadnúť. Otáčajú sa a stúpajú. Zisťujú správnu polohu. A oči zo zeme sledujú manévry lietadla. Ako keď vidieť orla nad tatranskými skalnými končiarimi. Netušia, čo sa deje na palube. Až zrazu.

„Pozrite, lietadlo sa prepadáva, prevracia a prudko padá. Bože, čo sa deje?“

Lietadlo sa stratilo za stromami ... sekundy ... výbuch, záblesk a stúpajúci, zlovestný dym.

Generál doktor Milan Rastislav Štefánik, minister vojny Česko-Slovenskej republiky sa zvítal s rodnou hrudou. Z výšin sa zniesol ako vták, ale prudko narazil na milovanú zem. Stratil dych. Tak ho tam aj našli. Spolu s ostatnými letcami. Malý, tenký pramienok krvi stekal z generálovej tváre a miešal sa s hlinou poľa. Ako slzy, keď padajú na rameno milovaného, blízkeho, drahého. Z radosti i smútku. Zaplakali srdcia všetkých, oči sa v slzách zahmlili a tvár im zahalil smútok. Najhroznejšie sa ale zatriaslo unavené srdiečko matky, ktoré krutou bolesťou precítilo tú hroznú chvíľu správy:

„Milanko, syn môj, kde si mi odišiel? A prečo?“